قابۇسنامە
شەمسۇلمائالى قابۇس

بىرىنچى باب. ئاتا ـ ئانا ھەققىنى تونۇش ۋە ئورنىغا كەلتۇرۇش ھەققىدە

ئەي ئوغۇل، بىلىشىڭ كېرەككى، تەڭرى بۇ جاھاننى ئاۋات قىلىشنى ئىرادە قىلىپ، ئىنسانلارنىڭ نەسلىنى كۆپەيتىش ۋە بىر ـ بىرىگە باغلىنىشلىق قىلىش ئۈچۈن، شەھۋەت (ئىسپىرما) نى ياراتتى. ئاتا ـ ئانىلارنى پەرزەنتنىڭ دۇنياغا كېلىشىگە سەۋەب قىلدى.

ئەي ئوغۇل، ئاتا ـ ئانىنىڭ ھەققى ۋە ھۆرمىتىنى ساقلىغايسەن، ئۆز ئەسلى ـ زاتىڭنى ئۇلۇغلىغايسەن. ئاتا ـ ئاناڭنى ھۆرمەت قىلساڭ، ئۆز ئەسلىڭنى ھۆرمەت قىلغان بولىسەن. ئاتا ـ ئانامنىڭ مەندە نېمە ھەققى بار دېمە، چۈنكى ئاتا ـ ئاناڭ سېنى دۇنياغا كەلتۈردى. ئاتا ـ ئاناڭ بولمىسا، سەن دۇنياغا كەلمەس ئىدىڭ. ئاتا ـ ئاناڭ ۋۇجۇدىدىن سېنى تۇغۇپ، چەكسىز جەۋرى ـ جاپالار بىلەن ئاسراپ، تەربىيىلەپ، ئەڭ چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن سېنى ئۆستۈرۈپ ئادەم قىلىپ، كىشىلىك قاتارىغا قوشتى. ئەگەر ئاتا ـ ئاناڭ سېنى شۇنداق يېتىشتۇرمىسە، سەن نەدىن كەلگەن بولاتتىڭ ۋە قانداق بولۇپ بۇ يىگىتلىك — ياشلىق ھالىتىگە يېتەتتىڭ؟

ئەمدى ساڭا زۆرۈرى، ئاتا ـ ئاناڭنى ئۆز جېنىڭنى قانداق سۆيسەڭ شۇنداق سۆيۈپ قەدىرلىگەيسەن، ئاتا ـ ئانىنى ھۆرمەتلىمىگەن — قەدرىنى بىلمىگەن پەرزەنت تەڭرى بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسىدىكى سەۋەب بولغۇچى نەرسىنى بىلمىگەن بولىدۇ.

ئاتا ـ ئانىغا بوي سۇنماق پەرزدۇر. ئاللاتائالا: «تەڭرىگە ۋە تەڭرىنىڭ پەيغەمبىرىگە، ئۆزەڭلاردىن بولغان پەرمان ئىگىسىگە بوي سۇنۇڭلار» دەيدۇ. خۇدانىڭ بۇ ئەمرىدىكى «پەرمان ئىگىسى» ئاتا ـ ئانىنى كۆرسىتىدۇ. ئاللاتائالا يەنە ئاتا ـ ئانىنى خورلىماسلىقنى، ئۇلارغا گۈزەل، ياخشى، يۇمشاق سۆزلەشنى بۇيرۇيدۇ. ئەگەر ئاتا ـ ئانا ھەققىنى دىن يۇزىسىدىن كۆرمىسەڭمۇ ئەقىل يۇزىسىدىن ئويلاپ كۆر، ئاتا ـ ئاناڭ سېنىڭ دۇنياغا كېلىشىڭگە ۋە ئۆسۈپ يېتىشىڭگە، تەربىيىلىنىشىڭگە سەۋەبچى بولغان تۇرسا، سەن ئۇلارنى ھۆرمەتلەپ، خىزمىتىنى ياخشى قىلمىساڭ، ياخشى پەرزەنت ۋە ياخشى ئادەم بولمىغان بولىسەن. ھەر قانداق ئادەم ئاتا ـ ئانىسى ھەققىنى ئادا قىلمىسا، باشقا كىشىلەرنىڭ ھەققىنى ئەسلا ئادا قىلالمايدۇ. مۇنداق ئادەم ياخشىلىقنىڭ قەدرىنى بىلمەيدىغان يامان ئادەم ھېسابلىنىدۇ. يامان ئادەمگە باشقىلارنىڭ ياخشىلىق قىلىشىمۇ دۇرۇس ئەمەس.

سەن ئەگەر پەرزەنتىڭدىن ھۆرمەت ئۈمىد قىلساڭ، ئالدى بىلەن ئۆزەڭ ئاتا ـ ئاناڭغا ھۆرمەت قىلىشىڭ لازىم. بالىلىرىڭ ئاتا ـ ئاناڭغا قىلغان ھۆرمەت ۋە خىزمىتىڭنى كۆرۈپ، ساڭا ئىززەت ـ ئىكرام ۋە ياخشى خىزمەت قىلىدۇ. چۈنكى، بالا ئاتا ـ ئانىنىڭ قىلمىشىنى كۆرۈپ ئۆگىنىدۇ. سەن بىر مېۋىلىك دەرەخكە ئوخشايسەن، بالىلىرىڭ شۇ مېۋىلىك دەرەخنىڭ مېۋىسى. ئاتا ـ ئاناڭنىڭ خىزمىتىنى قانچىلىك ياخشى قىلساڭ، شۇنچىلىك رازىلىقىنى — دۇئاسىنى ئالىسەن. ئاتا ـ ئانىنىڭ دۇئاسى ئىجابەتتۇر. ئاتا ـ ئاناڭ سەندىن رازى بولسا، تەڭرىمۇ سەندىن رازى بولىدۇ. ئەي ئوغۇل: «ئاتا ـ ئانام ئۆلسە ئۇلاردىن ماڭا مال ـ مۇلۇك، پۇل مىراس قالاتتى» دېمە، ھەتتا بۇنداق يامان خىيالنى كۆڭلۈڭگىمۇ كەلتۈرمە. ئاتا ـ ئاناڭ ئۆلۈشتىن بۇرۇن سەن ئۆلسەڭ قانداق قىلىسەن؟

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار نامبىرى

ئەي ئوغۇل، ئۆزەڭنى يۇقىرى مەرتىۋىلىك كىشىگە سېلىشتۇرۇپ قايغۇرما، ھەر قاچان ئۆزەڭدىن تۆۋەن مەرتىۋە، تۆۋەن تۇرمۇشتىكىلەرگە قاراپ ئۆز تۇرمۇشۇڭغا شۈكرى قىل. ئەگەر سەن يوقسۇل ئىكەنسەن، ئەقىل ـ ئىلىملىك، ھۈنەر ـ كەسىپلىك بولسا، بايسەن. چۈنكى، ئەقىل ـ بىلىم، مال ـ مۈلۈك، بايلىقتىن ياخشى. ئەقىل ـ بىلىم بولسا، بايلىق ئۆزى كېلىدۇ. لېكىن ئەقىلنى، بىلىمنى پۈلغا سېتىۋېلىشقا بولمايدۇ، بىلىم بولمىسا مال ـ مۈلۈك، بايلىق قولدىن كېتىدۇ، تۈگەيدۇ. ئەمما ئەقىل ـ بىلىم داۋاملىق سەن بىلەن بىللە تۇرىدۇ.

ئەقىل ـ بىلىملىك بولسا، ھۈنەر ـ سانائەت ئۆگەنگىن. ئەقىللىك، بىلىملىك ۋە ھۈنەرلىك بار ئىكەن، ئەدەب ـ ئەخلاقلىق ياخشى بولسۇن، چۈنكى «ئەدەب — ئەقىللىك سۈرىتى ـ شەكلى» دۇر.

ئىككىنچى باب. ھۈنەر ـ سانائەتنىڭ نەسەپتىن ياخشىلىقى ھەققىدە

ئەي ئوغۇل بىلگىنكى، ھۈنەر ـ سانائەت بىلەن ئېپتىخارلىنىش نەسەپ بىلەن پەخىرلىنىشتىن ياخشى. ھۈنەر ئۆگىنىشكە تىرىشقىن، ھۈنىرى يوق كىشىنىڭ ھېچ ئادەمگە پايدىسى يوق، بەلكى ئۆزىگىمۇ پايدىسى يوق. ھۈنىرى يوق ئادەم گويا ئاق تېكەنگە ئوخشايدۇ. تېكەننىڭ ھېچ ئادەمگە سايىسى چۈشمەيدۇ. ھەر قانداق ئادەمگە ھۈنەر زۆرۈر. ھۈنىرى يوق ئادەم ھايۋان دەرىجىسىگە چۈشۈپ قالىدۇ. بەلكى ھايۋان ھۈنەرسىز ئادەمدىن ياخشىراق. چۈنكى ھايۋان خەلقە مەنپەئەت يەتكۈزىدۇ. ھۈنەرسىز ئادەم «ئىنسان سۈرەتلىك ھايۋان» دېيىلگەندۇر. ئەي ئوغۇل، «مەن پالانى ئۇلۇغ، ياخشى كىشىنىڭ ئەۋلادى» دەپ يۈرمەي، ھۈنەر ئۆگەنگىن. «شان ـ شەرەپ — ئەقىل ـ ۋە ئىلىم، ئەخلاق بىلەن كېلىدۇ».

ئەي ئوغۇل، ئاتا ـ ئاناڭدىن قالغان نام (نەسەپ) بىلەن ئەمەس، بەلكى، ئۆز ھۈنەر ـ كەسپىڭ ۋە ئەقىل پاراسىتىڭ بىلەن ئېپتىخارلان. چۈنكى، ئاتا ـ ئاناڭ ساڭا چىرايلىق قىلىپ ئەمەد، ياكى مەھمۇد، ئابدۇللا، ئابدۇراخمان دەپ ئات قويغان بولسا، بۇ ئاتلار ساڭا شەرەپ بولالمايدۇ. سەن ئۆزۈڭ تىرىشىپ ھاسىل قىلغان ئالىم، پەيلاسوپ، دوختۇر، ئۇستاز ـ مۇئەللىم ياكى ھۈنەرۋەن دېگەن ئىسىملارنىڭ ساڭا مەنسۇپ بولۇشى شەرەپلىكتۇر، تىرىشىپ ياخشى، شەرەپلىك نامغا ئېرىشكىن. يامان ئىسىم بىلەن مەشھۇر بولۇشتىن ساقلانغىن.

كىمكى ئۆزى نادان (ئىلىمسىز، ھۈنەرسىز) بولسا ھەمچىنەرسىگە ئەرزىمەيدۇ. نادان ئادەمنىڭ سۆھبىتىدىن يىراق بولۇش كېرەك. چۈنكى، بىلىمسىز ئادەمدىن ساڭا نۇقسان يەتمىسۇن. ئالىم ۋە ھۈنەرۋەن ئادەمنىڭ سۆھبىتىنى غەنىمەت بىلىش كېرەك.

ئەي ئوغۇل، ھۈنەرلەر ئارىسىدا قايسى ھۈنەر ياخشىراق؟ ھۈنەرلەر ئارىسىدا «ناتىقلىق» (سۆزلەش ماھارىتى) ياخشىدۇر. ئىنسان پۈتۈن مەخلۇقلار ئىچىدە ئون نەرسە بىلەن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇ ئون نەرسىنىڭ بەشى ئوچۇق، بەشى مەخپى. مەخپىلىك ئىنسانىنىڭ ئىچكى دۇنياسىدا بولىدۇ. ئونىڭ بىرى ئورتاق ھېس؛ بۇ، تاشقى ئالەمدىن خەۋەرنى ئادەمنىڭ ئىچكى دۇنياسىغا يەتكۈزىدۇ. ئىككىنچىسى خىيال؛ بۇ، خەۋەرگە شەكىل بېرىدۇ. ئۈچىنچىسى پىكىر؛ ئۇ، شەيئىنىڭ ئاقىۋىتىگە نەتىجە بېرىدۇ. تۆتىنچىسى ۋەھىم؛ (ئويلاش) بۇ شەكىلگە بېرىلگەن نەرسىنىڭ ياخشى ـ يامانلىقىنى پەھىم قىلىدۇ. بەشىنچىسى «ھاپىزە» ئەسته ساقلاش، پىكىر قىلىشتىن ھاسىل بولغان يېغىندا خەۋەرنى ۋە شەكىللەرنى ساقلايدۇ. تاشقى جەھەتتىكى بەش نەرسىنىڭ بىرى، ئاڭلاش، ئىككىنچىسى، كۆرۈش؛ ئۈچىنچىسى، تۇتۇپ بېلىش؛ تۆتىنچىسى، تېتىش؛ بەشىنچىسى، پۇراش؛ بۇ نەرسىلەرنىڭ بەزىسى ھايۋاندىمۇ بولىدۇ. ئەمما

ئادەمدە بولغان دەرىجىدە ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن ئادەم گويياكى پۈتۈن ھايۋانات ئۈستىدىكى پادىشاھقا ئوخشايدۇ. بۇ يەردە بايان قىلىنغان ئىنساندا بولغان 10 ئامىلنىڭ خۇلاسىسى ئىنسانىنىڭ سۆزلەش خۇسۇسىيىتىدۇر. پەھىم ئىنسان سۆزىنىڭ قانداق مەناسى بولۇشىغا قورالدۇر. خىيال ئاڭلىغان نەرسىگە شەكىل بېرىشكە قورالدۇر، باشقىلىرىنىمۇ شۇلارغا قىياس قىلىش لازىم. ئەي ئوغۇل، تىرىشىپ تىلىڭنى سۆزلەش ماھارىتى بىلەن ۋە پاساھەت (ئوچۇق، ئېنىق، گۈزەل سۆزلەش) بىلەن بېزىگەيسەن، ھەلقىقە تاتلىق تىل بىلەن گۈزەل سۆزلەشنى ئادەت قىلغايسەن. ھەر كىمنىڭ تىلى تاتلىق، گۈزەل بولسا، دوستلىرى كۆپ بولىدۇ. ئالىملار، پەيلاسوپلار ئېيتقانكى، «كىمنىڭ تىلى تاتلىق بولسا، دوستلىرى كۆپ بولىدۇ» سۆزگە ئۇستا كىشى ھەر بىر سۆزنى ئورنىنى تاپمىسا ئېيتمايدۇ. چۈنكى ھەر بىر سۆز ئۆز جايىدا سۆزلەنمىسە، ھەر قانچە گۈزەل بولسىمۇ تېتىقسىز ئاڭلىنىدۇ. بەزى سۆزلەر بولىدۇكى، ئۇنىڭ سەۋەبىدىن سۆزلىگۈچى جەۋرۇ ـ جاپاغا يولۇقىدۇ، ھەر بىر سۆزنى ئۆز ئورنىدا سۆزلەشنى بىلىش كېرەك. ھىكمەت ئالىملىرى سۆزنى شاراپقا ئوخشىتىدۇ. شاراپ خۇمار كەلتۈرىدۇ (شاراپ ئىچىپ ئادەتلەنگەن ئادەمنىڭ يەنە ئىچكۈسىنى كەلتۈرىدۇ) ئىچكەندىن كېيىن باش ئاغرىتىدۇ، بەدەنگە زىيان يەتكۈزىدۇ. سورىماستىن ئىلگىرى سۆزلىمە، زۆرۈر بولمىغان ئورۇنسىز، بىھۇدە سۆزدىن ساقلىنىشىڭ كېرەك. ھەر بىر ئاڭلىغان سۆزۈڭنى سۆزلەۋەرمە. بەزى سۆزنىڭ ئاساسىي ئىگىسى يوق بولۇپ قالسا، يالغاندىن ئىغۋا تارقاتقان بولىسەن. بىر كىشى سەندىن نەسىھەت ئاڭلاشنى خالىمىسا، ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلما. بولۇپمۇ نەسىھەتنىڭگە ئەمەل قىلمايدىغان كىشىگە نەسىھەت قىلما. ئەگەر بىر كىشىگە نەسىھەت قىلساڭ ئادەم كۆپ يەردە قىلما. چۈنكى، خەلق ئارىسىدا نەسىھەت قىلساڭ، ئۇ كىشىنىڭ بارلىق ئەيىبلىرىنى بېشىغا ئۇرغاندەك بولىسەن «كۆپ كىشىنىڭ ئارىسىدا نەسىھەت قىلىش — ئادەمنىڭ بېشىغا ئۇرغانلىق بولىدۇ» . ئادەم ياشلىق ۋاقتىدىن باشلاپ توغرا نىيەت ۋە ياخشى ئەخلاق بىلەن تەربىيىلىنىشى لازىم. ياشلىق ۋاقتىدىن باشلاپ توغرا تەربىيىلەنمىگەن ئادەم ئەگرى ئۆسۈپ قېرىغان دەرەخكە ئوخشايدۇ. ئەگرى ئۆسۈپ قېرىغان دەرەخنى تۈزلەشكە بولمايدۇ. ئۇنى پالتا بىلەن كېسىپ ئوتۇن قىلىشقىلا بولىدۇ. سۆزنىڭ ئۆز ئورنى تېپىلغاندا، ببخىللىق قىلماي سۆزلەش كېرەك. تۆھمەت ئېھتىمالى بولغان يەردە ئولتۇرما، ياماننىڭ كاساپىتى تېگىدۇ. خۇش تەبىئەتلىك ئىكەنسەن، خۇش تەبىئىتىڭنى ھېچقاچان ئۆزگەرتمە. بىر كىشى غەم ـ قايغۇغا يولۇقسا، ئەسەن شاتلانما، خەلق قايغۇغا دۇچكەلسە، سەنمۇ تەڭ قايغۇرغىن. ئۆزەڭدىن تۆۋەن كىشىلەرگە زورلۇق قىلما، ئادالەتلىك بول، چوڭلاردىن زورلۇق كۆرمەيسەن. خەلقىقە توغرا سۆزلە، سەنمۇ خەلقتىن توغرا جاۋاب ئاڭلايسەن. ياخشىلىقنىڭ قەدرىنى بىلمىگەن كىشىگە ياخشىلىق قىلما، ياخشىلىقنىڭ قەدرىنى بىلمىگە ئادەمگە ياخشىلىق قىلىشىڭ شورلۇق يەرگە ئۇرۇق چاچقانغا ياكى شورلۇق يەرگە كۆچەت تىككەنگە ئوخشايدۇ. ياخشىلىق قىلىشقا تېگىشلىك ئورۇن ۋە ئادەمگە ياخشىلىقنىڭ ئايىما، ئەگەر كىشىلەرگە ياخشىلىق قىلىش قولۇڭدىن كەلمىسىمۇ، يامانلىق قىلما. خەلقنى ياخشىلىق قىلىشقا دالالەت قىل. چۈنكى، كىشىلەرنى ياخشىلىق قىلىشقا دالالەت قىلغان كىشى ياخشىلىقنى قىلغانغا ئوخشاش. ئەگەر كىشىگە ياخشىلىق قىلغان بولساڭ، «مەن پالانى كىشىگە ئەجەپ ياخشىلىق قىلغان ئىكەنمەن» دەپ ئېچىنما. كىشىگە خىيانەت قىلىشتىن ساقلان. شۇنداق ھالەتلەر بولىدۇكى، بەزى يامانلىقنىڭ جازاسى مۇشۇ دۇنيادىلا يېتىپ كېلىدۇ، بەزى ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتىمۇ كېلىدۇ. ئەگەر كىشىگە خىيانەت قىلىپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتساڭ سېنىڭ كۆڭلۈڭگىمۇ شۇنداق زەخمەت — ئاغرىنىش كېلىدۇ. بەلكى سەن يەتكۈزگەن ئازار ـ زەخمەتتىن ساڭا ئىغرىراق يېتىدۇ. خەلق قايغۇلۇق بولسا، سەنمۇ قايغۇلۇق بول، بىراۋ سېنىڭ سەۋەبىڭ

ئەۋلاد گۈرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بىلەن خۇشاللانسا سەنمۇ خۇشال بولىسەن. مەلۇمكى، ياخشىلىق ۋە يامانلىق قىلساڭ، جازا ۋە مۇكاپاتنى بۇ دۇنيادا كۆرىسەن، مۇبادا بۇ دۇنيادا كۆرمىسەڭ، ئاخىرەتتە چوقۇم كۆرىسەن. بۇ سۆزنى ھەچكىم ئىنكار قىلالمايدۇ، ياخشىلىق ۋە يامانلىق ئەسلا بەدەلسىز قالمايدۇ.

ئەي ئوغۇل، ئىمكانىيەتلا بولسا، ياخشى ئىشلارنى قىلغىن، ياخشىلىق قىلىش جەريانىدا ھەر قانچە جەۋرى ـ جاپا چەكسەڭمۇ زىيىنى يوق. ئۇنىڭ ئاقىۋىتى راھەتلىك بولىدۇ، ياخشىلىق قىلىشتىن توختىما. كۆپ ياخشىلىق قىلدىم، پايدىسىنى كۆرمىدىم دېمە. بۇنداق دېيىش ناھايىتى خاتا. خەلق ئىچىدە: «ياخشىلىق يەردە قالمايدۇ» دېگەن سۆز بار. خەلق كۆزىگە ياخشىلىق بىلەن كۆرۈنگىن، يامانلىق بىلەن كۆرۈنۈشتىن ساقلان. ھېچقاچان بۇغداي كۆرسىتىپ، ئارپا ساتما. قارىماققا خەلققە ياخشى كۆرۈنۈپ، ئارقىدىن يامانلىق قىلما. ئەگەر قارىماققا ياخشىلىق قىلغاندەك كۆرۈنۈپ، ئارقىدا يامانلىق قىلساڭ مۇناپىقلىق قىلغان بولىسەن. ھەر قانداق ئىش قىلساڭ ئادالەت (توغرىلىق، راستلىق) بىلەن قىل. زالىملىق قىلما. زالىملىق قىلساڭ ئۆزەڭگە قايتىدۇ، قىلمىشىڭغا ببقىپ جازاسىنى كۆرىسەن.

ئەي ئوغۇل، بىلىشىڭ كېرەككى، ئادەمنىڭ ئىككى ھالىتى بار، ھېچۋاقىت ئۇنىڭدىن خالى بولمايدۇ. بىرى خۇشاللىق، بىرى قايغۇ. ئەگەر خۇشال بولساڭ ياكى قايغۇغا دۇچكەلسەڭ، شۇنداق ئادەمگە ئېيتقىنكى، سېنىڭ خۇشاللىقىڭ بىلەن ئۇ خۇشال بولسۇن، قايغۇڭ بىلەن ئۇ قايغۇلانسۇن. شۇنداقتىمۇ خۇشاللىق قايغۇلۇق ھالىتىڭنى كىشىگە بىلىندۇرمىگىنىڭ ياخشى. چۈنكى، ھەر كىم ھەر خىل سۆز قىلىپ، قايغۇڭنى ئاشۇرىدۇ، ئەھۋالىڭنى يامانلاشتۇرىدۇ. يەنە ياخشىلىق ۋە يامانلىق ئەھۋالىڭغا تېز سۈيۈنمە ۋە ھودۇقما. تېز سۈيۈنۈش، ھودۇقۇش بالىلارنىڭ ئىشىدۇر. ئازغىنا بىر ۋەقە ئۈچۈن تەبىئىتىڭنى ئۆزگەرتمە، ئەقىل ئىگىلىرى بۇ ھالنى خوپ كۆرمەيدۇ. ھەر قانداق خۇشاللىق كەلسە، ئالدىراپ سۈيۈنمە، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قايغۇسى بولىدۇ. ھەر قانداق كۆڭۈل يېرىملىق، خاپىلىق كەلسە، رەنجىپ كەتمەي ئۆزەڭنى چىڭ تۇتۇپ يۈرگىن، ئاخىرىدا شاتلىق كېلىدۇ. ھەققانى (توغرا) ئىشلارنى ئىنكار قىلىشتىن ساقلىنىشىڭ لازىم. بىر نەرسىنى ۋە بىرەر ئىشنى پۈتۈن خەلق ياخشى دېسە، ئەلۋەتتە ئۇ ياخشى. سەن ئۇنى يامان دېمە، يامان دېسەڭ توغرا ئىشنى يامان دېگەن بولىسەن.

كىشى بىلەن قاتتىق ـ ۋارقىراپ سۆزلەشمە. سۆزلىگەندە ئاڭلىغۇدەك سۆزلىسەڭ كۆپايە قىلىدۇ، تەمكىنلىك بىلەن سۆزلەش. ئەگەر بىر كىشى ساڭا قاتتىق سۆزلىسە، سەن ئۇنىڭغا مۇلايىملىق بىلەن جاۋاب قايتۇر. ئەخمەق (نادان) لار ساڭا قوپاللىق قىلسا، سەن ئۇنىڭغا جاۋاب بەرمە. چۈنكى، دانالار ئېيتقانكى «ئەخمەققە بېرىلمىدىغان جاۋاب — سۈكۈتتۇر!» بىر كىشى ياخشىلىق قىلسا، ئۇنىڭ ياخشىلىقىنى ئۇنتۇما. ئۇنىڭ ياخشىلىقىنى قايتۇرالمىساڭمۇ، ئۇنتۇپ قالما! ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىڭغا ۋە يېقىن دوستلىرىڭغا قولۇڭدىن كەلگىنىچە ياخشىلىق قىل.

بىر شەھەر ياكى بىر يېزىدا تۇرساڭ ئۇ شەھەر ـ يېزىنىڭ قېرى كىشىلىرىگە ھۆرمەت قىل، چۈنكى، دۇنيادىكى بارلىق مىللەت ۋە دىنلاردا قېرى كىشىلەر ھۆرمەتلىنىدۇ. بولۇپمۇ ئۆز خەلقىڭنىڭ قېرىلىرىغا ھۆرمەت قىلىشىڭ زۆرۈر. قېرى كىشىلەرنىڭ پەزىلەتلىرىدىن مەھرۇم بولما. ئەگەر قېرى كىشىلەردە بىرەر ئەيىب كۆرسەڭ، ئۇنىڭغا كۆز سالما، ياخشىلىق تەرىپىگە كۆز سال. ئىلمىي ـ ھېكمەت كۆزۈڭ بىلەن قارىساڭ ئاجايىپ ئىبرەتلەر ھاسىل قىلالايسەن.

بىر ئادەم بىر يامان ئىش قىلسا، ئىبرەت كۆزۈڭ بىلەن قارىغىن. ئۇ ئۇنداق قىلدى، مۇنداق قىلدى، دەپ ئەيىبلىمە. ئۆزەڭنىڭ ئاشۇنداق يامان ئىش قىلمىغىنىڭغا شۈكرى قىل. ئەي جېنىم ئوغلۇم، ئەگەر تونۇمىغان كىشى بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇپ قالساڭ، ئۇنىڭدىن تېز ئايرىلغىن. خاتىرجەم ـ ئامان

بولسەن. چۈنكى ئۇ سىنالمىغان، ناتونۇش ئادەم بولغانلىقتىن گۇمان - شۇبھىدىن خالى بولغىلى بولمايدۇ. مەسىلەن، بىر كىشى ساڭا يېمەك ئۈچۈن بىر نەرسە بەرسە، سەن ئۇ يېمەكلىكتىن گۇمان قىلساڭ ئۇنى يېمە، چۈنكى زەھەر دەپ گۇمان قىلىنغان نەرسىنى يېمەك ئەقىل ئىگىسىنىڭ ئىشى ئەمەس. ئەگەر ئۇ نەرسە زەھەرلەنگەن نەرسە بولمىسىمۇ، گۇمان بىلەن يېگەن نەرسە زىيانلىق. كىشىنىڭ مال - مۈلكىدە سېنىڭ ھەققىڭ يوق. كىشىنىڭ ياخشى ئىشلىرىغا قارا. كىشىنىڭ تۇرمۇش ھاياتىغا چىدىماسلىق، كۆرەلمەسلىك قىلما. ئۆزەڭ تىرىشساڭ مال - مۈلۈك، بايلىق ھاسىل قىلىش ئىقتىدارىڭ بار. ئاچ قېلىشقا رازى بولساڭ بولغىنكى، ئىلمىسىز، ھۈنەرسىز قېلىشقا رازى بولما. دانا كىشىلەرنى تاپساڭ ئۇنىڭدىن ئىلىم، ھۈنەر ئۆگەنگىن. ئىلىم، ھۈنەر قانداق كىشىدە بولسا، ئار كۆرمەي ئۆگەنگىن. «خەزىنە ۋەيرانىلەردە، ئەنجۇ، گۆھەر سەدەپتە» بولىدۇ. سەدەپكە قارىماي ئىچىدىكى ئەنجۇ، گۆھەرگە قارىغىن.

خەلق ئىچىدە ياخشى ئىشلارنى كۆرسەڭ، ئۇنى ئۆگەنگىن ۋە ئەملگە ئاشۇرغىن، يامان ئىشلارنى كۆرسەڭ، ئۇنىڭدىن ساقلانغىن. قانداق نەرسە خەلققە پايدىلىق بولسا، ساڭا ھەم پايدىلىق. خەلققە زىيانلىق نەرسە ساڭا ھەم زىيانلىق.

دائىم ئۆزەڭگە ئۆزەڭ نەسىھەت قىل، ئۆزەڭنى تۆزۈك تۇتقىن. ئۆزەڭنى تۆزۈك تۇتۇش شۇكى، ئۆزەڭ ئۆگىنەلەيدىغان ئىشقا ئەقلىڭنى — ئىلمىڭنى سەرپ قىلغىن. زۆرۈر نەرسىنى ئۆگەنگىن. ئۆگىنىشكە ۋاقىت يوق دېمە، ھېچقانداق ۋاقىتنىڭ بوش - بىكار ئۆتكۈزمە. ئەگەر ھۈنەر ئۆگىنىشكە بىر ھۈنەرۋەن ئادەم تاپالمىساڭ، يەنە بىر ھۈنەر بىلمەس كىشىنىڭ ئەھۋالىغا قارا، ئۇنىڭ قىلغان يارىماس ئىشىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن ياخشى ئىشنى ئىشلەشكە ئىجتىھات قىل، ھۈنەرۋەن بولسەن.

ھەر بىر كىشىگە لازىمكى، ئىشىنىڭ چوڭ - كىچىكىنى سۈرۈشتۈرۈپ يۈرمەي، ھۈنەر- بىلىم شۇرۇشقا تىرىشىشى كېرەك. لوقمان ھېكىمدىن: «ئەدەب - ئەخلاقنى كىمدىن ئۆگەندىڭىز؟» دەپ سورالغاندا «ئەدەبسىزلەردىن ئۆگەندىم» (ئەدەبسىزلەرنىڭ قىلمىشلىرىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن ئۆزەمنى ساقلىدىم) دېگەن.

ئادەم نەسىل - نەسەبى (ئاتا - بوۋىلىرى) بىلەن باشقىلاردىن ئۈلۈغ بولالمايدۇ، ئۈلۈغلۇق ئىلىم- بىلىم، ھۈنەر بىلەن بولىدۇ.

مەلۇمدۇركى، ئىنسانلارنىڭ دۇنيادا كۆپ مەقسەتلىرى بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىنسان ئىلىم- بىلىم ھۈنەر، پەزىلەت ۋە ئىقتىدار ھاسىل قىلسۇن. شۇنداق قىلغاندىلا مەقسەتلىرىگە يېتىدۇ. چۈنكى، ئىلىم، ھۈنەر، پەزىلەت ئاشۇرۇش — ئۆز دەۋرىمىزدىكىلەردىن ئارتۇق بولاي دېگەنلىكتۇر. ھەر كىم ئىلىم، ھۈنەر، پەزىلەت ئۆگىنىشتىن ئۆزىنى تارتسا (ئۆگەنمىسە)، ئاجىزلىق، بىچارىلىققا رازى بولغانلىقتۇر، مۇنداق قىلىش — غەيرەتسىزلىك ۋە ھېممەتسىزلىكنىڭ ئالامىتىدۇر. غەيرەتسىز، ھېممەتسىز كىشى ھېچقاچان ئۈلۈغلۇق (يۇقىرى مەرتىۋە) گە ئېرىشەلمەيدۇ.

ئەي ئوغۇل، ئىجتىھات قىل، تىرىشقىن، ھورۇنلۇق قىلما، بەدەننى ئەمگەك، ھەر خىل مەشغۇلات بىلەن چېنىقتۇرۇش غايەت پايدىلىقتۇر. ئەگەر بەدىنىڭ بوشاڭلىق، ئاجىزلىق كۆرسەتسە، سەن ئۇنى ئىختىيارىغا قويۇپ بەرمە. بەدىنىڭنى خىزمەت قىلدۇر، تېنىڭنى ھورۇنلۇقتا ئۆگەتمە، ئەگەر ئۆز ھالىغا قويۇپ بەرسەڭ، سۈسلۇق — بوشاڭلىق پەيدا بولۇپ، بارا - بارا بەدىنىڭ ساڭا بوي سۇنمايدۇ.

بەدەننىڭ ھەرىكىتى ئۆز تەبىئىتىدىن ئەمەس. ئۇ، سېنىڭ بۇيرۇغۇڭ بىلەن ھەرىكەت قىلىدۇ. بەدىنىڭنى ئۆزەڭگە بوي سۇندۇرغىن. بەدىنىڭنى ھورۇنلۇق - بوشاڭلىققا ئادەتلەندۈرسەڭ، ساڭا بوي سۇنمايدۇ، سەن ئۇنىڭغا بوي سۇنىسەن.

ئەۋلاد گۈرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار نامبىرى

ئەگەر بىر كىشى ئۆز - ئۆزىنى باشقۇرالمىسا، باشقا كىشىنى ئۆزىگە قانداق بوي سۇندۇرالىسۇن؟ ئەگەر سەن قانداق يول بىلەن بولسۇن بەدىنىڭنى ئۆزەڭگە بوي سۇندۇرالمساڭ، باشقا ئادەملەرنىمۇ بوي سۇندۇرالايسەن. ھەر قاچان ئۆز بەدىنىڭنى ئۆزەڭگە بوي سۇندۇرساڭ ۋە ھۇنەر (ئىلىم - كەسىپ) ئۆگەنسەڭ، جەزمەن بىلىشىڭ لازىمكى، ئىككىلا جاھاندا خاتىرجەم بولىسەن. شۇنداق ئىكەن، ئىلىم - ھۇنەر ئۆگىنىشنى ۋە بەدىنىڭنى ئۆزەڭگە بويسۇندۇرۇشنى دۇنيادا ئامانلىق ئۈچۈن غەنىمەت بىل، ئەي جېنىم ئوغلۇم، تېخى يەنە بىر نەچچە گۈزەل سۆيەتلەر بار. كىشى ئۇ سۆيەتلەر بىلەن سۆيەتلىنىپ، ئۇ سۆيەتلەرگە ئىگە بولسا، خۇدا ۋە خەلق ئالدىدا ياراملىق كىشىلەردىن بولىدۇ. ئۇ سۆيەتلەر: 1) ئىلىم؛ 2) ئەدەب؛ 3) كەمتەرلىك؛ 4) تەقۋادارلىق (يامان ئىشلاردىن ئۆزىنى ساقلىماق)؛ 5) سۆز - ھەرىكەتتە توغرىلىق؛ 6) دىن - دىنايەتتە پاكلىق؛ 7) خەلقنى رەنجىتمەسلىك؛ 8) زىيان - زەخمەت يەتكەندە سەۋرىلىك بولۇش؛ بۇ ئىشلارنىڭ تايىنىدىغان كۆچى ھايادۇر. «ھايا ئىمانىنىڭ جۈملىسىدىندۇر.» ھەر قاچان ئادەمدە ھايا بولسا، ئىمانمۇ بولىدۇ. ھايا بولمىغان ئادەمدە ئىماني كامىللىق بولمايدۇ. ئىماني بار ئادەمنىڭ ھەممە ئىشلىرى ياخشى بولىدۇ. لېكىن، ئادەم ۋاقىتنىڭ ئوغلى بولۇشى كېرەك، يەنى ھەر ئادەم ئۆزى ياشىغان ۋاقىتقا قاراپ ئىش قىلىشى كېرەك. بىر ئىشنى قىلىش بىلەن زىيان كېلىدىغان بولسا، ئۇ ئىشنى قىلمىغان ياخشى.

ئەي ئوغۇل، تارتىنچاق بولمىغىنكى، ئىشلىرىڭدا يېتەرسىزلىك بولمىسۇن ۋە پايدىلىق ئىشىڭدا زىيان بولمىسۇن. كۆپ ئىشلار بولىدۇكى، تارتىنىپ تۇرساڭ، مەقسەدىڭ ھاسىل بولمايدۇ. بۇنداق ئىشلاردا تارتىنماسلىق كېرەك. ئەمما مەنسىز سۆز - ھەرىكەتتىن، خەسىلىكتىن ۋە خىيانەتچىلىكىڭ، يالغانچىلىقتىن ھايا قىلىش كېرەك. يامان ئىشلارنى قىلىشتىن ئۇيالماق كېرەك. بىراق، گۇنا بولمايدىغان سۆز - ھەرىكەتلەردە ھايا قىلىپ، تارتىنىپ تۇرساڭ، مەقسەدىڭ ھاسىل بولمايدۇ، «تارتىنىش رىزققا توسالغۇ بولىدۇ». ھايا قىلىدىغان ۋە ھايا قىلمايدىغان ئورۇننى بىلىش كېرەك. ساۋاپ ۋە پايدا بولىدىغان ئورۇنلاردا ھايا قىلىشقا بولمايدۇ. ئەمما، خەلق ئالدىدا، تەڭرى ھوزۇرىدا، خەلق سۆيگەن ئۇلۇغلار ئالدىدا ھايا قىلىش كېرەك. ئاقىل - دانا كىشىلەرنىڭ ھەرىكىتى ئەنە شۇدۇر.

ھەي ئوغۇل، ئىلىم ۋە مەرىپىتى يوق كىشىنى ئادەم ئورنىدا قويما ۋە ئادەم قاتارىدا ھېسابلىما، مۇنداق ئادەم بىلەن ھەمسۆھبەت بولما، بولۇپمۇ ئۆزىنىڭ نادانلىقىنى ئىلىم ئورنىغا قويىدىغان ئادەملەر بىلەن ھەمسۆھبەت بولماسلىق لازىم. بۇ «مۇرەككەپ نادانلىق» دېيىلىدۇ. ئەگەر سۆھبەتلەشسەڭ، بىلىملىك، ياخشى كىشىلەر بىلەن سۆھبەتلەش. چۈنكى، بىلىملىك، ياخشى ئادەملەر بىلەن ھەمسۆھبەت بولساڭ، ھەر جەھەتتە ساڭا پايدىسى بار. مەسىلەن، قىزىلگۈل يېغى ئەسلىدە ياغاچنىڭ يېغى، گۈل چېچىكى بىلەن ھەمسۆھبەت بولغانلىقتىن «گۈل يېغى» دەپ ئاتىلىدۇ. ھەزرىتى مۇھەممەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «بىر ئادەم بىر جامائەت بىلەن 40 كۈن بىللە يۈرسە، شۇ جامائەتنىڭ جۈملىسىدىن بولىدۇ» دەپتىكەن.

ھەر قاچان ياخشى ئىشقا دۇچكەلسەڭ ياكى ياخشى كىشىلەرنىڭ ياخشى ئىشلىرىنى كۆرسەڭ ئىنكار قىلما، ياخشىلىقىنى ئۇنتۇما، سەندىن ئۈمىد قىلغان ئىشلىرىغا ھەممەتسىزلىك قىلما.

ئەي ئوغۇل، گۈزەل ئەخلاق بىلەن سۈغىرىلغىن، يامان ئەخلاق (خۇي - ئادەت) لەردىن يىراق بول، سۆز ياكى ھەرىكىتىڭ ئارقىلىق بىرەر كىشىگىمۇ زىيىنىڭ يەتمىسۇن؛ خەلق ئارىسىدا يامان دەپ ئاتالما. سېنى كىشىلەر ماختىسۇن. چۈنكى، ئاقىل كىشىلەر سېنىڭ كۆركەم ئەخلاقىڭ ۋە ئىلىم - پەزىلىتىڭنى كۆرۈپ ماختايدۇ. ئەمما نادانلار سېنىڭ يامان ئىشلىرىڭنى كۆرۈپ ماختايدۇ. بۇ ئىككى خىل ئادەملەر،

يەنى ئالىملار ۋە نادانلار بىر - بىرىگە قارشىدۇر. چۈنكى، ئالىمغا خاس بولغان ئىشنى نادانلار ياخشى كۆرمەيدۇ. نادانلارنىڭ ئىشىنمۇ ئالىملار ياخشى كۆرمەيدۇ. نادانلار ئالىملارغا دۈشمەن. چۈنكى، نادان كىشى ئالىم بولمىغانلىقى ئۈچۈن ئىلمىنىڭ ئەسلىنى بىلمەيدۇ. ئالىم - ئاقىل كىشى ئۆزىنىڭ تەبىئىتىگە مۇۋاپىق ئىشنى سەندە كۆرۈپ، سېنى ماختايدۇ. نادان - جاھىل كىشى ئۆزىگە مۇۋاپىق ئىشنى سەندە كۆرۈپ، سېنى ماختايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن نادانلىق ماختىشىدىن ساقلىنىشىڭ كېرەك. نادانلىق سېنى ماختىشى ئالىمنىڭ نەپرەتلىنىشىنى كەلتۈرىدۇ. بۇ سۆزنىڭ ھەقىقىتىنى بىلدۈرىدىغان مۇنداق بىر ھېكايە بار: يۇنان ئالىملىرىدىن بىرىگە بىر كۈنى شەھەر خەلقىدىن بىر ئادەم كېلىپ سالام بېرىپتۇ ۋە ئالىمنىڭ سۆھبىتىدە ئولتۇرۇپتۇ. بۇ ئادەم: «ئەي دانا ئالىم، پالان كىشى سېنى ياقتۇرمايكەن، شۇڭا ھەر بىر يېغىندا سېنى ماختايدۇ» دەپتۇ. بۇ كىشى ئېيتقان ئادەم ئەسلى نادان ئادەم ئىكەن. ئالىم بۇ سۆزنى ئاڭلاپ كۆڭلى يېرىم بوپتۇ - دە، خاپا بولۇپ يىغلاپتۇ. ئۇ كىشى بۇ ھالنى كۆرۈپ ئەجەپلىنىپتۇ ۋە: «ئەي دانا ئالىم، مەن ساڭا نېمە دېدىم، سەن خاپا بولۇپ يىغلىدىڭ، ئەگەر ساڭا ناماقۇل سۆزنى قىلىپ قويغان بولسام، ئەپۇ قىل» دەپتۇ. ئالىم ئۇنىڭغا «سەندىن ماڭا ھېچقانداق ناماقۇل سۆز ۋە زىيان يەتمىدى. لېكىن، مېنى بىر نادان ماختىغان ئىكەن، مەن نادانغا ياخشى كۆرۈنىدىغان بىر ئىش قىلغان ئوخشايمەن، ئۇ نادان يامان ئىشمىنى ياقتۇرۇپ مېنى ماختاپتۇ. ماڭا بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق خارلىق بولارمۇ؟ كاشكى ئۇ نادان ياخشى كۆرۈپ ماختىغان ئىشنى بىلسەم توۋا قىلغان بولاتتىم. نادانلىق مېنى ماختىشىغا قارىغاندا مەن تېخى جاھىل ئىكەنمەن. ئەگەر جاھىل بولمىسام، نادانلارغا لايىق ئىش قىلمىغان بولاتتىم. نادان ھەر قاچان ئۆزىگە ئوخشاش نادانىنى ماختايدۇ» دەپتۇ. يەنە شۇنىڭغا ئوخشاش بىر مەسەل بار: مۇھەممەت بىننى زەكەرىيا دېگەن ئالىم بىر كۈنى شاگىرتلىرى بىلەن مەھەللە ئىچىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا تاسادىپىي ئالدىدىن بىر مەجنۇن (سارالڭ) ئادەم چىقىپ كېلىپ، ئۇنىڭ يۈزىگە قاراپ كۈلۈپتۇ. مۇھەممەت بىننى زەكەرىيا ئۆزىگە قايتىپ كېلىپ دەرھال ئەفتىمون[1]قاينىتىپ ئىچىپتۇ. شاگىرتلىرى بۇ ئىشنىڭ سەۋەبىنى سوراپتۇ. مۇھەممەت بىننى زەكەرىيا جاۋاب بېرىپ: «ئۇ سارالڭنىڭ يۈزۈمگە قاراپ كۈلگىنى ئۈچۈن ئەفتىمون قاينىتىپ ئىچتىم. چۈنكى، ئۇ سارالڭ مەندە ئۆزىگە لايىق بىر نەرسە كۆرمىسە كۈلەمتى؟ ھەر بىر قۇش ئۆز جىنسى بىلەن ئۇچىدۇ» دەپتۇ.

ئەي ئوغۇل، بەك يۇڭاش بولما ۋە بەك جىددىي (ئۆتكۈن) بولما. ئارتۇقچە يۇڭاش بولسالڭ، خەلق سېنى باسىدۇ، زىيادە ئۆتكۈن بولسالڭ، خەلق سەندىن قاچىدۇ. «يۇڭاش بولسالڭ باسارلار، يامان بولسالڭ ئاسارلار». يۇڭاشلىق ۋە ئۆتكۈنلۈكنىڭ ئارىسىدا مۆتىدىل بول، شۇندىلا خەلقە دوست بولالايسەن. خەلقە دوست بولسالڭ، ھاجەتلىرىڭ ھاسىل بولىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن سېنى يامان ئىشلارغا باشلىمايدۇ.

ئەي ئوغۇل، كىشىنى رەنجىتمە، ھەتتاكى بىراۋ سېنى ئورۇنسىز رەنجىتسىمۇ، سەن ئۇنى رەنجىتمە، ئېسىل يىگىتلىك شۇدۇر. شەھەر ۋە يېزىدا تۇرسالڭ، ياخشى كىشىلەرنىڭ مەھەللىسىدە تۇر. ياخشى كىشىلەرنىڭ ساڭا زىيىنى يەتمەيدۇ. تەجرىبىلىك، شەپقەتلىك دوستلارنىڭ نەسىھەتىنى قوبۇل قىل، ئۇلار ساڭا شەپقەت قىلىدۇ. شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان دوستلارنىڭ قېشىغا خاس چاغلاردا بېرىپ نەسىھەتلىرىنى ئاڭلىغىن، خاس چاغدا ئاڭلىغان نەسىھەت كۆڭۈلگە ياقىدۇ. جامائەت ئارىسىدا ئاڭلىغان نەسىھەت قۇلاققا كىرمەيدۇ. بارلىق ئىلىم - ھۈنەرلەرنى ئۆگىنىپ بولدۇم دېمە. بۇنداق دېيىش ئوپئوچۇق نادانلىق. ئەگەر نادانلىقتىن خالاس بولاي دېسەڭ، قانچىلىك ھۈنەر - ئىلىم، پەزىلەتلىك بولسا، ھامان بىلمەيمەن دېگىن،

---

① ئەفتىمون — سېرىق ئوت. بۇنىڭ شەرۇبىنى مەۋداغا پايدىلىق.

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

چۈنكى، ھۈنەر ـ پەزىلەت ئىگىلىرىگە بىلمەيمەن دېگەندىن ئۆلۈڭ پەزىلەت يوق.

ھېكايەت: نۇشىرۋان زامانىدا، نۇشىرۋانغا بۇزۇر جۈمھۇر ئىسىملىك بىر دانا، ئالىم كىشى ۋەزىر ئىدى. رۇم (رۇما) دىن بىر ئەلچى كەلدى. نۇشىرۋانغا ئەلچىنىڭ كەلگەنلىكىدىن خەۋەر يەتكۈزۈلدى. ئەلچى كىرىپ نۇشىرۋان بىلەن كۆرۈشكەندە، پارسىلارنىڭ رەسمىي ـ يۈسۈنى بويىچە ئىززەت ـ ھۆرمەت قىلىنىپ، سوئال ـ جاۋابلار تامام بولۇپ، ئەلچىنىڭ قايتىش ۋاقتى بولغىچە نۇشىرۋان ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى ھەم ۋەزىرى بۇزۇر جۈمھۇرنىڭ ئىلمىنى، ئىقتىدارىنى بىلدۈرۈشنى خالىدى:

— ئەي دانا، — دېدى نۇشىرۋان بۇزۇر جۈمھۇرغا، — ئالىمدە مەۋجۇت نەرسىلەرنى بىلەمسەن؟

نۇشىرۋاننىڭ شۇنداق سوراشتىن مەقسىتى بۇزۇر جۈمھۇرنى بىلىمەن دەپ ئېيتقۇزۇش ئىدى. ئەمما، دانا ۋەزىر — بۇزۇر جۈمھۇر كامىل ئەقلى بىلەن:

— ياق پادىشاھىم، بىلمەيمەن، — دېدى.

نۇشىرۋان بۇ جاۋابنىڭ ئۆز مۇددىئاسىدەك بولمىغانلىقى ئۈچۈن، كۆڭلىدە ئاداۋەت ساقلىدى. يەنە:

— كىم بىلىدۇ؟ دەپ سورىدى.

— شۇنداق بىر كىشى بىلىدۇكى، — دېدى بۇزۇر جۈمھۇر، — ئۇ، پۈتۈن ئالەمگە باراۋەر بولالىسا. لېكىن پۈتۈن ئالەمگە باراۋەر ئادەم ئانىسىدىن تېخى تۇغۇلمىدى.

نۇشىرۋان بىلدىكى، بۇزۇر جۈمھۇر دانانىڭ بۇ سۆزلىرى ئىنتايىن ئاقىللىق بىلەن ئېيتىلغان. رۇم ئەلچىسىمۇ بۇزۇر جۈمھۇرنىڭ سۆزىنى ماقۇل كۆردى.

ئەي ئوغۇل، ئۆز ـ ئۆزەڭنى بىلمەسلەر ۋە ئىقتىدارسىزلار مەرتىۋىسىدە تۇت. يەنى، ھەر قانچە بىلىمىڭمۇ مەندىن ئارتۇق بىلىدىغانلار بار، دەپ قىياس قىل. «بىلمەيمەن دېيىش— ئىلمىنىڭ يېرىمىدۇر» ئالىم كىشىنىڭ ھۈنىرى شۇكى، سۇقرات ھېكىم شۇنداق ئۇستازلىقى ۋە شۇ قەدەر ئىلمى بىلەن «مەندىن كىچىىن كەلگەن ئالىملار ۋە ئۇلۇغلار سۇقرات زور دەۋا قىلغان ئىكەن دەپ مېنى ئەيىبلەشلىرىدىن قورقمىسام ھىچنەرسە بىلمەيمەن، دەپ ئېيتاتتىم ۋە ئۆزەمنى ئاجىز دەيتتىم. ئەمما نېمە دەيمەنكى، ماڭا ئوخشاش كىشىنىڭ سۆزى بۇ ئەمەس، چۈنكى بۇ سۆز زور دەۋادۇر» دېگەن ئىدى. ئەبۇ شۇكرى سۇلايمان بىننى سەئىدمۇ بۇ توغرىدا پارسچە بىر ياخشى بەيت ئېيتقان:

مەنكى ئىبنى سەئىد سۇلايمانەم،
مەخزەنى دانىشى خۇراسانەم.
تا بەدانجا رەسىد دانىشمەن،
كى بەدانىشتەم كى نادانەم.

تەرجىمىسى:

مەن سەئىد ئوغلى سۇلايمان ئىدىم،
خۇراسان ئىلمىنىڭ خەزىنىسى ئىدىم.
يەتتى شۇ يەرگە مېنىڭ ئىلمىم ـ دانىشىم،
ئەمدى بىلدىمكى، بىلىمسىز نادان ئىدىم.

ئەي ئوغۇل، ئەمدى ئەگەر ئىلمىدە ۋە كەسىپ ـ ھۈنىردە كامىل بولساڭ ۋە ھەر قانچە بىلىملىك بولساڭ، ئۆز بىلىمىڭدىن مەغرۇرلانما. بىر ئەقىللىق كىشى بىلەن كېڭەش ـ مەسلىھەت قىلغىن، مەسلىھەتلەشمەي ئىش قىلما، ئۆز رەيى بىلەنلا ئىش قىلغۇچىلاردىن بولما. مەشھۇر مەسەلدۇركى: «كېڭەش قىلىشقا كىشى تاپالمىساڭ، بوركۇڭ بىلەن كېڭەش». مەسلىھەت ـ كېڭەشنى ئەيىب دەپ

هېسابلىما، پىكىر — مېنىڭ پىكرىم دېمە، يەنى ئۆز بىلگىنىم بىلەن ئىش قىلىمەن، كىشىنىڭ بىلگىنى ماڭا كېرەك ئەمەس، دېمە. چۈنكى كۆپ ۋاقىتلاردا ئۆز پىكرى بىلەن ئىش قىلغان كىشى ئاخىرى پۇشايمان قىلىدۇ. ئەقىللىق قېرىلار، شەپقەتلىك دوستلار بىلەن كېڭىشىپ ئىش قىل. كۆرمەمسەن، ھەزرىتى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر بولۇپ تۇرۇقلۇق تەكرى ئۇنىڭغا مەسلىھەت بىلەن ئىش قىلىشقا پەرمان قىلىپ: «ئەي مۇھەممەت، ئىشلىرىڭدا ساھابىلىرىڭ بىلەن مەسلىھەتلەشكىن» دېدى. تەكرى ئۆزىنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ ئىشلىرىنى مەسلىھەتسىزمۇ توغرا قىلالايتتى، ئەمما پەيغەمبەرنىڭ ئۈممىتىگە سۈننەت (يول، تەلىم) بولسۇن دەپ مەسلىھەتلىشىشكە بۇيرۇدى. «ئەي ھەبىبىم (دوستۇم)، ھەر ئىشىڭنى ساھابىلىرىڭ بىلەن كېڭىشىپ ئىشلىگىن، تەدبىر قىلماق سەندىن، توغرا قىلماق مەندىن» دېگەن ئىدى. ئەي ئوغۇل، بىلگىنىكى، ئىككى كىشىنىڭ ئەقلى بىر كىشىنىڭ ئەقلى بىلەن باراۋەر ئەمەس. چۈنكى، ئىككى كۆز بىلەن كۆرۈشكە بىر كۆز بىلەن كۆرۈش تەڭ ئەمەس. بىلىشىڭ كېرەككى، بىر تۈپ ئاغرىپ قالسا، ئۆزىگە ئۆزى داۋا قىلالمايدۇ. چۈنكى ئۇ، ئۆزىنى ـ ئۆزى داۋالىسا، كېسىلىنى ئېغىرلاشتۇرۇۋالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىككىنچى بىر تۈپتىن ياردەم تەلەپ قىلىشقا مۇھتاج بولىدۇ. ئەگەر داۋالاشقا ياردەم سورىغۇچى تۈپ داۋالىغۇچى تۈپتىن ئالىم بولسىمۇ، كېسەللىكى سەۋەبلىك ئۆزىگە ـ ئۆزى داۋا قىلىشقا قادىر بولالمايدۇ، باشقا ئىشلارمۇ شۇنداق. ھەر كىم بىر ئىش ۋاقتىدا نېمە قىلىشىنى بىلەلمىسە، باشقا كىشىلەرنىڭ ياردىمىگە مۇھتاج بولىدۇ. ئەي ئوغۇل، جىنىسداشلىرىڭنىڭ بىرەر ئىشتا ساڭا ھاجىتى چۈشسە، شۇ ئىشنىڭ ھاسىل بولۇشى ئۈچۈن تىلىك بىلەن بولسۇن ياكى كۈچ، قەدىمىڭ بىلەن بولسۇن، ئىقتىساد ياكى ئابرۇيۇڭ بىلەن بولسۇن ئۇنى ھەل قىلىشقا تىرىشقىن. سەندىن ياردەم تەلەپ قىلغۇچى ئەگەر دۈشمىنىڭ بولسىمۇ ياردەم قىلىشنى رەت قىلما، ياخشىلىقنى ئايىما، ئېھتىمالكى ئۇنىڭ دۈشمەنلىكى دوستلۇققا ئۆزگىرىدۇ.

ئەي ئوغۇل، ھەر قاچان سۆزىنى چۈشىنىدىغان كىشىلەر ۋە ئالىملار زىيارىتىگە كەلسە، ئۇلارغا غايەت ھۆرمەت قىل، ئۇلارنىڭ كەلگەنلىكىنى غەنىمەت بىل. چۈنكى، ئۇلارنىڭ سېنى زىيارەت قىلىپ كېلىشى سېنى ئۇلۇغلىغانلىقى. ئۇلارنى ھۆرمەتلىسەڭ، ياخشى ئادەملەر ھەر قاچان سېنى ھۆرمەتلەشكە ئامراق بولىدۇ. ياخشى كىشىلەر بىلەن مەجلىسداش بولساڭ، سەنمۇ ياخشى كىشىلەردىن بولىسەن. ياخشى كىشىلەرنىڭ سۆھبىتە ـ مەجلىسىدە بولساڭ، گۈستاخلىق قىلما. ھەر قانچە بىلىملىك بولساڭمۇ ئۇلۇغلارغا ھۆرمەت قىلىپ ئەدەب ساقلا. كىشىنىڭ ئاغزىدىن چىققان ھەر بىر سۆزى گۆھەر ۋە ھىكمەت بولسىمۇ، ئەگەر گۈستاخلىق قىلسا، ھىكمىتى، قىممىتى قالمايدۇ، سۆزىنىڭ ساپاسى بولمايدۇ. گۈستاخ بولماي دېسەڭ سۆزلەشنىڭ شەرتلىرىگە رىئايە قىل.

ئۈچىنچى باب. سۆزلەشنىڭ شەرتلىرى ۋە ئەدەبلىرى ھەققىدە

ئاۋۋال بىلىش كېرەككى، گۈزەل ـ ياخشى سۆزلەش ھەر كىمگە ۋاجىپ (زۆرۈر). ياخشى سۆزلەرنى ئاڭلاش ۋە پەملەش لازىم. يەنى ئۆزەڭ ياخشى سۆزلەش ۋە سۆزلىگەن كىشىنىڭ سۆزىنى ياخشى پەملەش زۆرۈر ئىش. ئەي ئوغۇل، ئەمدى سەن ئۆزەڭمۇ ياخشى سۆزنىڭ ياخشىسىنى سۆزلىگىن، يالغان سۆزلەشتىن ساقلانغىن، ھەرگىز يالغان سۆزلىمە. خەلق ئىچىدە يالغانچى دەپ نامىڭ چىقمىسۇن. خەلق ئىچىدە ھەققانى سۆزلۈك، توغرا دەپ مەرۇپ ـ مەشھۇر بولۇشقا تىرىشقىن. ئەگەر ھەق ـ توغرا سۆز بولسىمۇ يالغانغا ئوخشاپ قالىدىغان بولسا، مۇنداق سۆزنى سۆزلىمە، يەنى كىشىلەر ئىشەنمەيدىغان سۆزلەرنى سۆزلىمە. چۈنكى، توغرا سۆز يالغان سۆزگە ئوخشاپ قالسا، يالغان بولىدۇ. بەزىبىر ھاللاردا

ئەۋلاد گۈرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار نامبىرى

بىر يالغان سۆز ھەق - توغرا سۆزگە ئوخشىسا، ھەق سۆزدىن ئۆتۈپ كېتىدۇ.

ھېكايەت: ئەمىر شاپۇر بىننى پەزىلنىڭ مەجلىسىدە ماختا مۇنداق بىر ۋەقە دۇچكەلگەنىدى: ئاللاتائالانىڭ بۇيرۇغان پەرزلىرىدىن ھەج تاۋاپ قىلىشتىن باشقىسىنى ئادا قىلدىم (بېجىردىم). ئاخىرى ئاللاتائالا ھەج تاۋاپ قىلىشنىمۇ نېسىپ قىلدى، ھەج زىيارىتىنى ئادا قىلدىم. ھەجدىن ئۆز مەملىكىتىمگە قايتىپ كەلدىم. غازات قىلىشنى ئارزۇ قىلدىم. دەسلەپتە ھىندىستان تەرەپكە يۈرۈش قىلىپ، كۆپ غازات قىلدىم. ئۇنىڭدىن كېيىن رۇم تەرىپىگە بېرىپ غازات قىلىش ئارزۇسىدا بولدۇم. تەييارلىق كۆرۈپ، كۆھىستاندىن رۇمغا يۈرۈش قىلدىم. ئۇ ۋاقىتدا رۇمنىڭ چېگرىسى گەنج دېيىلىدىغان بىر مەملىكەتكە قەدەر سوزۇلاتتى. گەنجگە ئەمىر شاپۇر بىننى پەزىل پادىشاھ ئىدى. ئۇ، زېرەك، باتۇر، ناتىق ۋە دىنىي ئېتىقادى توغرا، پاك، يېراقنى ئويلاپ ئىش قىلىدىغان بىر ئادەم ئىدى. دۆلىتىنى پادىشاھلار نىزامى بويىچە باشقۇراتتى. دېمەك، مەن ئاشۇ پادىشاھنىڭ مەجلىسىگە باردىم. پادىشاھ مېنى قوبۇل قىلىپ ناھايىتى خۇش كۆردى، ئىززەت - ئىكرام قىلدى. سۆھبىتىمىز ئارىسىدا ھەر توغرىدا سۆزلىدى، مەندىنمۇ ھال سورىدى. سورىغانلىرىغا لايىقىدا جاۋاب بەردىم، جاۋابلىرىمنى ئەقىلگە مۇۋاپىق كۆرۈپ ھۆرمەت قىلدى. بىر نەچچە زامان ئۇنىڭ يېنىدا تۇردۇم. ئۆز مەملىكىتىمگە قايتاي دەپ رۇخسەت سورىسام قوبۇل قىلمىدى. مەن ئۇنىڭدىن مۇنداق ئىززەت - ئىكرام كۆرگەنلىكىم ئۈچۈن رۇخسەتسىز كېتىشنى لايىق كۆرمىدىم، يەنە ئۇنىڭ يېنىدا بىر نەچچە كۈن تۇردۇم. ھەر بىر يېمەك - ئىچمەكتە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولاتتىم. كۆپلىگەن سۆھبەتلىرى مەن بىلەن بولاتتى. دۇنيانىڭ ئەھۋالىدىن، پادىشاھلار ۋەقەسى —ھېكايەتلىرىدىن، تارىختىن سۆز سورايتتى. مەن بىلگىنىمچە بايان قىلاتتىم. شۇ ئارىدا سۆزدىن سۆز چىقىپ، بىزنىڭ مەملىكىتىمىز ھەققىدە، كۆھىستان، گۈرگان (جۈرجان) ۋە تەبەرىستان مەملىكەتلىرى ھەققىدە سۆزلەر بولدى ھەم مەملىكەتنىڭ ئاجايىپ - غارايىپلىرىنى سۈرۈشتۈردى:

— مەملىكىتىڭىزدە قانداق ئاجايىپ - غارايىپ نەرسىلەر بار؟

— گۈرگان يېزىلىرىدىن بىر يېرا بار، — دېدىم مەن، — ئۇنىڭ چېتىدە بىر بۇلاق بار. ھەر قاچان ئايالار ئۇ بۇلاقتا سۇغا كەلسە بىر ئايال چېلەك كۆتەرمەستىن بىللە كېلىدۇ. چېلەك كۆتەرمەي بوش كەلگەن ئايال يولدىكى قۇرتلارنى سۇ كۆتەرگەن ئايال قۇرتنى دەسسۈتمەسۇن دەپ، يولدىن يېراق قىلىدۇ. مۇبادا بۇ ئايال چېلىكىنى سۇغا تولدۇرۇپ ماڭغاندا بىر قۇرتنى دەسسەپ ئۆلتۈرۈپ قويسا، چېلەكتىكى سۇ نېجىس (ناپاك) بولىدۇ. قۇرتنى بىر نەچچە قېتىم دەسسەپ قويسا، سۇ شۇنچە قېتىم ناپاك بولىدۇ. شۇ سەۋەبلىك سۇغا ئىككى ئايال بىللە كېلىدۇ.

پادىشاھ شاپۇر بۇ سۆزنى ئاڭلاپ مەندىن يۈزىنى ئۆرىدى. بىر مۇددەت مەن بىلەن سۆزلەشمىدى. مەن بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلمىدىم.

پادىشاھنىڭ بىر ۋەزىرى بار ئىدى، ئىسمىنى دەيلىمى دەيتتى. ۋەزىر يېنىمغا كېلىۋىدى، ئۇنىڭدىن پادىشاھنىڭ مەن بىلەن سۆزلەشمەس بولۇپ قالغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى سورىدىم.

— پادىشاھنىڭ سەندىن كۆڭلى قالغان بولسا كېرەك، — دېدى ۋەزىر، — چۈنكى، پادىشاھ خاپا بولۇپ مۇنداق ئېيتتى: «شۇنچە كامالەتلىك كىشى مېنىڭ سۆھبىتىمدە بالىلارنىڭ سۆزىنى قىلدى، نېمە ئۈچۈن ئالىم تۇرۇپ مېنىڭ مەجلىسىمدە يالغان سۆزلەيدۇ؟»

مەن ۋەزىردىن شۇ سۆزنى ئاڭلاپ، توغرىلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن دەرھال گۈرگانغا ئەلچى ئەۋەتىپ، خەت بىلەن گۈرگانىڭ ئەربابلىرىغا ئەھۋالنى بىلدۈردۇم ۋە «ماڭا بىر گۇۋاھنامە يازدۇرۇپ، گۈرگانىڭ رەئىسلىرى، ئۆلىما ۋە قازىلىرى مۆھۈرلىرىنى بېسىپ ئىمزا قويۇپ ئەۋەتسۇن» دېدىم. ئەلچى بېرىپ كەلگىچە تولۇق 4 ئاي ئۆتۈپ كەتتى. گۈرگاندىن بۇ ھەقتە گۇۋاھنامە كەلدى، پادىشاھقا يەتكۈزۈلدى. پادىشاھ كۆرۈپ كۆلدى ۋە:

— سېنىڭدەك كىشى مېنىڭ ئالدىمدا يالغان ئېيتماس دەپ بىلەتتىم، لېكىن بىر ھەق سۆز بولۇپ، بۇ قەدەر ئىسپات، گۇۋاھچىلار بىلەن 4 ئاي داۋامىدا ئۇنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلىغۇدەك ئەھۋال بولسا،

ئۇ سۆزنى تىلغا ئېلىش تامامەن لازىم ئەمەس ئىدى، ئۇ سۆزنى مەن ساڭا زورلاپ ئېيتقۇزمىغان ئىدىم. ئۆزەڭگە سۆزلىدىڭ، ئىسپاتلاش ئۈچۈن بۇ قەدەر مۇشەققەتكە گىرىپتار بولدۇڭ، — دېدى.

ئەي ئوغۇل، بىلگىنكى، سۆز تۆت تۈرلۈك بولىدۇ: بىر تۈرلۈك سۆز بارکى، بىلىپ قويۇشۇڭ كېرەك، ئەمما سۆزلىمە؛ يەنە بىر تۈرلۈك سۆز بار، بىلمە ھەم سۆزلىمە؛ يەنە بىر تۈرلۈك سۆز بار، بىلىۋال ھەم سۆزلە. يەنە بىر تۈرلۈك سۆز بارکى، سۆزلەيسەن، بىلمەيسەن.

بىل، سۆزلىمە دېگىنىم شۇكى، بىراۋنىڭ ئەيبىنى بىلسەڭمۇ سۆزلىمە، بۇ غەيۋەت دېيىلىدۇ. ئەقىللىق ئادەملەر مۇنداق غەيۋەت سۆزنى بىلسىمۇ سۆزلىمەس. بىلمە، سۆزلىمە دېگىنىم شۇكى، ئۇنى سۆزلىسەڭ دىنىڭغا ۋە دۇنياۋى ئىشلىرىڭغا زىيان كەلتۈرىدۇ. بۇنداق سۆزنى بىلىش ۋە سۆزلەشتىن ساقلىنىشىڭ كېرەك، بۇ سۆز يالغان سۆزدۇر. بىل ۋە سۆزلە دېگىنىم، كىشىنىڭ دىنىغا ۋە دۇنياسىغا پايدىلىق سۆزلەر. تەكرى ئۆز قۇرئانىدا بۇيرۇغانكى، «ناشقى جەھەتتە مەنالىرى قارىمۇ ـ قارشى ۋە تەلەپپۇزلىرى بىر ـ بىرىگە ئوخشاش» ئايەتنىڭ تەپسىرىدە ئالىملار ئارىسىدا ئىختىلاپ تۇغۇلغان. بۇ ئايەتلەرنىڭ مەنبلىرىنى تەكرىدىن باشقىلار بىلمەيدۇ. مۇنداق ئايەتلەرنى ئوقۇساڭ، مەنىسىنى بىلمىسەڭ ساڭا ھېچ زىيىنى يوق. بۇ تۆت خىل سۆزنىڭ ھەر قايىسىنىڭ ئىككى سەۋەبى بار: گۇزەل، ياخشى ئىبارە ياكى يامان ئىبارە بىلەن سۆزلىنىدۇ. ھەر قاچان خەلقە سۆزلىسەڭ گۇزەل، يېقىملىق تەلەپپۇز بىلەن سۆزلىشىڭ كېرەك، شۇنداق بولغاندا، سۆزۈڭنى خەلق قوبۇل كۆرىدۇ. خەلق سېنىڭ قانچىلىك كىشى ئىكەنلىكىڭنى سۆزۈڭدىن بىلىۋالىدۇ. بىلىش لازىمكى، ئادەم — سۆزى ئاستىدا يوشۇرۇنغان بولىدۇ، سۆزلىمەي تۇرۇپ كىم ئىكەنلىكى بىلىنمەيدۇ. ھەزرىتى ئىلى ئېيتقانكى: «ئادەم — تىلىنىڭ ئاستىغا يوشۇرۇنغان بولىدۇ.» ئادەم سۆزلىگەندە، ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكى سۆزىدىن مەلۇم بولىدۇ.

ئەي ئوغۇل. ھەر سۆزنى ئورنى كەلگەندە، ۋەقەلىككە مۇۋاپىق گۇزەل ئىبارە بىلەن سۆزلىگىن، فاتتىق سۆزلىمە، قوپال سۆزلىمە. گۇزەل، كۆركەم سۆزنىڭ سۆزلىگۈچىگىمۇ پايدىسى بار؛ ئاڭلىغان كىشىنىڭمۇ دىلىغا ھۇزۇر بېغىشلايدۇ. ياماڭ سۆزنىڭ سۆزلىگۈچىگە زىيىنى بار، ئاڭلىغان كىشىگە ياقمايدۇ. مەسىلەن، ھېكايەتتە بايان قىلىنىدۇكى، پادىشاھ ھارۇن رەشىد باغداتتا بىر كېچىسى چۈش كۆرۈپتۇ، چۈشىدە ئاغزىدىكى چىشلىرىنىڭ ھەممىسى چۈشۈپ كەتكەنمىش. ئۇ بىر تەبىر ئالىمى چاقىرتىپ بۇ چۈشنىڭ تەبىرىنى سوراپتۇ.

— بۇ چۈشنىڭ تەبىرى شۇكى، — دەپتۇ تەبىرچى ئالىم، — بارلىق تۇغقان ـ قېرىنداشلىرىڭدىن سىزدىن ئىلگىرى ۋاپات بولىدۇ.

ھارۇن رەشىد بۇ ئالىمنىڭ تەبىرىدىن رەنجىپتۇ، تەبىرچىنى قامچا بىلەن ئۇرۇشقا پەرمان قىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا خىتاپ قىلىپ:

— ئەي سۆز بىلمەس نادان! سەن كىم ئىدىڭ، مېنىڭ بۇ چۈشۈمگە قارىتا يۇزۇمدىن يۇزۇمگە قوپاللىق بىلەن شۇنداق دەمسەن؟ قەۋم ـ قېرىنداشلىرىم مەندىن ئىلگىرى ئۆلۈپ كەتسە، ئۇ ۋاقىتتا مېنىڭ ھالىم نېمە بولىدۇ، دۇنيادىن ماڭا نېمە لەززەت ـ راھەت كېلىدۇ؟ — دەپتۇ.

ئىككىنچى بىر تەبىر ئالىمى چاقىرتىلىپ، ئۇنىڭغا ئۆز چۈشىنى سۆزلەيتۇ.

— ئەي خەلىپە، — دەپتۇ ئىككىنچى ئالىم، — بۇ چۈشنىڭ تەبىرى شۇكى، ھەزرەتلىرى بارلىق قەۋم ـ قېرىنداشلىرىدىن ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىدىكەنلا.

خەلىپە ھارۇن رەشىد بۇ ئالىمنىڭ سۆزىنى خۇش كۆرۈپتۇ ۋە:

— «ئەقىلنىڭ يولى بىردۇر.» ئىككى سۆزنىڭ مەنىسى بىر، لېكىن ئىبارىلىرى باشقىدۇر — دەپ ئىككىنچى تەبىر ئالىمىغا يۈز ئالتۇن مۇكاپات بۇيرۇپتۇ.

بىرىنچى ئالىمنىڭ تەبىرىمۇ شۇ مەنادا ئىدى، ئەمما قوپال ئىبارە بىلەن سۆزلىگەچ، يۈز قامچا يېدى. ئىككىنچى ئالىم گۇزەل ئىبارە بىلەن بايان قىلىپ، يۈز ئالتۇن مۇكاپات ئالدى. دېمەك، سۆز بىلەن سۆزنىڭ پەرقى بار.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار نامبىرى

ئەي ئوغۇل، سۆزنىڭ ئالدى ـ ئارقىسىغا قاراپ، مەنىسىنى بىلىپ سۆزلە. بىر كىشى سۆزنىڭ مەنىسىنى بىلىپ سۆزلىمىسە، تۆتى قۇشقا ئوخشاش بولىدۇ. چۈنكى، تۆتى قۇش ئادەمگە ئوخشاش چىرايلىق، ئېنىق سۆزلەيدۇ، ئەمما ئۆزى سۆزلىگەن سۆزدىن خەۋىرسىز. بۇنىڭغا ئوخشاش ئادەمنى «سۆز سۆزلىدى» دېيىلىدۇ، «سۆز بىلىدۇ» دېيىلمەيدۇ. سۆزنى بىلىپ سۆزلىسە، ئاڭلىغانلار ئۇ سۆزدىن بىر نەرسىنى بىلۇۋالالايدۇ. ئەگەر بىلمەي سۆزلىسە، ئاڭلىغۇچى ئۇنىڭ سۆزىدىن بىر نەرسە پەملىيەلمىسە، سۆزلىگۈچى ھايۋانغا ئوخشاش بولىدۇ. سۆز — ئۇلۇغ، شەرەپتۇر، سۆزنى ئۇلۇغ بىلىشىڭ كېرەك. سۆز شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلۇغكى، ئىنسانىنىڭ كۆڭلىدىن كېلىپ چىقىدۇ. بۇ ئەزىز نەرسىنىڭ ئورنى كەلگەندە بىلگىنىڭنى ئايماي سۆزلە، ئورنى كەلمىگەندە ياخشى سۆزۈڭنى زايە قىلما. مەنىسىز سۆزلەرنى سۆزلىمە، ئەقلىڭگە ۋە ئىلمىڭگە زىيان كەلمىسۇن. ھەر نەرسە ئۈستىدە سۆزلىسەڭ توغرا سۆزلە، ئورۇنسىز دەۋا قىلما، پايدىلىق سۆزلەرنى قىلىشنى ئادەتلەن. ئەگەر بىر ئىلىمدىن خەۋىرىڭ بولمىسا، ئۇ ئىلىمدىن پايدا ئۈمىد قىلما. بىلگىنىڭنى ئەمەلگە ئاشۇرغىن. ئىران ۋەزىرى بۇزۇر جۇمھۇرنىڭ يېنىغا بىر ئايال كېلىپ بىر مەسىلە سوراپتۇ. بۇزۇر جۇمھۇر خاپا بولۇپ: «بۇ مەسىلىنى بىلمەيمەن، مەندىن سورىما» دەپتۇ. بۇ ئايال بۇزۇر جۇمھۇرغا: «بۇ مەسىلىنى بىلمىسىڭىز پادىشاھنىڭ شۇنچە ماڭاشىنى نېمە ئۈچۈن يەيسىز؟» دەپتۇ. بۇزۇر جۇمھۇر: «ماڭا بىلگىنىمگە ماڭاش بېرىدۇ، بىلمىگىنىم ئۈچۈن ماڭاش بەرمەيدۇ» دەپتۇ. مەزكۇر ئايالنىڭ مەسىلىسىگە جاۋاب بەرمەپتۇ. ئەي ئوغۇل، كىشىنىڭ خاپا بولۇپ تۇرغان ۋاقتىدا مەسىلە سورىما. ئەگەر سېنىڭ خاپا بولۇپ تۇرغان ۋاقتىڭدا بىراۋ مەسىلە سورىسا، سۆزىگە قاراپ جاۋاب بەر، ئەقلىڭ يەتمەس سۆزنى سۆزلىمە كۆچۈڭ يەتمەس ئىشقا ئېسىلما. ھەر ئىشتا ئوتتۇراھاللىقنى كۆزدە تۇتۇش كېرەك. چۈنكى، مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام مەدىسىدە: «ئىشلارنىڭ ئوتتۇرھال بولغىنى ياخشى» دېگەن ئىدى. ئەگەر بىر ئىش قىلغاندا ياكى سۆزلىگەندە ئالدىراڭغۇلۇق، يەڭگىللىك قىلما، ئالدىراپ ئىش قىلما، ئالدىراپ سۆزلىمە، ئېغىر ـ بېسىق، سەۋرلىك بولۇڭ. يوشۇرۇن ئىش بولسا، ئۇنى بىلىشتىن ساڭا پايدا ـ زىيان بولمىسا، ئۇنى بىلىشكە ھەۋەس قىلما ۋە بىر جامائەت ئىچىدە، بىر مەجلىستە پېنىڭدىكى كىشى بىلەن پىچىرلاپ سۆزلەشمە. چۈنكى، ئادەملەر بىر ـ بىرىگە يامان گۇماندا بولۇشتىن خالى ئەمەس. ياخشى گەپنى سۆزلىسەڭمۇ خەلق يامان سۆزگە ئايلاندۇرۇپ گۇمان قىلىدۇ، «بۇ سۆزدە بىر سىر بار، پىچىرلاپ سۆزلەشتى» دەيدۇ. جامائەت بار يەردە، مەجلىستە بىرسىگە سۆزۈڭ بولسا، ئاشكارا سۆزلە، زۆرۈر بولمىسا، پىچىرلاپ سۆزلىشىشنىڭ ھېچ پايدىسى يوق. ئەگەر بىرەر ئىش ئۈستىدە گۇۋاھلىق بەرسەڭ، بىلگىنىڭچە توغرا گۇۋاھلىق بەر. يالغان گۇۋاھلىق بەرمە. گۇۋاھلىق بەرگەندە بىر تەرەپنى قوللاپ گۇۋاھلىق بەرمە، ھەر ئىككى تەرەپ ئۈچۈن راست، توغرا گۇۋاھلىق بەر. ئەگەر بىرەر خەۋەر ئاڭلىساڭ، ياخشى ئاڭلا. ئاڭلا ـ ئاڭلىمايلا (چوشەنمەي) تۇرۇپلا كىشىگە سۆزلىمە. سۆزلىشىدىغان سۆزۈڭ ئۈستىدە ئاۋۇال پىكىر قىل، ئاندىن كېيىن سۆزلە، شۇنداقتا سۆزۈڭدىن پۇشايمان قىلمىغايسەن. ئالدىراپ سۆزلەشتە پۇشايمان قىلىش ئېھتىمالى بار. پايدىلىق سۆزنى سۆزلە، زىيانلىق سۆزنى سۆزلىمە. ھەر تۈرلۈك سۆزنى ئاڭلىساڭ گويا كى ئاجىزلىقتىن كۆچلەنگەندەك ئاڭلىغىن. بۇ سۆزلەر مەيلى كېرەككە كەلسۇن ـ كەلمىسۇن، جېنىڭ، تېنىڭ بىلەن ئاڭلا. چۈنكى، سۆز بىر سەدەپكە ئوخشاش. ئۇ كۆكۈل دەريالىرىدىن چىقىدۇ. ئەگەر ھەر بىر سەدەپنىڭ ئىچىدە ئىنجۇ (مەرۋايىت) بولمىسىمۇ، ئەمما ئىنجۇ بولۇش ئېھتىمالى بار. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر بىر سەدەپكە دىققەت بىلەن قاراش لازىم. يەنى كۆپ سۆز ئارىسىدا پايدىلىق سۆز بولۇشى ئېھتىمال. پايدىسىز سۆزنى سۆزلىمە. بىر ئىشنى بىلمىدىغان كىشىگە ئۆچۈرىسىڭ، ئۆزەڭنى بىلىمسىز دەرىجىدە تۇت. چۈنكى، بىر بىلىم ئىگىسىگە يولۇققاندا «سەن بىلگەننى مەنمۇ بىلىمەن» دېسەڭ، 3 تۈرلۈك پايدىدىن مەھرۇم بولىسەن: بىر پايدىسى شۇكى، ئەگەر مەن بىلمەيمەن دېسەڭ، بۇ بىلىملىك ئادەم ئۇ ئىشنى سەن بىلگەندەك ئىشلىسە، مەنمۇ بۇنىڭغا ئوخشاش بىلىدىكەنمەن دەپ تەشەككۇر ئېيتىسەن. ئىككىنچى پايدىسى شۇكى، ئەگەر سەندىن ئارتۇق ۋە ياخشىراق ئىشلىسە، ساڭا يېڭى بىر ئىلىم ھاسىل بولىدۇ، كەمچىلىكىڭ تۈزىتىلىدۇ. ئۈچىنچى پايدىسى شۇكى، ئەگەر ئۇ

ئىشنى سەندىن كەمرەك، ناچارراق ئىشلىسە، سېنىك ئۇ كىشىدىن كامىلراق ئىكەنلىكىك ئاشكارا بولىدۇ. شۇڭا، بۇ پايدىلارنى قولدىن بەرمەسلىك كېرەك. ئەگەر بىر سۆزنى ئاڭلىساڭ، ئالدىراپ ئۇ سۆزنى مەنىسىز دەپ ھېسابلاپ ئەيىب قىلما ياكى ياخشى سۆز دەپ ئالدىراپ ماختىما. ئۇ سۆزنىڭ ئەيىبىنى، پەزىلىتىنى تەتقىق قىل. ئەيىبلەشكە لايىقمۇ ياكى مەدھىيلەشكە لايىقمۇ، بىلىپ ھۆكۈم قىل، ھىكمەت (ئىلىم) دائىر سىندىن چەتنەپ كەتمىگەيسەن. ھەر بىر سۆزۈڭنى خەلقنىڭ ئىرادىسىگە قارشى سۆزلىمە. ئەگەر بىر گۈرۈھنىڭ ئىچىدە بولساڭ، سۆزۈڭنىڭ توغرىلىقى ئۈچۈن قانچىلىك دەلىل - پاكىت كەلتۈرسەڭمۇ سۆزۈڭنى ئاڭلىمىسا، قارشىلىق كۆرسىتىپ قوبۇل قىلمىسا، مۇنداق شارائىتتا مەزكۇر گۈرۈھنىڭ ئىرادىسىگە مۇۋاپىق سۆزلىشىڭ لازىم. شۇ يول بىلەن ئۇلار ئارىسىدىن جېنىڭنى قۇتقۇزغايسەن. ھەر قانچە سۆز ئەھلى (ناتىق) بولساڭمۇ، ئۆز بىلگىنىڭدىن ئۆزەڭنى تۆۋەن كۆرسەت. شۇنداقلا سۆزۈڭ ئېتىبارلىق بولىدۇ. ئۆزەڭنى سۆزۈڭدىن ئۈلۈغ كۆرسەتمە، سۆزۈڭدىن ئۆزەڭنى ئۈلۈغ كۆرسەتسەڭ سۆزۈڭ خار بولىدۇ. خەلق ئالتۇن، گۆھەرنى ۋە يالغان تاشلارنى تونۇغۇچى سەرراپتۇر. ئۆزەڭنى قانچىكى تۆۋەن تۇتساڭ ياكى يۇقىرى تۇتساڭ، خەلق سېنىڭ مىقدارىڭنى بىلىدۇ. مەسىلەن، بىر نەرسىنىڭ باھاسى مىڭ ئاقچا بولسا، دەسلەپتە بەش ئاقچىدىن باشلاپ باھا قويۇپ، ئارتتۇرۇپ - ئارتتۇرۇپ مىڭ ئاقچىغا يەتكۈزىدۇ. ئەگەر بىر نەرسە بەش ئاقچىلىق بولسا، ئۇنى مىڭ ئاقچا دەپ باھا كۆرسەتسە، ھېچكىم ئۇ نەرسىنى بەش ئاقچىدىن يۇقىرى ئالمايدۇ. سۆزنىڭ مىقدارى، قىممىتىمۇ شۇنداق. لېكىن، ئۇمىدنىڭ ئېتىدىن چۈشۈپ پىيادە قالما. ھەر قانداق يەردە بولساڭ كۆپ ئاڭلىغۇچى، ئاز سۆزلىگۈچى بول. ئەقىل ئىگىلىرى: «سۆكۈتتە تۇرۇش، جىم تۇرۇش — ئىككىنچى سالامەتلىكتۇر» دەيدۇ. چۈنكى، كۆپ كىشىلەر سۆز سەۋەبىدىن كېسەل بولىدۇ. ئاز سۆزلەش — ئەقىللىقلىقنىڭ ئالامىتى، كۆپ سۆزلەش — نادانلىق (بىلىمسىزلىك) نىڭ ئالامىتى. ئەگەر بىر نادان ئادەم جىم ئولتۇرىدىغان، ئاز سۆزلەيدىغان بولسا، خەلق ئۇنى ئەقىللىقلاردىن سانايدۇ. قانچىلىك ساپ كۆڭۈللۈك ۋە ئەقىللىق ئادەم خەلق ئىچىدە مەرۇپ - مەشھۇر بولساڭمۇ، ئۆزەڭنى مەدھىيلىگۈچى بولما، كىشى ئۆزى ئۈچۈن گۇۋاھلىق بەرسە، گۇۋاھلىقى قوبۇل قىلىنمايدۇ، ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ، سېنى خەلق مەدھىيلىسۇن. سۆز سۆزلىمەكچى بولساڭ دەققەت قىل، سۆزۈڭگە خېرىدار بارمۇ - يوق؟ ئەگەر سۆزۈڭنى ئاڭلاپ قوبۇل قىلغۇچىلار بولسا، سۆزلە. بولمىسا سۆزلىمە، چۈنكى سۆزۈڭدىكى خىتاپلىرىڭنى ئاڭلاپ قوبۇل قىلغۇچى بىرمۇ كىشى بولمىسا، سۆز سۆزلەش توغرا ئەمەس. مەسىلەن، مەجلىستە بىراۋ سۆزلىسە ئاڭلاپ ئولتۇرغىن، ئۇ كىشى سۆزىنى توگەتكەندىن كېيىن ئاندىن سەن سۆزلە. سۆز قوشۇپ كىشىنىڭ سۆزىنى ئۈزۈۋەتمە. ئادەم بىلەن ئادەم بول، مەرت كىشى بىلەن مەرت بول. دۇنيادا ئادەم كۆپ، مەرت كىشى ئاز. ئەي ئوغۇل، سۆز ئاڭلاشتىن زېرىكمە. سۆز ئاڭلاش بىلەن سۆزگە ئۇستا بولغىلى بولىدۇ. مىسالى شۇكى، بىر بالا ئانىسىدىن تۇغۇلۇپلا بىر چەت سەھرا ياكى يەر ئاستىدا، ئادەم يوق يەردە تۇرسا، ئادەم ۋە ئانىسى بىلەن، شۇ بالىنى تەربىيىلىگۈچى تەربىيىچى بىلەن سۆزلەشمەي تەربىيىلەنسە، ئۇ بالا چوقۇ بولغاندا تىلسىز بولىدۇ، ھېچ سۆز بىلمەيدۇ. ئەمما كىچىك ئىككى بالىنىڭ تىلى چىقىشتىن بۇرۇن بىر يەردە ئۆسسە، باشقا ئادەمگە ئارىلاشمىسا، ھېچ بىر ئادەمنىڭ سۆزىنى ئاڭلىمىسا، ئۇ بالىلار بىر - بىرى بىلەن سۆزلىشىۋەرسە، ئاخىرى ئۆزلىرىگە خاس بىر تىل تۇزۇشىدۇ، ئۇ تىلنى بۇ ئىككى بالىدىن باشقا ئادەم بىلمەيدۇ. ئەي ئوغۇل، خەلقنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ قوبۇل قىلغىن. خۇسۇسەن قەدىمكى ئۆتكەن پادىشاھلار ۋە ھۆكۈما - پەيلاسوپلارنىڭ سۆزىنى جان - دىلىڭ بىلەن ئاڭلىشىڭ كېرەك. بىلگىنكى، نۇشىروان ئادىلنىڭ سۆزلىرى ئېسىمگە كېلىپ بۇ كىتابتا بايان قىلدىم، سەن ئۇ سۆزلەرنى ئوقۇغايسەن ۋە نەسىھەت دەپ بىلىپ، لازىم بولغاندا پايدىلانغايسەن. ئەي ئوغۇل، مەن تارىخ كىتابلىرىدا كۆردۈمكى، ئەرەب سۇلالىسىدىن مەمۇن خەلىپە نۇشىروانىنىڭ تەربىيىسىنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىپ، نۇشىروانىنىڭ قەۋرىسى ئۈستىگە بېرىپ، قەۋرىنى ئاچتۇرۇپتۇ. نۇشىروانىنىڭ پۈتۈن تېنى تۇپراققا ئايلانغانىكەن. بۇ تۇپراققا ئايلانغان تەن تەخت ئۈستىدە ياتقىنىڭ. ئۇ، تەخت ئۈستىدە بىر خەت كۆرۈپتۇ. خەت پارس تىلىدا

ئەڭلاد گۈرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

يېزىلغانكەن. مەمۇن خەلىپە خەتنى ئەرەب تىلىغا تەرجىمە قىلدۇرۇپتۇ. خەتنىڭ تۈركچە تەرجىمىسى: «ئەي زامانە پادىشاھلىرى، بىلىشىڭلار لازىمكى، مەندىن ئىلگىرى مەن پادىشاھ ئىدىم. تەڭرىنىڭ بارلىق بەندىلىرى مېنىڭ ئادالىتىمدىن پايدىلاندى. ھەر كىم ئىشىگىمگە كەلسە، شەپقىتىمدىن مەھرۇم بولمىدى. قاچانكى ئەجەل قولىدا مېنىڭ تاجىزلىق ۋاقتىم كەلدى. «مەن ۋاپات بولغاندىن كېيىنمۇ دۇنيا خەلقىگە پايدام يەتسە ئىدى» دەپ كېچە ـ كۈندۈز ئويلىدىم. ئاخىرى بۇ تامغا بىر نەچچە نەسىھەت يازدۇرۇپ قويۇشتىن باشقا چارەم بولمىدى. مەندىن كېيىنكى بىر پادىشاھ بۇ نەسىھەتلەرنى كۆرۈپ ئەمەل قىلسا، ئۇ پادىشاھ مەندىن بەھرىمەن بولۇپ پايدىلىنار. چۈنكى، تەرىك ۋاقتىمدا ئىشىگىمزگە كەلگەن كىشى گۆھەر، ئالتۇن، مال ـ مۈلكىمىزدىن مەھرۇم بولماس ئىدى. بۈگۈن زىيارىتىمگە كەلگەن كىشى ھەم نەسىھەتىمىز گەۋھىرىدىن مەھرۇم بولمىغاي.

تۆتىنچى باب. نۇشىرۋاننىڭ ۋەسىيەت ـ نەسىھەتلىرى ھەققىدە

نۇشىرۋان — پادىشاھ ئىدى. ئۇ، ئۆز ۋەسىيىتىدە شۇنداق دېگەن: كۆرۈپ تۇرۇپسەنكى، كېچە ـ كۈندۈز بىر ـ بىرىنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ بارىدۇ. ئادەم بىر ھالەتتىن يەنە بىر ھالەتكە ئۆزگىرىشكە دۇچكەلگەندە خاپا بولۇپ كۆڭۈلسىز بولمىغاي. يەنى شاتلىق كېتىپ قايغۇ كەلسە، قايغۇ كېتىپ شاتلىق كەلسە، ئۇنىڭغا ئېتىبار قىلما. ھۇنەرسىز (پەزىلەتسىز، بىلىمسىز) ئادەمنى دوست تۇتما. بۇنداق كىشى دوستلۇققا ۋە دۇشمەنلىككە يارىماس. ھەر قاچان بىر ئىشنى بىر قېتىم ئىشلەپ سەمكەنسەڭ، ئۇ ئىشنى قىلما. ئۆزى بىر نەرسە بىلمەي ئۆزىنى بىلىملىك ھېسابلايدىغان ئادەمدىن ساقلان. ئۆز نەپسىڭگە ئادىللىق قىل، يەنى ئۆزەڭنى قولۇڭدىن كەلمەيدىغان ئىشقا تەكلىپ قىلما. توغرا ـ ھەق سۆز ئاچچىق بولىدۇ، شۇنداقتىمۇ ھەق ـ توغرا سۆزلە. ئەگەر دۇشمەن ئىچكى سىرىمنى بىلمىسۇن دېسەڭ، دوستۇڭغا سىرىڭنى ئېيتما. ئۇلۇغ كىشىلەرنى پەس كۆرمە. ھۇنەر ـ پەزىلەتسىز ئادەملەرنى تىرىك ھېسابلىما، ئۇلارنى ئۇلۇك دەپ بىل. ئەگەر تۇرمۇش مەئىيىشتىمدە تارلىق ـ قىسىلىش بولمىسۇن دېسەڭ، ئىشلىگەن ئىشىڭنى ئىگىسىگە يارىتىشقا تىرىش. ئەگەر قايغۇلۇق بولماي دېسەڭ، پايدىسىز ئالدى ـ ساتتى قىلما. يەنى ئالدىن پايدا ـ زىيانىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈپ، پايدىلىق بولسا، ئال ۋە سات. ھەممەتسىز كىشىنىڭ نېمىنى يېگەندىن ئاچ يۈرگەن ياخشى. تەجرىبە ـ سىناقتىن ئۆتمىگەن ئادەم مەڭ تۇرلۇك خەيرىخاھلىق قىلسىمۇ ئۇنىڭغا ئىشەنمە، تايانما. ئۆزەڭدىن تۆۋەن ئادەمگە مۇھتاج بولماقتىن قېيىن ئىش يوقتۇر. دۇنيا خەلقى ئارىسىدا پاسىق، كەمتەر ئادەم — تەكەببۇر زاھىدتىنمۇ ياخشىراقتۇر. كېلەچەكتىكى غايىپ نازى ـ نېمەتلەرگە ئىشىنىپ، قولۇڭدىكى نەق نېمەتنى بېرىۋېتىش غايەت زىيانلىقتۇر. ئەما، توغرا ئىشلاردا شۇنداق قاراش كېرەك، ھارام نەرسىلەرنى بېرىپ، كېلەچەكتىكى ھالال نەرسىلەرنىڭ ئۈمىدى بىلەن بولغاندا، ھارامدىن نەچچە باراۋەر ھالال نەرسە قولغا كېلىدۇ. بىر كىشىدىن بىر ھاجەت تىلىسەڭ، ئۇ ھاجەتنى راۋا قىلىش قولىدىن كېلىدىغان ئىمكانىيىتى تۇرۇقلۇق ھاجىتىڭنى ئادا قىلمىسا، مۇنداق ئادەمدىن خەسىس ـ پەسكەش ئادەم بولماس. بىراۋ سېنىڭ ئالدىڭدا دوستلۇق ئىزھار قىلىپ، ئارقاڭدىن يامان دەپ يۈرسە، ئۇنىڭدىن مۇناپىقراق يەنە كىم بار؟ بىر ئادەمنى جەمئىيەت ئەدەبكە ئۆگەتمىسە، سەن ئۇنى ئەدەبكە ئۆگىتىمەن دەپ مۇشەققەت چەكمە، مۇشەققەتىڭ زايا بولىدۇ. يەنى بىر ئادەم دۇنيادا تۇرۇپ ياخشى ـ ياماننى كۆرۈپ، ئۆزى ئىبرەتلەنمىسە، ئۇنى تەرتىپكە كىرگۈزۈش مۇشكۇل. نادان ئادەمنى ياخشى سۆز بىلەن ياخشىلىققا ئۆگىتىمەن دەپ ئاۋارە بولما. چۈنكى، دانالار ئېيتقانكى: «نادان ئادەمنىڭ ئۆزىگە ئۆزى قىلغان ئىشىنى ئەقىللىق ئادەم دۇشمىنىگىمۇ قىلمايدۇ.» ئەگەر خەلق سېنى ياخشى ئىشلىرىڭ بىلەن ياد ئەتسە، مەدھىيىلىسە، سەن كىشىنىڭ يامانلىقىنى سۆزلىمە. ئەگەر دوستلىرىم، يولداشلىرىم كۆپ بولسۇن دېسەڭ، ئاداۋەت تۇتما. ئەگەر دۇنيادا زەخمەت (جاپا) چەكمەي دېسەڭ ۋە ئىنسانىي ئۆمۈر كەچۈرەي دېسەڭ، ئۆز ئىشىڭ بىلەن شۇغۇللىنىپ، باشقىلارنىڭ ئىشىغا ئارىلاشما. ئەگەر خەلق مېنى سارالاڭ دېمىسۇن

دېسەك، ھاسىل بولمايدىغان نەرسىنى ئىزلىمە. ئەگەر ھۇرمەت - ئابرۇيۇم تۆكۈلمىسۇن دېسەك، ھايانى ئۆزەڭگە كەسىپ قىل. ئەگەر ئالدانمايمەن دېسەك، تەجرىبە قىلىنغان ئىشنى تاشلاپ، تەجرىبە قىلىنمىغان ئىشلارغا قول تىقما. ئەگەر ھۇرمەت پەردەم يىرتىلمىسۇن ۋە خەلق مېنى خارلىمىسۇن دېسەك، قول ئاستىدىكىلەرنى توغرا، پاك تەربىيىلىگىن. ئەگەر پۇشايمانغا دۇچار بولۇشتىن خاتىرجەم بولاي دېسەك، نەپسىڭگە ئەگىشىپ خىيالىڭغا كەلگەن ئىشنى قىلىشقا كىرىشمە. ئەگەر زىرەك ئادەملەر جۇملىسىدىن بولاي دېسەك، ئۆزەڭنى باشقىلارنىڭ ئەينىكىدە كۆرۈپ باق، يەنى بىراۋنىڭ ھەرىكىتىگە قاراپ ياخشى-يامانلىقىنى كۆرۈپ، يامان ئىش بولسا ئۆنى قىلىشتىن ساقلان، ئۆزەڭدە بولسا، دەرھال توزەت. ئەگەر ياخشى ئىش بولسا، سەن ئۇ ئىشلارنى قىلغان بولساڭ، ياخشىلىقىڭنى داۋاملاشتۇرغىن، ئەگەر يامان ئىش بولىدىكەن، ئۆنى سەن قىلما. ئەگەر خەۋپسىز بولاي دېسەك، خەلق بىلەن چېكىشمە، يەنى نىزالاشما ۋە خەلقنى رەنجىتكۈچى بولما. ئەگەر خەلق ئىچىدە ھۇرمەتلىك بولاي دېسەك، ئۆزەڭ خەلقنىڭ ھۇرمىتىنى ساقلا. ئەگەر خەلق مېنىڭ سۆزۈم بىلەن ئىش قىلسۇن دېسەك، ئاۋۋال ئۆزەڭنىڭ سۆزىگە ئۆزەڭ ئەمەل قىل. ئەگەر كامالەتلىك كىشىلەردىن بولاي دېسەك، كامالەتنىڭ نۇرىنى (تەنتەنىسىنى) كۆرسەتمىگەنلەردىن ئۆز سىرىڭنى يوشۇر. ئەگەر خەلق ئارىسىدا ھەممىدىن ئۇلۇغ بولاي دېسەك، نېمىتىڭنى مول قىل، نان - تۇز ھەققى ئۇچۇن ئىسمىڭ ئۇلۇغ بولىدۇ. ئەگەر مەرت بولاي دېسەك، كىشىدىن تاما قىلما، كۆڭلۈڭدىن تامانى چىقىرىۋەت. ئەگەر بىراۋدىن قەرز ئالساڭ، شەك - شۇبھىسىز ئۇ ئادەمگە قۇل بولىسەن. ئەگەر ئادالەتلىك قىلغۇچىلاردىن بولاي دېسەك، قول ئاستىدىكىلەرنى ئوبدان تۇت، باشقىلارنىڭ زۇلمىدىن ئۇلارنى ساقلا، ھەمايە قىل. ئەگەر ئاۋام خەلقنىڭ ۋە نادانلارنىڭ تەنىسىدىن قۇتۇلاي دېسەك، ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىغا تەئەرۇز قىلما. ئەگەر يېتىشكەن كىشىلەردىن بولاي دېسەك، ئۆزەڭگە لايىق كەلمىگەن ئىشنى خەلقىمۇ لايىق دەپ قارىما. ئەگەر كۆڭلۈمگە ئازار - زەخمەت يەتمەسۇن دېسەك، نادانلار بىلەن جىدەللەشمە. ئەگەر خەلقنىڭ سۆيۈملۈكى بولاي دېسەك، قولۇڭدىن كەلگەن ياخشىلىقنى خەلقتىن ئايىما. ئەگەر زىيان ۋە زىياندىشتىن يىراق بولاي دېسەك، قولۇڭنى قىسقا تۇت (خەلقە زىيان يەتكۈزمە).

نۇشىرۋان ئادىلنىڭ نەسىھەتلىرى شۇ يەردە تامام بولدى. ئەي ئوغۇل، بۇ نەسىھەتلەرنى خار، ئاددىي كۆرمە. بۇ سۆزلەردىن ھىكمەت پۇرىقى كېلىدۇ. سەلتەنەت خۇش پۇرىقى پۇرايدۇ ئۇنىڭ ئۇچۇن بۇ سۆزلەرنى پەيلاسوپلار، ئالىملارنىڭ سۆزى دەپ ئېتىقاد قىل، ياشلىقىڭدا بۇ سۆزلەرنى ئۆزلەشتۇرسەڭ، قېرىلىق چاغلىرىڭدا تەشۋىشكە قالمايسەن.

بەشىنچى باب. يىگىتلىك ۋە قېرىلىق ھاللىرى ھەققىدە

ئەي ئوغۇل، گەرچە يىگىت بولساڭمۇ، قېرىلارچە ئەقىللىق بول. بۇ، يىگىتلىكنى تاشلا دېگىنىم ئەمەس، بەلكى ئۆز - ئۆزەڭنى خۇش تۇت، نادان بولما، ناچار - يامان تەبىئەتلىك بولما. يىگىتلىك ۋاقتىدا ئادەمدە بىر خىل ساراڭلىق بولىدۇ. مەسىلەن، ئەرىستالىس ھېكىم: «ياشلىق — ساراڭلىقنىڭ بىر تۈرى» دېگەن ئىدى، ئەقىلىڭدىن ئېزىپ نادان يىگىتلەر جۇملىسىدىن بولما. چۇنكى بالايىئاپەت نادانلىقتىن كېلىدۇ. ئۆمرۈڭنىڭ لەززىتىنى يىگىتلىكتە كۆرگىن. قېرىغاندا بۇ لەززەت تېپىلمايدۇ، گەرچە تاپساڭمۇ يىگىتلىك چاغدىكىدەك بولمايدۇ. ئەي يىگىت، تەۋپىق (توغرا يول) ئىزلە. ئەجەلنى ئۇنتۇپ قالما، ئەجەل ھەركىمگە كېلىدۇ، ئەجەل ياشقا قارىمايدۇ. ھەركىم ئانىدىن تۇغۇلدى. ئەلۋەتتە ئۆلسە كېرەك. شۇنداق ھېكايە قىلىنىپتۇكى، باغدات شەھىرىدە بىر ياماقچى بار ئىكەن. ئۇنىڭ دۇكىنى قەۋرىستانغا يېقىن ئىكەن. دۇكانغا بىر خالتا ئېسىپ قويۇپ، ھەر قاچان خەلق بىر مېيىتنى دەپنە قىلىشقا ئېلىپ كەلسە، خالتىغا بىر تاش سالىدىكەن. ھەر ئايدا بىر قېتىم خالتىدىكى تاشلارنى ساناپ، بۇ ئايدا باغدات شەھىرىدە نەچچە ئادەم ئۆلگەنلىكىنى ھېسابلاپ كۆرىدىكەن. ئاخىرى ياماقچى ۋاپات بوپتۇ. بىر

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار نامبىرى

كىشىنىڭ ياماقچىغا ھاجىتى چۈشۈپ دۇكانغا كەلسە، دۇكان ئېتىكلىك تۇرغىدەك. ئۇ:
— ياماقچى قەيەرگە كەتتى؟ — دەپ سوراپتۇ قوشنىسىدىن.
— ياماقچى خالتىغا كىردى، — دەپتۇ قوشنىسى.
— بۇ نېمە دېگىنىڭ؟ — سوراپتۇ ئۇ كىشى.
— بۇ دېگىنىم، — دەپتۇ قوشنىسى، — ياماقچى ھەر بىر ئۆلۈك ئۈچۈن خالتىغا بىر تاش سېلىپ، ھەر ئايدا باغدات شەھىرىدە قانچە ئادەم ئۆلگىنىنى ھېسابلاپ تۇراتتى، ئەمدى، ئۇنىڭ ھېساب تاشلىرى ئەجەل خالتىسىغا كىردى (ۋاپات بولدى).

ئەي ئوغۇل، غاپىل (بېپەرۋا) بولما، يىگىتلىكىڭگە ئالدانما، ھەر قانداق ھالەتتە ئاللاتائالانى ئۇنتۇما. تەڭرىنى كۆپ ياد ئەتسەڭ گۇماندىن خالاس بولىسەن. ھەر قانداق ھالەتتە ئەجەلنى يېقىن بىل. گۇناھ يۇكلىرىنى بوينۇڭغا يۈكلىمە. گۇناھ ئىچىدە قالساڭ، باغداتتىكى ياماقچىدەك بىر كۈنى تۈيۈقسىز ئەجەل خالتىسىغا كىرىسەن. كۆپرەك قېرى كىشىلەر بىلەن سۆھبەتلەشكىن. يىگىتلەر بىلەن كۆپ سۆھبەتلەشمە، ھەتتا يىگىتلەر بىلەن بولغان سۆھبىتىڭدىمۇ قېرىلار بىللە بولسۇن. چۈنكى، يىگىتلەر يىگىتلىك ۋاقتىدا ئېچىلىك ئېچمەي مەست ھالدا يۈرىدۇ. ئۇلار شاراپسىز مەستلىك، غاپىللىق، مەغرۇرلۇق بىلەن بىر خاتا سۆز قىلسا، قېرىلار ئۇنى مەنىسى قىلىدۇ، نەسىھەت قىلىدۇ، قېرىلار يىگىتلەردىن كۆپرەك بىلىدۇ. ھالبۇكى، يىگىتلەردە ئۆز بىلىمىنى قېرىلاردىن ئارتۇقراق بىلىدىغان بىر ئادەت بار. قېرىلارنى مەسخىرە قىلىپ كۈلۈشىدۇ. ئەمما، ئەمەلىيەتتە ياشلار قېرىلاردىن كۆپ بىلىمەيدۇ.

ئەي ئوغلۇم، تامامەن ئۆزىنى يوقىتىپ، ئەخلاق دائىرىسىدىن پۈتۈنلەي چىقىپ كەتكەن يىگىتلەر جۇملىسىدىن بولما. قېرىلارنى ھۆرمەت قىل، قېرىلار بىلەن بىللە ئولتۇرۇشقاندا يادىڭغا كەلگەننى سۆزلىمە، قېرىلار سۆز سورىسا، ئويلىماي دەرھاللا جاۋاب بەرمە، ئەگەر قېرىلار سوئال سورىسا، ئەدەب شۇكى، سەن جاۋاب بەرمەي، بۇ سوئالنىڭ جاۋابىنى ئۆزلىرى بىلىلا، دېگىن، چۈنكى، قېرىلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ جىم ئولتۇرۇش — ئەقىلدىندۇر. ئەگەر ئالدىراپ سۆزلەپ جاۋاب بەرسەڭ، كېيىن خىجىل بولىسەن.

ھېكايەت: بىر شەھەردە يۇز ياشقا كىرگەن، چىرايى ئۆزگەرگەن، بېلى پۈكۈلگەن بىر كىشى بار ئىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ قېرى كىشى مۆكچىيىپ كېتىۋاتسا، بىر يىگىت ئۇنى كۆرۈپ چاقچاق تەرىقىسىدە سوراپتۇ:

— ئەي بوۋا، ھاسىنى قانچە پۇلغا ئالدىڭىز، قەيەردە ساتىدىكەن؟ ماڭا ئېيتىپ بېرىڭ، مەنمۇ بىرنى ئالاي.

يىگىتنىڭ مەقسىتى قېرى كىشىنىڭ پۈكۈلگەن بېلىنى مەسخىرە قىلماقچى ئىكەن.

— ئەي يىگىت، — دەپتۇ قېرى كىشى دەرھاللا، — ئەگەر ئۆمرۈڭ ئۇزۇن بولسا، ساڭا بۇ ھاسىنى بىكارغا بېرىدۇ، سېتىۋېلىشىڭ ھاجەت ئەمەس، لېكىن، بۇ ھاسا ساڭا نىسىپ بولماس (ياشلىغىڭدا ئۆلەرسەن).

يىگىت ناھايىتى ئۈيىتىپتۇ. بۇنداق خاتا سۆز سۆزلىگىنىگە پۇشايمان قىپتۇ. بۇ سۆز خەلق ئارىسىدا يادىكار بولۇپ قاپتۇ.

بىلىش كېرەككى، قېرىلارنىڭ مەرپىتى ياشلارنىڭ مەرپىتىدىن ئارتۇقراقتۇر. بۇ يەردە ئېيتىلغان «قېرى» — قېرى ئالىم، دانا قېرىلارنى كۆرسىتىدۇ. ئۆمرىنى ئىلىم ـ مەرپەت يولىدا، ئۇلۇغ ئالىملار سۆھبىتىدە ئۆتكۈزگەن ئالىم ـ مەرپەتلىك قېرىلاردۇر. نادان، ئۆمرىنى نادانلىقتا ئۆتكۈزگەن قېرىلار بۇنىڭ دائىرىسىگە كىرمەيدۇ، نادان قېرىلارنى مەدھىيەلەشكە بولمايدۇ. (ئەرزىمەيدۇ). ئەگەر مەرپەتلىك، ئالىم يىگىت بولسا، نادان قېرىدىن ئارتۇق ۋە ئۈلۈغدۇر. يىگىتلىك ۋاقتىدا مەرپەتلىك قېرىلارغا ئەگەشكىن. قېرىغىنىدا يىگىتلەردىن ئۆزەڭنى قاچۇرمىغايسەن. يىگىتلىك چاغلار ئۆتۈپ قېرىلىق ۋاقتى كەلسە، يىگىتلىك ۋاقتىدىكى گۈزەللىك، خۇشاللىق، شوخلۇقنى ئومىد قىلما، ياشلىقنى

ھەۋەس قىلما. قەبرىلىقتا يىگىتلىك ھەۋەس قىلغان كىشىنىڭ ھالى كىمە ئۇستىگە ساراي بىنا قىلغان كىشىنىڭ ھالىغا ئوخشايدۇ ياكى قەبرى كىشىنىڭ يىگىتلىك قىلغىنى جەڭدە مەغلۇپ بولۇپ قاچقان قوشۇننىڭ قېچىپ كېتىۋېتىپ كاناي چالغىنىغا ئوخشاشتۇر. ياسانچۇق قەبرىلار جۇملىسىدىن بولمىغىن، ناپاك، پاسىق قەبرىلاردىن قورقمىن. يىگىتلەردىن قەبرىلارنىڭ قەدىردان، ۋاپادارلىقى ئۇلۇغراقتۇر. چۈنكى، يىگىتلەر قەبرىلىقتىن ئۇمىد كۈتمىدۇ. ئەمما قەبرىلارنىڭ ئۆلۈمدىن باشقا ئۇمىدلىرى بولمايدۇ. بۇ ھال شۇنىڭغا ئوخشاشكى، زىرائەت پىشىپ ئاقارسا، ئۇنى دېھقان ئورۇيدۇ. ئەگەر دېھقان ئورمىسا، تۆكۈلۈپ كېتىدۇ. مېۋە پىشقاندىن كېيىن دەرەخ ئۇستىدە تۇرمايدۇ، تۆكۈلىدۇ. بىر شائىر ئېيتقانكى:

ئاي، كۈن ئۇستىدە گەر پايتەختىڭ بولسىمۇ،
ئالەمدە سۈلايماندەك بەختىڭ بولسىمۇ.
تاشلار تۆگەنسە ئۆمۈر، رەخشىڭ بولسىمۇ،
پىشقان مېۋىسىن تاشلار دەرەختىڭ بولسىمۇ.

ھېكايەت: قىر - دالىلاردا ياشايدىغان بىر تۈركنىڭ ئىككى ئوغلى بار ئىكەن. ئاتا ئانىسى ۋاپات بولۇپ، بۇ ئىككى بالا يېتىم قاپتۇ. سەھرادا تۇرماي، شەھەرگە كەپتۇ. بۇلار كەلگەن شەھەر دەريا بويىدا ئىكەن. چوڭ ئوغۇل شەھەرمۇ - شەھەر كىيىپ سودىگەرچىلىك قىلىشقا ھەۋەس قىلىدىكەن. بىر قانچە زامان شەھەر ئايلىنىپ يۈرۈپتۇ، ئاخىرى ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى كۆرۈش ئۈچۈن قايتىپ كەپتۇ. ئىنىسىنىڭ شەھەردە سودىگەرچىلىك قىلىپ يۈرۈپ، چوڭ سودىگەرلەردىن بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. شەھەردە ئىنىسى ھەيۋەتلىك سارايلارنى بىنا قىلدۇرغان ئىكەن. چوڭ ئوغۇل ئۆز - ئۆزى بىلەن كېڭەش قىلىپ: «ئىنىم ھەيۋەتلىك سارايلارنى بىنا قىلدۇرۇپتۇ. لېكىن ئۇ باشقا شەھەرلەرگە كېتىشنى ئىختىيار قىلسا، بۇ سارايلارنى بىللە ئېلىپ كېتەلمەيدۇ. مەن بىر كىمە ئۇستىگە ساراي بىنا قىلدۇراي، قەيەرگە كەتسەم ئېلىپ كېتىش مۇمكىن بولسۇن ۋە مۇنداق سارايلىرىنىڭ بارلىقىنى ھەممە ئادەم كۆرسۇن، شۆھرىتىم ئالەمگە تارقالسۇن، دەپتۇ. ئۇ كېمىنىڭ مۇنداق زور بىنانى كۆتۈرەلمەيدىغانلىقىنى بىلمەپتۇ، ئاخىرى ئۇ كىمە ئۇستىگە ئۆي - ساراي بىنا قىلدۇرۇپتۇ. بىنا پۈتكەندىن كېيىن دەريا تەرەپكە راۋان بوپتۇ. بىر ئاز ماڭغاندىن كېيىن، كىمە سۇغا چۆكۈپ غەرق بوپتۇ. ئىچىدىكى بارلىق مال - مۈلۈك، نەرسە - كېرەكلەر قولدىن كېتىپتۇ.

ئەي ئوغۇل، يىگىت ئىكەنسەن، يىگىت بول، قەبرىغاندا قەبرىلارچە ھەرىكەت قىل. قەبرىلىقتا يىگىتلىك زەۋقى، ئەيىش - ئىشرەتلىرىگە ھەۋەس قىلما. قەبرىغاندا پەرھىزكارلىقنى ئاشۇرغىن. ئەي ئوغۇل، قەبرىلىقتىن، يىگىتلىكتىن شىكايەت قىلدىم. بۇ سۆزلەرنى قوبۇل قىلغايسەن، ئوغۇللىرىڭغا، ئوغلۇڭنىڭ ئوغلى (نەۋرىلىرىڭ) گە نەسىھەت قىلغايسەن.

ئەي ئوغۇل، قەبرىغاندا بىر يەردە تۇرغىن، چۈنكى، قەبرىلىقتا سەپەر قىلىش — ئەقلى بار كىشىنىڭ ئىشى ئەمەس. خۇسۇسەن قەبرىلىقتا كەمبەغەل بولساڭ سەپەر قىلما. ئىككى دۇشمەن بىلەن يولغا چىقماق خاتا: قەبرىلىق ساڭا بىر دۇشمەن بولسا، كەمبەغەلچىلىك ئىككىنچى بىر دۇشمەن. ئەگەر زۆرۈرىيەت تۇغۇلۇپ، ئىككىنچى بىر يۇرت - دىيارغا كەتسەڭ، ئۇ يەردە مەئىشىتىڭ كەڭ - پاراۋان بولسا، قايتا ئۆز يۇرت - شەھىرىڭگە قايتما. چۈنكى، كىشىنىڭ مەئىشىتى قەيەردە ياخشى بولسا، شۇ يەردە تۇرۇش ياخشىراق، شۇ يەردە تۇرۇش لازىم. «تۇغۇلغان يېرىمدە ئۆلىمەن» دېيىش ھاجەتسىز. گەرچە ۋەتەن ئىككىنچى ئانا دېيىلسىمۇ ياكى ۋەتەننى سۆيمەك ئىمان جۇملىسىدىن دېيىلسىمۇ، بەختىڭ قەيەردە ئېچىلسا، شۇ يەردە ۋەتەن تۇت. كۆرمىدىڭمۇ، مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام نەككىدە تۇغۇلغان، لېكىن ئۇنىڭ ئىشلىرى مەدىنىدە غەلىبىگە ئېرىشتى، مەككىنى بويسۇندۇرغاندىن كېيىن مەدىنىدە تۇردى. سەنمۇ پايدىلىق ئىش تاپقان يەردىن ئايرىلمىغايسەن. چۈنكى، تۇرمۇش مەئىشىتىڭ ياخشى ئۆتكەن يېرنى تاشلاپ كەتسەڭ ناشۇكۇرلىك بولىدۇ. بىر ياخشى نەرسىگە ئېرىشسەڭ، ئۇنىڭدىنمۇ ياخشىسىنى تاپمەن، دەپ قولۇڭدىكىدىن ئايرىلىپ قالمىغايسەن. ئەي ئوغلۇم، ئۆمرۈڭنى تەربىيىسىز ئۆتكۈزمە. شۇ چاغدىلا دوست

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار نامبىرى

ـ دۇشمىنىڭگە ھەيۋەتلىك كۆرۈنسەن. قىممەتلىك ئۆمرۈڭنى ھاۋايى ـ ھەۋەس بىلەن زايا قىلما.

ئالتىنچى باب. يېمەك ـ ئىچمەك ئەدەبلىرى ھەققىدە

ئەي ئوغۇل، بىلگىنكى، خەلق ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ: بىرى، خاس كىشىلەر يەنە بىرى، ئاما. مەجبۇرىيەت ـ تەكلىپ خاس كىشىلەرگە بولىدۇ. چۈنكى، ئاممىنىڭ ئىشلىرىدا تەرتىپ، تەكەللۇپ ئاز ياكى يوقتۇر. ئاۋام (ئاما) جۈملىسىدىن بولغان كىشى قىلىدىغان ئىشلىرىغا ۋاقىت بەلگىلىمەي، قاچان بولسا شۇ ۋاقىتتا ئىشلەيدۇ. خاسلار جۈملىسىدىن بولغان كىشى كېچە ـ كۈندۈز 24 سائەت ئىچىدە ھەر بىر ئىش ئۈچۈن بىر ۋاقىت بەلگىلەيدۇ. ئۇنىڭ ئىشلىرى بىر ـ بىرىگە ئارىلىشىپ كەتمەيدۇ. ھەر بىر ئىش رەت ـ رېتى بىلەن ئايرىم ـ ئايرىم بولىدۇ. ھەممە ئىشنىڭ بېشى يېمەكلىكتۇر. يەنە بىلىشىڭ لازىمكى، خاس كىشىلەر ۋە ئاۋام كىشىلەر 3 تۈرلۈك بولىدۇ. ئۇنىڭ بىرى، بازار ئەھلى ۋە ئېلىم ـ سېتىم ئىشى بىلەن مەشغۇل بولغۇچىلار. مۇنداق ئادەملەرنىڭ كۆپرەكى ئاش ـ غىزانى ئاخشامدا يەيدۇ. مۇنداق ئاخشامدا تاماق يېمىش زىيانلىقتۇر. چۈنكى، تاماقنى يەيدۇ، ھەزىم قىلىنماستىن بۇرۇن ئۇخلايدۇ. خەلقنىڭ يەنە بىر تۈرلۈكى ئەسكەر ئەھلىدۇر. بۇلارنىڭ ئادىتى قاچان تاماق يېمىش توغرا كەلسە، شۇ چاغدا يەيدۇ، چۈنكى ئۇلار كۆپرەك سەپەردە بولۇپ، نەدە تاماق ئۈچرىسا شۇ يەردە يېمەي بولمايدۇ. ئەما، خاسلارنىڭ ئادىتى بىر كېچە ـ كۈندۈزدە بىر قېتىم تاماق يېيىش. بۇ ئادەت — سالامەتلىكنى ئىستەگەنلەرنىڭ ئادىتىدۇر. لېكىن، مۇنداق تاماقلىنىش — بەدەننى ئاجىزلاشتۇرىدۇ. كۈچ ـ قۇۋۋەتنى كېمەيتىدۇ.

ئەي ئوغلۇم، تاماقلىنىشتا ياخشى تەرتىپ شۇكى، ئەتىگەندە سەپرانى دەپتى قىلغۇدەك ئازراق تاماق يەپ ئىشقا مەشغۇل بولۇش لازىم. تاكى پېشىن (چۈش) ۋاقتى بولغاندا تاماقلىنىش لازىم. يېگەن تاماق ھەزىم قىلغىدەك بولسۇن، ھەزىم قىلالمايدىغان دەرىجىدە كۆپ يېمەسلىك كېرەك. ئەگەر بىر قانچە كىشى ياكى كۆپ كىشىلەر بىلەن بىللە تاماق يېيىش توغرا كەلسە، كۆپچىلىك كىشىلەر تاماقنا ئولتۇرۇشتىن ئىلگىرى تاماققا ئولتۇرما. ئەگەر ئۆيۈڭدە مېھمان قوبۇل قىلساڭ، تاماق يەيدىغان مېھمانلار كېلىپ داستىخانغا ئولتۇرۇشتىن ئىلگىرى تاماقنى داستىخانغا ئەكىلىپ قويما. تاماق يېگەندە ئالدىرىماي، ئاستا ئاستا يېيىشنى ئادەت قىل. تاماق يېگەندە بېشىڭنى تۆۋەن تۇتقىن. كىشىنىڭ يۈزىگە ۋە قولىغا ئالغان، ئاغزىغا سالغان لوقمىسىغا كۆز سالما. كىشىنىڭ قولىدىكى لوقمىسىغا قاراش ناھايىتى چوڭ ئەيىبتۇر.

ھېكايەت: ساھىپ كامى دېگەن بىر پادىشاھ ئۆتكەن ئىكەن. ئۇ پادىشاھ بىر كۈنى ئۆزىنىڭ كاتىپ ـ خادىملىرى بىلەن تاماق يەپ ئولتۇرۇپ، بىرسىنىڭ قوشۇغىدا بىر تال قىل تۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ ۋە ئۇ كىشىگە: «قوشۇغۇڭدا بىر تال قىل بار، ئېلىپ تاشلىۋەت» دەپتۇ. ئۇ كىشى قوشۇغىنى قويۇپ تاماق يېمەستىن ئورنىدىن قوپۇپ چىقىپ كېتىپتۇ، مەجلىس ئەھلى پەرىشان بوپتۇ. ئۇ كىشىنى پادىشاھ چاقىرتىپ: «نېمە ئۈچۈن تاماق يېمەي كەتتىڭ؟» دەپ سوراپتۇ. ئۇ كىشى: «قولۇمغا ئالغان لوقمىدا بىر تال قىلنى كۆرۈپ تۇرغان كىشىنىڭ تاماقنى قانداق يېيىشكە بولسۇن» دەپتۇ. پادىشاھ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ خىجىل بوپتۇ.

دېمەك، تاماق يېگەندە ئۆز ھالىڭ بىلەن بول. باشقىلارنىڭ لوقمىسىغا قارىما، كىشىنىڭ ئالدىدىن لوقما ئالما. تۈرلۈك تاماق ھازىرلانسا، بىر ـ بىردىن يېيىش لازىم بولسا، بىر تۈرلۈك تاماقنى خەلق يەپ بولۇپ توختىشىغا يەنە بىر خىل غىزانى ئالدىراپ ئېلىۋەت دېمە، ئۇ تاماق داستىخاندا بىر ئاز تۇرسۇن، ئاندىن كېيىن ئىككىنچى تۈرلۈك تاماقنى ئېلىپ كېلىش كېرەك. چۈنكى، بەزىلەرنىڭ بىرىنچى خىل تاماقنى ئىشتىھاسى بولۇشى مۇمكىن. ئىككىنچى تاماق تەبىئىتىگە ياقمايدىغان بولسا، يېيەلمەي ئاچ قالمىسۇن. تاماقنى بەزى ئادەملەر تېز، بەزى ئادەملەر ئاستا يەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن تاماقنى تېز ئېلىۋېتىش ياخشى ئەمەس. كۆپچىلىك بىلەن تاماق يېگەندە، سېنىڭ ئالدىڭدا تاماق بولۇپ، باشقىلارنىڭ ئالدىدا

تۇگىگەن بولسا، ئۇلارنىڭ ئالدىغا تاماقتىن نېسىۋە بەرگىن، مېھمان بىلەن ياكى كۆپچىلىك بىلەن تاماق يېگەندە خىزمەتچىلىرىڭنى چاقىرما ۋە خىزمەتچىلىرىڭگە ئاچچىقلانما. تاماق پىشىپتۇ، پىشماپتۇ، تۇزسىز، تۇزلۇق بولۇپ قاپتۇ، دەپ كايىما. بۇلار تاماق يېيىشنىڭ تەرتىپ قائىدىسىدۇر.

يەتتىنچى باب. شاراپ ئىچىش تەرتىپى ھەققىدە

ئەي ئوغۇل، شاراپ ئىچىش ھەققىدە نېمە دېيىشىم كېرەك؟ چۈنكى، شاراپ ئىچىش شەكسىز ھارام. ئىنساننىڭ ئەقلىگە ۋە بەدىنىگە زىيانلىق. لېكىن ياش، ھاياسىز ۋە پاسىق يىگىتلەر كىشىنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالمايدۇ، ئۆزلىرى خالىغان خاتالىقتىن كەچمەيدۇ. مەنمۇ يىگىت چېغىمدا ئاتا - ئانا ۋە پىشقەدەملىرىمىز شاراپ ئىچىش ھارام، ئىچمە دەيتتى، مەن قوبۇل قىلمايتتىم. ئۇ مېنىڭ ياشلىق ھالىتىمدە ئاللاتائالانىڭ دەرگاھىدا، خەلق ئالدىدا ئۆتكۈزگەن ئاسىلىق جىنايىتىم. كېيىن ئاللاتائالا مەرھەمەت قىلىپ تەۋپىق بەردى .....

ئەي ئوغۇل، ئەگەر ھىچقاچان ھاراق - شاراپ ئىچمىسەڭ، ئاللاتائالا سەندىن رازى بولىدۇ ھەم خەلق ئىچىدە ئىسمىڭ ئۇلۇغ، گۈزەل ئەخلاق ۋە ئىشەنچىگە سازاۋەر بولىسەن، خەلق ئىچىدە مالامەتكە قالمايسەن، دىۋانە - ساراڭلارغا ئوخشاش تەلمۇرۇپ يۈرمەيسەن، مال - مۇلكۇڭ ئىسراپ بولۇپ تۈگىشىپ كەتمەيدۇ. ئەگەر بۇ سۆزلىرىمنى قوبۇل قىلساڭ، مېنىڭ ۋە خەلقنىڭ ئالدىدا سۆيۈملۈك بولىسەن. ئالىملار: «يالغۇزلۇق — يارىماس، يامان يولداشلاردىن ياخشىراق» دېگەن. ئىچىملىك بىلەن مەشغۇل بولغان كىشىگە ھەمسۆھبەت بولمىغىنىڭ ئەۋزەل. شۇنداق كىشىلەرگە ئارىلىشىپ قالساڭ (ئىچىپ قالساڭ)، تۆۋېنى كۆڭلۈڭدىن چىقارما. ھەر زامان گۇناھىڭنى ئېسىڭگە چۈشۈرۈپ، تەڭرى - تائالادىن ئەپۇ سوراپ، تەۋپىق تىلىگىن، شاراپ - ئىچىملىك ئىچىپ ئۆتكۈزگەن گۇناھىڭغا قاتتىق پۇشايمان قىل، قايتا ئىچمە، ئۈمىد باركى، ئاللاتائالا ساڭا تەۋپىق بەرگەي. ياشلىقىڭغا مەغرۇرلىنىپ ئىچىپ قالساڭ، ھەر قاچان تائامنى يەپلا ئىچىشكە باشلىما، ئاۋۋال تاماق ھەزىم بولسۇن. تائام ئاشقازاندا ھەزىم بولماي تۇرۇپ، شاراپ ھەتتا سۇ ئىچىشمۇ توغرا ئەمەس. ئەگەر ئارتۇقچە ئۇسساپ كەتسەڭ، ھىچبولمىغاندا تائام يەپ ئىككى سائەتتىن كېيىن سۇ ئىچ. تاكى تەبىئىتىڭ تائامدىن بەھىر ئالسۇن ۋە يېگەن تائامنىڭ قۇۋۋىتى تەنگە سىڭسۇن. شاراپ ئىچىشكە دۇچكەلسەڭ، كەچقۇرۇن ئىچ، شاراپ تەسىرى بىلەن مەست بولغىچە كەچ كىرسۇن. خەلق سېنى مەست ياكى شاراپ ئىچكەن ھالەتتە كۆرمىسۇن. شاراپ ئىچكەن ئەيىبىڭ باشقىلارغا كۆرۈنمىسۇن. چۈنكى، مەست بولۇپ لەلەڭشىپ، لاۋزىلىشىپ يۈرۈش ناھايىتى زور ئەيىبتۇر. شاراپ ئىچكەندە كۆپ يېمە. ئۇلۇغ ھۆكۈما، ئالىملار: «شاراپ ئىچكەندە كۆپ يېمەك — ئاشقازانغا ئېغىر كېلىدۇ» دېگەن. شاراپنى خەلق كۆپ يەردە، باغچىدا ئىچمە، ئەگەر خەلق كۆپ يەردە، باغچىلاردا ئىچسەڭ ئۆز ئۆيۈڭگە قايتىپ كەلگىچە رەسۋا بولىسەن، چۈنكى، كىشى ئۆز ئۆيىدە — تام ئىچىدە ئۆز مەملىكىتى ئىچىدىكى پادىشاھغا ئوخشايدۇ. شاراپ ئىچكەندە كۆپ ئىچمە، شاراپنى كۆپ، مەست بولغىچە ئىچكەننىڭ ئىككى تۈرلۈك زىيىنى بار: بىرى ھەممە ئەزالىرىڭ ئىختىيارسىز ھەرىكەتلىنىدۇ. تىلىڭ دېمەيدىغاننى دەيدۇ. پۇتۇڭ بارمايدىغان جايغا بارىدۇ. قولۇڭ تۇتمايدىغاننى تۇتىدۇ. كۆزۈڭ قارىمايدىغانغا قارايدۇ. ئاغزىڭ يېمەيدىغاننى يەيدۇ. شۇنداق قىلىپ ئۆز ئەزالىرىڭ بىلەن ئۆزەڭنىڭ كىشىلىك ئىززەت - ھۇرمىتىڭنى يەرگە ئۇرۇپ، رەسۋا بولىسەن. ئىككىنچى، شاراپ تەسىرى بىلەن مېڭە، جىگەر، يۈرەك زەھەرلىنىپ، ساغلام بەدەننى زورلاپ كېسەلگە گىرىپتار قىلىسەن. ھەر قاچان مەست بولساڭ، بەدەنلىرىڭ زەھەرلىنىپ كېسەلگە مۇپتىلا بولىسەن. ئەقلىڭدىن ئايرىلىسەن. مۇبادا خاتالىشىپ مەست بولغىدەك ئىچسەڭ «سۇبۇھى» (مەستلىكنى يوقىتىدىغان ئەتىگەنلىك شاراپ) ئىچمە، بۇنىڭ زەرەرى ئىنتايىن يامان. كېچىدە ئىچكەن شاراپنىڭ مېڭىدىكى تۇمانلىق گاز تەسىرى چىقماي تۇرۇپ، ئەتىگەنلىك شاراپ ئىچسەڭ، ئىككى خۇمار گاز بىرلىشىپ مالخولىيا (ئەقلىدىن ئازغان نېرۋا كېسىلى) گە گىرىپتار بولىسەن. بۇ

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

كېسەل — ساراڭلىقنىڭ بىر تۈرىدۇر.

تەڭرى كېچىنى ئادىمىزاتنىڭ ئارام ئېلىپ راھەتلىنىشى ئۈچۈن ياراتتى. ئەگەر شاراپخورلارغا يولۇقۇپ ئۇيقۇسىز قالساڭ، ئەتىسى كۈندۈزدە ئۇخلىشىڭ لازىم. ئۇخلىمىساڭ ساڭا ئىككى زەخمەت دۇچكېلىدۇ: بىرى، مەستلىك خۇمارى، يەنە بىرى، ئۇخلىمىغاننىڭ ئاجىزلىقى، مۇنداق ھالەتتىن خۇدا ساقلىسۇنكى: ئۆزەڭنى بېشىڭ ئاغرىغان، كۆز ـ قاپاقلىرىڭ ئىششىغان، قول ـ پۇتلىرىڭ تىترىگەن، بەدىنىڭدە قىلچە قۇۋۋەت قالمىغان، ئەقىل ـ ھۇش، كۈچ ـ مادار يوق بىر نەرسىگە ئايلانغان ھالدا كۆرىسەن. ئەي ئوغلۇم، مۇنداق يامان ئاقىۋەتلەرنى بىلىپ تۇرۇپ ئىچىشكە مەيىل قىلما، ئەسلا ئىچمە! مەنىسىز، قاباھەتلىك بىر ھارام قىلىقنى قىلىپ، بۇ قەدەر زەخمەتنى ئۆزەڭگە يۈكلىمە، كېيىن پۇشايمان قىلىسەن. جۈمە كېچىلىرى ئەسلا ئىچمە. شاراپ ئىچمىسەڭ پەرۋەردىگارىڭنىڭ ۋە خەلقنىڭ نەپرەت ـ لەنىتىدىن خالاس بولىسەن، ئاللاتائالانىڭ قەھرى ـ غەزىپىدىن ساقلىنىسەن. ئەقلى ـ ھۇشۇڭ، بەدىنىڭ زەھەرلىنىپ كېسەلگە مۇپتىلا بولمايدۇ. ئەگەر بۇ قاباھەتلەرنى بىلمەي، ئويلىماي ئىچكەن بولساڭ، تۆۋبە قىلغىن، تۆۋبە قىلغىنىڭغا ئاپىرىن ۋە مۇبارەك بولسۇن.

سەككىزىنچى باب: مۇساپىر ۋە مېھمانلارغا ھۈرمەت قىلىش ھەققىدە

ئەي ئوغۇل، بىلگىنكى، ئەگەر خەلقنى زىياپەتكە چاقىرساڭ، ھەر كۈنى چاقىرما، بولۇپمۇ يات كىشىلەرنى (سىرداش بولمىغانلارنى) زىياپەتكە چاقىرما. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، يات كىشىلەرنى چاقىرساڭ، كۈتۈۋېلىشتا ئاجىزلىق قىلىپ، مېھمانلىق ھەققىنى ئادا قىلالمايسەن. مېھمان چاقىرىش زۆرۈر بولسا، ھىچبولمىغاندا ئۈچ كۈندە بىر قېتىم چاقىرغايسەن (تەييارلىقسىز، ئالدىراپ مېھمان چاقىرما)، بىر ئايدا بىر نۆۋەت مېھمان چاقىرماقچى بولساڭ، ئالدىرىماي، 5 قېتىم چاقىرىشنى يىغىپ تولۇق تەييارلىق كۆرۈپ، بىر قېتىم چاقىرغىن، 5 قېتىم خىراجەت قىلىدىغان سەرپىياتنى يىغىپ، بىر قېتىم قىلغىن. تاكى سېنىڭ مېھماندارلىقىڭ ھەممە ئەيىبتىن خالى بولسۇن ۋە ئەيىب ئىزلىگۈچىلەرنىڭ تىلى قىسقارسۇن. داستىخاندا نېمەتلىرىڭ مول بولسۇن. سېنى كۆرەلمەيدىغان ھەسەتخورلار نېمەتنىڭ كۆپلۈكىنى كۆرۈپ غەيۋەت قىلىشقا تىل ئۇزىتالمايدىغان بولسۇن. بەلكى ئىنساپقا كېلىپ، ئاپىرىن ئوقۇسۇن. ھەر قاچان مۇساپىر مېھمانلار كەلسە ئالدىغا چىقىپ كەمتەرلىك بىلەن ئىززەت قىلغىن ۋە ھەر بىرىگە ئورۇن كۆرسەت. مېھمانلىرىڭ بىلەن يۇمشاق ـ مۇلايىم سۆزلەشكىن. چۈنكى، تاتلىق سۆز — تاتلىق يېمەكلىكلەردىن ئارتۇقراقتۇر. ئۆيۈڭگە كەلگەن مېھمان مەيلى دوستۇڭ، مەيلى دۈشمىنىڭ بولسۇن كېچە ـ كۈندۈز خىزمىتىدە بولۇشۇڭ لازىم. ھەر قاچان مۇساپىر مېھمانلىرىڭ ئۆيۈڭگە كەلسە، ئەگەر يىمىش ۋاقتى بولسا ئالدىغا مېۋە ئەكىلىپ قوي. بىر ئاز سۆھبەتلەشكەندىن كېيىن، داستىخان يېيىپ تائام كەلتۈرگىن. مېھمانلارنى تائامغا تەكلىپ قىلىپ قويۇپ چىقىپ كەت، بىللە قاراپ ئولتۇرما. ئەگەر مېھمانلار سېنى بىللە ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلسا، سائادەت بىل. لېكىن، مەن ھەر بىرلىرىڭىزگە خىزمەت قىلاي، دېگىن. تەكرار تەكلىپ قىلسا، ئولتۇرۇپ تائام يېگىن، ئەمما مېھماندىن تۆۋەندە ئولتۇرغىن. ئەگەر مېھمان سەندىن بۇيۇك ئادەم بولسا، ئولتۇرماق ئەدەب ئەمەس. مېھمانلارنى تائام يېيىشكە تولا قىستاش ۋە ھەر بىرىڭىزگە لايىق تائام تەييار قىلالمىدىم، دېگەندەك سۆزلەرنى ئېيتىش ھىممەتلىك كىشىلەرنىڭ سۆزى ئەمەس. بۇ خىل سۆزلەر مەزمۇندا مېھمانلارغا قويۇلغان نېمەتلەرنى نامايىش قىلىشتۇر. مۇنداق سۆزلەر نەچچە يىلدا بىر قېتىم مېھمان چاقىرىدىغان كىشىلەرنىڭ سۆزىدۇر. مېھماننى تولا تەكەللۇپ بىلەن قىستاپ تەكلىپ قىلساڭ، ئۇيىلىپ تائام يېمەي، داستىخاندىن ئاچ كېتىدۇ. ئەگەر ئۆيۈڭگە مېھمان كەلسە ئالدىغا تائام كەلتۈرۈپ قويۇپ، كىرىپ ـ چىقىپ يىراق تۇرۇش لازىم. مېھمان تائام يەپ بولغاندىن كېيىن خۇشپۇراقلىق سۇ ئەكىلىپ، مېھماننىڭ قولىنى يۇدۇرۇش كېرەك. مېھماننىڭ خىزمەتكارلىرىنىمۇ ھۈرمەتلەش لازىم. مۇمكىن بولسا سازەندە (مۇزىكانتلار) تەكلىپ قىلىپ،

مېھمانلىرىڭنى خۇشال قىلغىن. مېھماندا سېنىڭ ھېچ ھەققىڭ يوق، مېھمانىنىڭ ھەققى سەندە كۆپتۇر. مېھمان قېشىدا بار - يوققا شاتلانما، شاتلىنىشقا تېگىشلىك نەرسىگە شاتلان. ئەرزىمەس نەرسە ئۈچۈن قايغۇ - ھەسرەت چەكمە، مېھمان كۈتۈش خىزمىتىڭ تامامىلانسا، مېھمانغا مىننەت يۈكلىمە، بەلكى سەن ئۇلاردىن مىننەتدار بول.

ئەي ئوغۇل، مۇساپىرلارغا ئوچۇق سۆزلۈك ۋە تاتلىق سۆزلۈك بولغىن، ئاچچىق سۆزلىمە، كىنايە سۆز قىلما. قۇدرىتىڭ يەتسە مۇساپىرغا ئىنئام - ئىھسان قىل. مېھمان ئالدىدا ئورۇنسىز كۈلمە. ئورۇنسىز كۈلۈش — ساراڭلىقتۇر، ئورۇنلۇق كۈلۈش ئاقىللىق ۋە ئەدەبتۇر، ئەگەر مۇساپىر ئىچىپ مەست بولۇپ، كىيىشىنى خالىسا، ئۆيۈڭدە تۇتۇپ قالما، كەتسۇن. مېھمان بار يەردە ئەھلى - ئايال، بالىلىرىڭغا ئاچچىقلانما، چۈنكى مېھمانىنىڭ كۆڭلى سەندىن نەپرەتلەنمىسۇن. مۇبادا مېھماندىن يارىماس سۆز ئاڭلىساڭ، نارازىلىق كۆرسەتمە. سەۋرى قىل، مېھمانىنى ھۆرمەتلە.

مېھمانىنى ھۆرمەتلەش توغرىسىدا مۇنداق بىر ھېكايە بار.

ئابباسلاردىن مۇئتەسىم خەلىپىنىڭ زامانىدا زور جىنايەتلىك بىر ئادەم تۇتۇپ كەلتۈرۈلۈپتۇ. خەلىپە بۇ جىنايەتكارنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىپتۇ - دە، دەرھال جاللاتلار كېلىپ جىنايەتكارنى ئۆلتۈرۈشكە تەييارلىنىپتۇ. ئۇ جىنايەتكار — دەرتمەن بىچارە پەريات قىلىپ:

— ئەي خەلىپە، ئاللا ۋە رۇسۇلىللا ھەققى بىر يۈتۈم سۇ بېرىشكە رۇخسەت قىلىڭ. — دەپتۇ. خەلىپە رۇخسەت قىپتۇ. بىر قاچا سۇ ئەكىلىپ بېرىلىپتۇ. جىنايەتكار سۇنى ئىچىپتۇ ۋە ئەدەب - قائىدە بويىچە مۇنداق دەپتۇ:

— ئەي مۇسىلمانلار ئەمىرى، ئاللا سىزنىڭ ياخشىلىقلىرىڭىزنى كۆپ قىلسۇن. ئەمدى مەن سىزگە مېھمان بولدۇم، مېنى تەشنالىق ھالىتىدە بىر قاچا سۇ بىلەن مېھمان قىلدىڭىز، مېھمانىنى ئۆلتۈرۈش سىزدەك ئىسلام خەلىپىسىگە لايىق بولسا، مېنى ئۆلتۈرۈڭ، ئەگەر مېھمانىنى ئۆلتۈرۈش توغرا بولمىسا، مېنى ئەپۇ قىلىڭ، مەن تۆۋبە قىلاي، مۇئتەسىم خەلىپە بۇ سۆزنى ئاڭلاپ:

— سەن توغرا ئېيتتىڭ، مېھمان ھۆرمىتى ئۈچۈن سېنى ئۆلۈمدىن ئازاد قىلدىم — دەپتۇ ۋە ئازاد قىپتۇ.

مېھمانىنى ھۆرمەتلەش كېبرەك دېگىنىمىزدە، بارلىق مېھمانلار ئەمەس، بەلكى ھۆرمەتلەشكە، ئۆلۈغلاشقا ھەقلىق مېھمانىنى ھۆرمەتلەش لازىم. ئەخمەق، نادان - ھاياسىز مېھمانغا ھۆرمەت قىلىشقا بولمايدۇ. ھەر قانداق ناۋەھلى - نادانىنى ھۆرمەتلىسەڭ ئۆيۈڭگە كىرىپ نازى - نېمەتلىرىڭنى يەپ بولۇپ، ئۆيۈڭدىن چىققاندا غەيۋەتىڭنى قىلىدۇ. گۆشۈڭنى يەپ ئۈستۈڭدىن شىكايەت قىلىدۇ. مۇنداق ئادەملەرنى مېھمان قىلىشقا، ھۆرمەتلەشكە بولمايدۇ. ئەي ئوغۇل، مېھمانىنى تاللىۋېلىشنى بىلدىڭ، ئۆزەڭ باشقا كىشىلەرگە مېھمان بولساڭ قانداق مۇئامىلە قىلىشىڭ كېرەك؟ ئەگەر بىر ئادەم سېنى چاقىرسا، بۇلار- بولماس ئادەمنىڭ ئۆيىگە بارما. سېنىڭ ئۆلۈغلۇقىڭغا ۋە ھۆرمىتىگە زىيان يېتىدۇ. ئەگەر مېھماندارلىققا بارساڭ، بەك ئاچ قورساق بارما، بەك توقمۇ بارما، چۈنكى، مېھمان بولۇپ بېرىپ بىر نەرسە يېمىسەڭ، ئۆي ئىگىسىنىڭ كۆڭلى بېرىم بولىدۇ. ئەگەر بەك ئاچ بېرىپ كۆپ يېسەڭ، ئۆزەڭنى ئەيىبلەشكە سەۋەب بولىدۇ، ئوتتۇرا ھال بارغىنىڭ ياخشى. مېھماندارلىققا بارساڭ، ئۆزەڭگە لايىق ئورۇندا ئولتۇرغىن. قايتا سېنى قوزغاتمىسۇن. بەنى ئاۋۋال يۇقىرى ئولتۇرساڭ، كېيىن كەلگەن ئولۇغراق (چوڭراق) ئادەملەرگە ئورۇن بېرىش ئۈچۈن ياكى باشقا سەۋەبتىن مۇنداق ئولتۇر، ئاندا ئولتۇر دېگەن سۆز ئۆلۈمدىن يامان. داستىخان سېلىنغاندىن كېيىن، يېمەك - ئىچمەكتە ئۆي ئىگىسىنىڭ ئىشىغا ئارىلاشما. خىزمەتكارلىرىغا، بالىلىرىغا بۇيرۇق قىلما. مۇنداق قىلىش — ھەددىدىن ئاشقانلىقتۇر. ئەگەر مېھماندارلىق ئۈستىدە شاراپ ئىچىپ قالساڭ، مەست ۋە خاراپ بولغىچە ئولتۇرما. شۇنداق ھالدا كەتكىنىكى، ئۆيۈڭگە قايتىپ كەتكىچە مەستلىكىڭنى كىشى بىلمىسۇن. چىرايىڭ ئادەم چىرايىدىن ئۆزگىرىپ كەتمىسۇن. بەزى ئادەملەر شۇنداق مەست بولىدۇكى، يۈزى ئادەم يۈزىدىن ئۆزگىرىپ قاۋان

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

سۈرىتىدىنمۇ يامانلىشىپ كېتىدۇ. مۇنداق مەستلىك ـ رەسۋالىقتىن ساقلان. شاراپ ئىچىپ قالساڭ، ئۆي ـ ئىچىدىكىلەرگە قاراپ ۋارقىراڭ ـ چۈرۈڭ قىلىپ ئۇرۇشما. چۈنكى، كىشىلەر: مەست بولۇپ قاپتۇ دەپ سېنى ئەيىبكە بۇيرۇيدۇ. ئەگەر بىر يۇتۇم ئىچىپ سۆزلىسەڭمۇ، مەست ئىكەنلىكىڭگە ھۆكۈم قىلىدۇ، چۈنكى، شاراپ ئىچكەن مەستنىڭ ھەر بىر قىلىقى ساراڭغا ئوخشايدۇ. ئاقىللار ئېيتقانكى: «ساراڭلىق بىر قانچە تۈرلۈك بولىدۇ». مەستلىك ئەنە شۇ ساراڭلىقنىڭ بىر تۈرى. مەسلەن، كۆپ كۈلۈش، بىر سۆزنى قايتا ـ قايتا سۆزلەش، ئادەمگە ئېسىلىۋېلىش، ئادەمنى رەنجىتىش، مەنسىز كۆپ سۆزلەش، ئەدەبسىزلىك قىلىش، قاباھەتلىك (ناچار) سۆزلەش، يېغلاش قاتارلىقلار مەسلەرنىڭ سۈپىتى بولۇپ يەنە بىر ھېسابتا ساراڭلىقتۇر. ئەگەر نەغمە ـ مۇزىكا ئاڭلىساڭ شەھۋانى نىيەتتە ـ بۇزۇق غەرەزدە ئاڭلىما.

توققۇزىنچى باب: چاقچاقلىشىش ۋە شاخمات ـ دامكا ئويناش ھەققىدە

ئەي ئوغۇل، ھەرگىز كىشىلەر بىلەن ئويۇن ـ چاقچاق قىلىشما. دانالار: «چاقچاقلاشماق — يامان ئىشلارنىڭ مۇقەددىمىسى» دەپ ئېيتىشقان ئىدى. مۇبادا چاقچاقلاشساڭ، مەستلىك ھالەتتە بولمىسۇن. بولۇپمۇ شاخمات ـ دامكا ئويىنغاندا ئادەمدە، كۆڭۈل تارلىقى بولىدۇ؛ خانە ـ يوللار مەقسەتتىكىدەك كەلمىگەندە ياكى ئۇنتۇرۇپ قويغاندا، ئەلۋەتتە كىشىنىڭ كۆڭلى تېخىمۇ تارىيىدۇ. بۇ ۋاقىتتا چاقچاق چىڭغا كېتىپ قېلىشى مۇقەررەر، ئەڭ ياخشىسى شاخمات ـ دامكا ئويناشنى ئادەتلەنمە، ئەگەر ئويىنىساڭ پۇل تىكىپ ئويىنما، پۇل تىكىپ شاخمات ـ دامكا ئويىنغانلىق قىمار بولىدۇ. قىمار — ھارامدۇر، قىمارۋازلىقتىن قەتئىي ساقلان. قىمارۋازلىق قىلىپ نام چىقارغان ئادەملەر بىلەن شاخمات ـ دامكا ئويىنساڭ قىمارۋاز دەپ مەشھۇر بولىسەن. ئەگەر چوڭ ـ ھۆرمەتلىك كىشىلەر بىلەن شاخمات ـ دامكا ئويىنساڭ، ئۇلارغا يول قويۇشۇڭ لازىم. كۆڭلى قالمىسۇن. ئەما، مەغرۇر، ھاياسىز، ئەدەبسىزلەر بىلەن ئويىنما. مۇنداق ئادەملەر بىلەن ئويىنساڭ، ئويۇنىنىڭ ئاخىرى جەڭ ـ جىدەل ۋە ئاداۋەتكە ئېلىپ بارىدۇ. ئۇتۇش شەرتى بىلەن ئويىنغاندا، يوققا، بارغا قەسەم قىلما. خۇسۇسەن ئۇتۇش ئۈيۇنى ئويىنغاندا قەسەم قىلىش زور خاتا ۋە گۇناھدۇر. ئەگەر ئويۇن ئۇستىدە لەتىپە ـ چاقچاق قىلىشساڭ، لەتىپە — لەتىپە قائىدىسىدە بولسۇن، بەزى گۇزەل سۆزلەر بىلەن بولسۇن، بۇ ئەيىب ئەمەس، بەلكى سۆزلىگۈچى ۋە ئاڭلىغۇچىنىڭ كۆڭلىگە ياقىدۇ. چۈنكى، ھەزرىتى مۇھەممەت ئەلايھىسسالام بەزى چاغلاردا ساھابىلەرگە ھەق سۆزلەر بىلەن لەتىپە سۆزلەيتتى. بۇ توغرىدا مەشھۇر بىر لەتىپە بار: «ھەزرىتى ئائىشەنىڭ ئۆيلىرىدە بىر قېرى خوتۇن بار ئىدى. بىر كۈنى ئۇ قېرى خوتۇن: «يا رەسۇلىللا، ماڭا شاپائەت قىلسىلا. ئاللاتائالا مېنى جەننەتكە كىرگۈزسۇن» دېدى. ھەزرىتى پەيغەمبەر: «قېرى خوتۇنلار جەننەتكە كىرمەيدۇ» دېدى، بىچارە قېرى يېغلاپ تاشلىدى. پەيغەمبەر كۈلۈپ: ئەي مومايى، كۆڭۈلسىز بولمىڭ، مېنىڭ سۆزۈم ھەق سۆزدۇر، يالغان ئەمەس. قىيامەت كۈنى بارلىق خەلق مەيلى ياش، مەيلى قېرى بولسۇن، گۆردىن تىرىلىپ قوپقاندا ھەممىسى ياشلىق ـ يىگىتلىك ھالىتىدە قوپار، تەڭرى بەندىلىرىنى جەننەتكە كىرگۈزگەندە ياش ـ يىگىتلىك ھالىتىدە كىرگۈزەر» دېدى. بۇ قېرى خوتۇنىنىڭ كۆڭلى ئېچىلىپ خۇش بولدى. ئەي ئوغۇل، لەتىپە ـ چاقچاق قىلىشقا بولىدۇ، لېكىن، لەتىپە ـ چاقچاق مەنسىز ـ بىھۇدە بولمىسۇن. لەتىپە ـ چاقچاق قىلىشساڭ، ئۆزەڭدىن تۆۋەن كىشىلەر بىلەن قىلىشما. خۇسۇسەن، لەتىپە ـ چاقچاقنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىغان كىشىلەر بىلەن چاقچاقلاشساڭ، ھۆرمىتىڭگە نۇقسان يېتىدۇ. ھەر قاچان لەتىپە ـ چاقچاق قىلىشساڭ، ھەمىشە ـ باراۋىرىڭدىكى كىشىلەر بىلەن قىل. قايسى ھالدا بولسۇن، لەتىپە ـ چاقچاقنى ئاز سۆزلىگەن ياخشى. لەتىپە ـ چاقچاقلىشىشتىن ئېھتىيات قىل. چۈنكى ئۇ سېنىڭ قىممىتىڭ ـ ھۆرمىتىڭنى كەتكۈزىدۇ. ئويۇن ـ چاقچاق قىلىشىش ئاقىللارنىڭ ئىشى ئەمەس. ئاغزىڭغا كەلگەننى سۆزلىمە، دۇشمىنىڭ بولسىمۇ بوھتان قىلما، سېنىڭ بوينۇڭغا ئۇنىڭ ھەققى

يۈكلەنمىسۇن. دۇشمىنىڭنىڭ ئەيىبىنى ئوچۇق بىلسەڭمۇ سۆزلىمە. توغرا بولغان تەقدىردىمۇ تۆھمەتتىن خالى بولالمايسەن. «دۇشمەنلىك بىلەن سۆزلەيدۇ» دەپ ساڭا تۆھمەت قىلىدۇ. كىشىلەر بىلەن ئۆچەكەشمە، دۇشمىنىڭ بىلەن سۆزلەشكەندىمۇ يارىماس سۆزلەر بىلەن سۆكمە. دۇشمىنىڭ ناچار - يامان سۆزلىسە، سەن ياخشى سۆزلە، سېنىڭ ھۆرمىتىڭگە نۇقسان يەتمەسۇن.

شاراپ - ئىچكۈلۈك ئىچىش، لەتىپە - چاقچاقلىشىش، ئىشقىۋازلىق قىلىش نادانلارنىڭ ئىشىدۇر، ھەر بىر ئىشنى ئۆلچەم بىلەن قىلىش لازىم. ئەگەر ئاقىۋىتىنى ھېسابقا ئېلىپ قىلمىسا، ئادەم تېز رەسۋا بولىدۇ.

ئونىنچى باب. ئىشق ۋە ئاشىقلىق ھەققىدە

ئەي ئوغۇل، ھەرگىز ئاشىق بولمىغايسەن.① چۈنكى، ئاشىقلىق ئەھۋالى ياماندۇر. ئەگەر ئاشىق بولساڭ، ھېچقاچان كۆڭۈلگە ۋە ھاۋايى - ھەۋەسكە ئەگەشمە. يەنى، كۆڭلۈڭ تارتسا، بېرىپ مەشۇغۇلۇڭ (سۆيگىنىڭ) نى كۆرۈپ كەل. بۇ ھەۋەسكە بېرىلىپ كەتمە، چۈنكى، كۆڭلۈڭ سېنى ھاۋايى - ھەۋەسكە باشلايدۇ، ئاقىۋىتى نەپسى شەھۋانىي يامان يولغا باشلايدۇ.

مۇنداق نەپسى شەھۋانى بۇزۇق يولغا مېڭىش — ئەقلى بار ئادەمنىڭ ئىشى ئەمەس. مۇمكىن قەدەر كۆڭلۈڭنى ئىشققا باغلىما، چۈنكى، ئاشىقلىق بىر بالا. ئۇ، باشقا ھېچبىر بالاغا ئوخشىمايدۇ. مەسىلەن، ئاشىقمەن دېگۈچىنىڭ سۆيگىنى بىلەن بىر يىل كۆرگەن راھىتى بىر كۈنلۈك پىراق - جۇداللىق (ئايرىلىش) جەۋرى - جاپاسىغا ئەرزىمەيدۇ، ئاشىقنىڭ سۆيگىنى بىلەن ئۆچرىشىش ۋە ھىجران - پىراق بىلەن ئايرىلىش باشتىن ئاخىر تامامەن مېھنەت، دەرتتۇر. ئىشق دەردى — داۋاسىز دەرتتۇر. چۈنكى، ئەگەر سۆيگىنىڭدىن ئايرىلساڭ ئازاب - ئىچىدە قالىسەن، ئەگەر مەشۇغۇڭ (سۆيگىنىڭ) بىلەن ئۇچراشساڭ، ئۇ يامان خۇلقلۇق بولسا، (قەدىرىڭنى بىلمىسە) تېخىمۇ ئازاب - خارلىق ئازابىنى چېكىسەن. سېنىڭ ئىشق باغلاپ ياخشى كۆرگەن مەشۇغۇڭ پەرىشتە - ھۇر سۈپەت بولسىمۇ، خەلق ئىچىدە مالامەت- نەپرەتتىن خالى بولالمايسەن. ئەگەر سېنىڭ ئاشىقلىقىڭنى خەلق بىلسە، سېنىڭ مەشۇغۇڭ ھەققىدە يارىماس - يامان سۆزلەرنى قىلىشىدۇ. چۈنكى، بەزى ئادەملەرنىڭ ئادىتى دائىم كىشىلەردىن ئەيىب ئىزلەشتۇر. دېمەك، ئۆز - ئۆزەڭنى ئىشق ۋە ئاشىقلىقتىن ياندۇرغىن. ئەقلى بار زىرەك ئادەم ئۆزىنى ئىشقتىن يىراق تۇتىدۇ، ئىشقتىن ساقلىنىدۇ. بۇنىڭ يولى شۇكى، مەھبۇبىڭنى كۆرۈش ھەۋىسىنى كۆپ قىلمىغايسەن. چۈنكى، ئادەم بىر گۈزەلنى بىر قېتىم كۆرۈش بىلەنلا ئاشىق بولمايدۇ. ئەگەر تەكرار كۆرسە ئىشق مۇستەھكەملىنىدۇ، «كۆز كۆرگەنگە مەيل قىلىدۇ» كۆپ كۆرگەندىن كېيىن ھېرىس (ئامراق) بولىدۇ. ئەگەر سەن كۆڭلۈڭگە رۇخسەت بەرسەڭ، كۆڭلۈڭ بىر كۆرۈش بىلەن قانائەتلەنمەيدۇ. يەنە بىر قېتىم كۆرۈشنى ئىزلەيدۇ، يەنە بىر كۆرسەڭ ئۈچىنچى قېتىم كۆرۈشكە ئىنتىلىدۇ. ئاخىرى تۇگىمەس دەرتكە مۇپتىلا بولىسەن. بولۇپمۇ مەھبۇبىڭنى ئۆز كۆزۈڭ بىلەن كۆرسەڭ قۇلىقىڭ بىلەن سۆزىنى ئاڭلىساڭ، سەندىن ئارام - راھەت كېتىپ، مېھنەت كېلىدۇ. سەن كىرگەن ئىشق بازىرىدا زەردىن باشقا نەرسە ھاسىل بولمايدۇ. مەھبۇبىڭنى كۆرگەن زامات كۆڭلۈڭگە توسالغۇ بولغايسەن. يەنە بىر كۆرەي دېمە، مەشۇغۇڭنىڭ ئىسمىنى ئېيتقىڭگە چوشۇرمە، ئۆزەڭنى باشقا ئىشلار بىلەن مەشغۇل قىلغايسەن، بەدىنىڭدىن شەھۋەتنى بوشاتقايسەن. يەنى ئۆزەڭنىڭ ھالال ئايالىڭ بىلەن جىما قىلغايسەن تاكى كۆڭلۈڭ ئارام تېپىپ باشقا خوتۇننى تەلەپ قىلمىسۇن، قەلبىڭنى، كۆزۈڭنى كۆڭلۈڭ ھەۋىس قىلغان تەرەپكە باغلىما. شۇنداق قىلساڭ مۇنداق ماجازى - شەھۋانى ئىشقتىن خالاس بولىسەن. ئىشقتىن بۇ

---

① ئىشق — بىرەر گۈزەل ئادەمگە كۆڭۈل باغلاپ، ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قېلىش. ئاشىقلىق — بىرەر ھۆسنى - جامال ئىگىسىنى — گۈزەلنى ياخشى كۆرۈپ، كۆڭۈل باغلاپ، شۇنىڭغا بولىدا ھەيران - سەرگەردان بولۇپ، شۇنى ئىسلەپ، شەھۋانىي ئارزۇلار، خىيالىي ھەۋەسلەرنى قىلىپ يۈرگۈچى كىشىنىڭ ھالىنامىتى.

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

يول بىلەن قۇتۇلۇش قىيىندۇر، ئەمما بۇنىڭ جاپاسى بىر ھەپتىلىكتۇر. بۇ بىر ھەپتىلىك جاپاغا چىدىساڭ، نەچچە يىللىق پىراق ۋە خەلق ئالدىدىكى نەپرەت ـ مالامەتتىن خالاس بولىسەن بۇنى ھەركىم كۆتىرەلمەيدۇ. بۇ ئىشنى ھەر قانداق بىلەر ـ بىلمەس كىشى ئېيتالمايدۇ. غايەت ئاقىل ـ دانا ۋە ئۆز ـ ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشقا قادىر بولغان كىشى بېجىرەلەيدۇ.

ئاقىللار: «ئىشىق دېگەن بىر تۇرلۇك كېسەلدۇر، ئۇنىڭ داۋاسى تويغىچە تاماق يېمەسلىك، بەدەنگە ئېغىر ئەمگەك مەجبۇرىيىتى يۈكلەش، ئۆز ھالال جۈپتۇڭ (ئايالىڭ) بىلەن كۆپ جىما قىلىپ ۋە پىراق يەرلەرگە سەپەر قىلىپ، بەدەننى ئۆز ھالىتىدىن ئۆزگەرتىش. شۇنداق قىلغاندىلا بەدەندىكى ھاۋايى ـ ھەۋەس پەسىيىپ، ئىشىق دېگەن نەرسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمىگەي» دەيدۇ. بۇ، ناھايىتى توغرا تەدبىردۇر.

دوستلارنىڭ ئۆزئارا مۇھەببىتى بىر تۇرلۇك ئاشىقلىقتۇر، ئۆزەكتىگە بىر كىشىنى دوست تۇتۇشنى ئىزلىسەڭ شۇنداق كىشىنى دوست تۇتقىنكى، ساڭا ھەر زامان خەيرىخاھ بولسۇن، ياخشىلىق قىلسۇن، مۇنداق كىشىگە دوستلۇق قىلساڭ بولىدۇ. ئۇلۇغ ئالىملار ئېيتقانكى: ئادەمگە تۆت نەرسە لازىم: (1) دوستلۇق قىلىشنىڭ سەۋەبىنى بىلىش؛ (2) ھايا ۋە ئەدەب ئىگىلىرى ئارىسىدا ئۆمۈر كەچۈرۈش؛ (3) ئىلىم ـ مەرىپەت ئەھلى بولغۇچى كىشىلەرنىڭ نەسىھەتىنى قوزغاتا تۇتۇش؛ (4) دوستنى دوستلۇق ھۇرمەت ئورنى بىلەن دوست تۇتۇش. ئەمما نان، ئاش، مەنپەئەت دوستى بولمىسۇن. ھەقىقىي دوست بولسۇن. جېنى ۋە كۆڭلىدىن ساڭا دوستلۇق قىلسۇن.

بۇ خىل دوستقا مۇھەببەت باغلىساڭ، توغرا ـ ھەقىقىي دوست تۇتقان بولىسەن. ئەمما، دوستلۇق بىلەن ئاشقىلىق ئارىسىدا پەرق بار، ئاشقىلىقتا كىشىنىڭ ۋاقتى ھېچقاچان خۇش بولمايدۇ، ئەمما دوستلۇقتا خۇشاللىق بولىدۇ. ئاشقىلىق ئۇنى دائىم يالقۇنلاپ كۆيدۈرۈپ، ھالاك قىلىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇ كۆيدۈرگۈچى ئوتتۇر، خۇسۇسەن قەبرىغاندا ئاشىق بولۇش— زور ئاپەتتۇر. چۈنكى كىشى يېگىتلىك ۋاقتىدا «ئاشىق» بولسا، خەلق ئۇنى كەچۈرۈشى مۇمكىن، كۆپ تەنە قىلمايدۇ. ئەمما، قەبرىلار ئاشىق بولسا، (يېگىتلەردەك ھەۋەس قىلسا) ھېچقاچان كەچۈرمەيدۇ.

ئەي ئوغۇل، ئەگەر ئاشىق بولساڭ، سۆيۈشكە لايىق بولغانغا ئاشىق بول؛ ھۆسنى ـ جامالى، ئەقلى ـ كامالى، ئىلىم ـ مەرىپىتى بولسۇن. چۈنكى، ئىشىق بىر ئوتتۇر، ئۇ گۈزەللىكتىن پەيدا بولىدۇ. كۆركەم خۇلق سۈزۈك ـ تاتلىق سۆزدۇر. ئۇ، مەرىپەتتىن ھاسىل بولىدۇ. سېنىڭ ئىشىق باغلىغان مەشۇغۇڭدا بۇ ئىككى خىسلەت بولۇشى زۆرۈر. ئۇنىڭ گۈزەللىكى، ھۆسنى ـ جامالى سېنى كۆيدۈرسە، مەرىپىتىنىڭ سۈزۈك سۆيى ئوتنى ئۆچۈرىدۇ، پەسەيتىدۇ. ئەگەر سۆيگىنىڭ غايەت گۈزەل، ھۆسنى ـ جامالىلىق، بەك نازىنىن بولسا، خۇلقى ـ قىلىقى كۆركەم بولسا، خەلقنىڭ ساڭا نارازىلىقى بولمايدۇ، ئەپۇ قىلىدۇ، كەچۈرىدۇ. خەلق ھەر دائىم بىر ـ بىرىنىڭ ئەيبىنى ئىزلەيدۇ.

ھېكايەت: بىر ئادەم بىر كىشىدىن:

— سېنىڭ ئەيبىڭ بارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— يوق، — دەپتۇ ئىككىنچىسى.

— ئەجەپكى باشقا كىشىلەردە ئەيب كۆردۈڭمۇ؟

— كۆردۈم.

— سەندىن ئەيبى كۆپ ئادەم يوق ئىكەن، — دەپتۇ سوئال سورىغۇچى.

بۇنىڭغا ئوخشاش كىشىلەر ناھايىتى كۆپتۇر. ئۇلار ئۆز ئەيبىنى كۆرمەيدۇ. باشقىلارنىڭ ئەيبىنى ئىزلەيدۇ. ئاگاھ بولغىنكى «خەلق مېنىڭ ئەھۋالىمدىن خەۋەرسىز» دەپ ئويلىما.

ئون بىرىنچى باب. جىما ھەققىدە

ئەي ئوغۇل، شۇنى بىلىشىڭ كېرەككى، جىما قىلماق دۇنيانىڭ ئۇلۇغ لەززەتلىرىدىن بىرىدۇر. لېكىن، بۇ جىما لەززىتىگە ئالدىنىپ جىما بىلەن كۆپ مەشغۇل بولما. تېنىڭنىڭ بىناسى (تەن ساغلاملىقىڭ) ۋەيران بولمىسۇن. ئۆزەڭنى باشقۇرالمىسالىڭ، جىماغا كۆپ بېرىلىپ كەتسەڭ، بولۇپمۇ مەستلىك ھالەتتە جىما قىلساڭ، ۋۇجۇدۇڭ (تېنىڭ) خاراب بولىدۇ. چۈنكى، جىما ۋاقتىدا مېڭىدىن بىر لەززەت كېلىدۇ. مەستلىكتە جىما قىلساڭ، بۇ لەززەت بولمايدۇ، يۈرەك، جىگەردىن ئورۇنسىز تەبىئىي زور قۇۋۋەت سەيلان قىلىپ، بەدىنىڭ ئاجىزلىشىدۇ. بۇ ھال داۋاملىشىۋەرسە ئاقىۋەت بەدىنىڭ ئاجىزلىشىپ، تۇرلۇك كېسەللىكلەر سېنى بېسىۋالىدۇ. خاراب بولىسەن. بەك تەقەززا بولساڭ، ساق ۋاقتىڭدا جىما قىلىش كېرەك، مۇنداق ساق ھالەتتە بولىدىغان جىما ئايرىم كۈنلەردە بولۇشى كېرەك، ۋاقتىسىز - قالايمىقان جىما قىلىش ھايۋانلارنىڭ ئىشىدۇر. جىمانى بەدەندە قۇۋۋەت تولۇق بولۇپ كۆڭۈل تەقەززا قىلغان چاغدا قىلىش مۇۋاپىق، كۆڭۈل بەدەندىكى قۇۋۋەت تەقەززا قىلماي تۇرۇپ زورلىنىپ جىما قىلىش، ئىسسىق كۈنلەردە ياكى قاتتىق سوغۇق كۈنلەردە جىما قىلىش — بەك زىيانلىقتۇر. بولۇپمۇ قېرىغاندا مۇنداق چاغلاردا جىما قىلىش ئىنتايىن زىيانلىق. باھارنىڭ دەسلەپكى كۈنلىرىدە، سالقىن ياز كۈنلىرىدە جىما قىلىش لازىم. چۈنكى بۇ تەبىئەت دۇنياسى ياشناپ - ئۆسۈپ يېرىۋاتقان پەسىل بولۇپ، ھاۋا ناھايىتى پايدىلىق بولغاچقا، ئادەم تەبىئىتىدىمۇ ئۆرلەش، يېڭىلىنىش بولىدۇ. ياز تەبىئىتى مۇتىدىلدۇر. ئىنسان بەدىنىدىمۇ قۇۋۋەت، قان، خۇشلۇق ئارتۇق بولىدۇ. قاندىن شەھۋەت كۆپىيىدۇ. مۇنداق ئەھۋالدا جىمانىڭ لەززىتى كۆپ بولىدۇ. بەدەنگە، مېڭىگە زىيان يەتمەيدۇ.

جىمانىڭ بەزى پايدىلىرىمۇ بار. كىشىنىڭ كۆڭلىدە قالايمىقان تەپەككۇر، ئوي - خىياللار بولسا، ئۇنى دەپئى قىلىدۇ. كىشىنىڭ كۆڭلىدە ھارامغا (زىناغا) مەيل قىلىش بولسا، ئۆزىنىڭ ھالال ئايلى بىلەن جىما قىلسا، كۆڭلىدىن بۇزۇق خىيال، ۋەسۋەسە يوق بولىدۇ، بەدەنگە چىققان بەزى جاراھەت - يارىلارغىمۇ پايدىسى بار. لېكىن، جىما كۆپ قىلىنسا، بەدەننى ئاجىزلاشتۇرىدۇ. مېڭە، ئۆپكە، جىگەر ئاجىزلىشىدۇ، پۇت - قول، باش، كۆز، بەل قاتارلىق ئەزالاردا ھەر خىل ئاغرىق پەيدا بولىدۇ. خۇسۇسەن مەجەزى قۇرۇق سوغۇق بولسا، جىما غايەت زىيانلىق. كۆپ جىما قىلىش كۆزنى ئاجىزلىتىپ قاراڭغۇلاشتۇرىدۇ (كۆز نۇرىنى كەتكۈزىدۇ). جىمانى كۆپ قىلغان كىشىلەرنىڭ ئايىقىدىن جۇدا بولغانلىقى (ماڭالماس بولۇپ ئولتۇرۇپ قالغانلىقى) ھەممىگە مەلۇم، دانالار ئېيتقانكى: «مەنى — ئىككى پۇتۇڭنىڭ يېلىكى ۋە ئىككى بىلىكىڭنىڭ قۇۋۋىتى، كۆزۈڭنىڭ نۇرى، ئەمدى قانداق قىلىش ئىختىيارىڭدا»

ئون ئىككىنچى باب. مۇنچىغا كىرىش تەرتىپى ھەققىدە

ئەي ئوغۇل، ئەگەر مۇنچىغا كىرىشنى خالىساڭ، قورسىقىڭ توق ۋاقتىدا كىرمە. بۇ، زىيانلىق. مۇنچىدا جىما قىلما، خۇسۇسەن مۇنچا بەك ئىسسىق بولسا، جىما غايەت زىيانلىق. مەشھۇر ھېكىم - تىۋىپ مۇھەممەت بىننى زىياد: «بىر كىشى قورسىقى توق ھالدا مۇنچىغا كىرسە ياكى ئىسسىق مونچىدا جىما قىلسا، ئۇ ئادەمنىڭ ئۆلمەي قالغىنىغا بەك ئەجەپلىنىمەن» دېگەنىدى. مۇنچىنىڭ ئۆزى ھوزۇرلۇق ياخشى ئورۇن، قەدىمكى تىۋىپ - ئالىملارنىڭ ئىجاد قىلغان ئىشلىرىدا مۇنچىدىن ياخشىراق نەرسە بولمىغان. ئالىملار: «مۇنچا — دۇنيانىڭ يېرىمى» دېگەنىدى. چۈنكى، دۇنيادا قانچىلىك راھەت بولسا، ئۇنىڭ يېرىمى مۇنچىدا. لېكىن، شۇنداق بولغاندىمۇ مۇنچىغا ھەپتىدە بىر قېتىم چۈشۈش كېرەك. مۇنچىغا كۆپ چۈشكەندە راھىتى جاپاغا (كېسەلگە) ئايلىنىدۇ. مۇنچىغا كۆپ چۈشكەندە مۇسكۇللار بوشايدۇ، قول،

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

ئايال تىترەيدۇ، بۇرۇن كېڭىيىدۇ. شۇنداقلا مۇنچىغا ھەر كۈنى كىرىشنى ئادەت قىلسا، ئادەمنىڭ خۇلقى-مىجەزى بۇزۇلىدۇ، يامان مىجەزلىك بولىدۇ. جۇملىدىن مۇنچىغا تولا كىرگەن ئادەم لاي (سېغىز) يېيىشكە، ھاراق ئىچىشكە ئادەتلەنگەن ئادەمگە ئوخشاش بولۇپ قالىدۇ. لاي يېيىشنى، ھاراق ئىچىشنى ئادەت قىلغان ئادەم بۇنى قىلماي تۇرالمىغاندەك ئادەتلىنىپ قالىدۇ.

مۇنچىغا كىرگەندە ھاۋاسى مۇتىدىل ئورۇندا ئولتۇرۇپ، مۇنچا بەك ئىسسىق بولمىسا كىرىش لازىم. مۇنچىدىن چىققاندىن كېيىنمۇ مۇتىدىل ئورۇندا تۇرۇپ، غۇسلى تاھارەت قىلىپ، تېز چىقىپ كېتىش كېرەك. مۇنچىدا ئادەم كۆپ بولسا كىرمىگەيسەن، چۈنكى زىيانلىقتۇر. مۇنچىدىن چىققاندىن كېيىن تېنىڭدىكى تەر بېسىلغىچە سەۋرى قىلىش لازىم. تەر بېسىلغاندىن كېيىن تېنىڭنى پاكىزە لۆڭگە بىلەن سۈرتۈپ قۇرۇتۇش لازىم. مۇنچىدا يۇيۇنۇپ چىققاندىن كېيىن پاكىزە كۆينەك، ئىشتان كىيىش لازىم، تېنىڭگە راھەت، كۆڭلۈڭگە خۇشاللىق ھاسىل بولىدۇ. مۇنچىدا تۇرۇپ سۇ ئىچىش زىيانلىقتۇر. مۇنچىدا تۇرۇپ سۇ ئىچسە ئىستىسقا كېسىلى پەيدا بولىدۇ. مۇنچىغا ئاچ قورساق كىرىشمۇ زىيانلىقتۇر، «قۇلۇنج» (ئوچەي ـ ئاشقازان كېسىلى) پەيدا بولىدۇ. تاماملا يەپ بولۇپ بىر- ئىككى سائەتتىن كېيىن مۇنچىغا كىرگەن ياخشى. مۇنچىدا سوغۇق سۇ ئىشلەتمەكمۇ زىيانلىق. ئەي ئوغۇل، بۇ تەرتىپلەرگە رىئايە قىلىشىڭ پايدىلىق. زىيانلىق ئىشلاردىن ساقلانغايسەن، مۇنچىدىن چىقىپ بىر كېچە ـ كۈندۈز خوتۇنغا يېقىنچىلىق (جىما) قىلمىغايسەن.

ئون ئۈچىنچى باب. ئۇخلاشنىڭ پايدا ـ زىيىنى ھەققىدە

ئەي ئوغۇل، بەزى خەلقلەردە بىر ئادەت بارکى، مۇنچىدىن چىقىپ كىيىم كىيگەن ئورۇندا بىر ئاز يېتىپ ئۇخلىمىسا، مۇنچىدىن چىقىپ كەتمەيدۇ. بۇ ئانچە ياخشى ئادەت ئەمەس. تۇيۇپ ئالىملىرى ئۇيقۇنى كىچىك ئۆلۈم دېيىشكەنىدى. چۈنكى ئادەم ئۇخلىغاندا بىھۇش بولىدۇ، ئەقلى يېپىلىدۇ. بەدەندىكى ھېس، ھەرىكەت ئەمەلدىن قالىدۇ، (يوقىلىدۇ) ئادەم ئۆلۈككە ئوخشاش بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن تۇيۇپ ئالىملىرى ئۇيقۇنى كىچىك ئۆلۈم دېگەن. ئۇيغۇ بەدەننى بىر ھالدىن يەنە بىر ھالغا ئۆزگەرتىدۇ. پەيلاسوپلار، تۇيۇپ ئالىملىرى ئىپتىقانكى: «بەش نەرسە ئادەمنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتىدۇ، بىر شەكىلدىن يەنە بىر شەكىلگە كەلتۈرىدۇ: (1) ھەددىدىن ئارتۇق خۇشاللىق؛ (2) ئۇشتۇمتۇت ھالدا يولۇققان قورقۇنچ؛ (3) ئارتۇقچە قايغۇرۇش، غەزەپ؛ (4) سارالىق؛ (5) ئۇخلاش». بۇلار ئادەمنى دەرھال (تېز) ئۆزگەرتكۈچى نەرسىلەردۇر. ئەمما قېرىلىق ئادەمنىڭ سۈرىتى ـ شەكلىنى ئۆزگەرتكۈچى بولسىمۇ، دەرھال ئۆزگەرتمەيدۇ. بۇ نەرسىلەرنىڭ ئاۋالقى تۆتى— ھاياتقا تەۋە، ئۇيقۇ — ئۆلۈمگە تەۋەدۇر. مەسىلەن، مەست ئادەم ياكى سارالىقنى يېراقتىن كۆرۈپ بىلگىلى بولىدۇكى، ئۇ — تىرىكدۇر. ئەمما ئۇخلىغان كىشىنى كۆرگەندە ئۆلۈك دەپ قىياس قىلمىنىدۇ، چۈنكى، ئۆلۈككە ھۆكۈم يوق، ئۇخلىغان ئادەمگىمۇ ھۆكۈم ئىجرا قىلمىنايدۇ. مەلۇمدۇركى، كۆپ ئۇخلاشنىڭ زەررى بولغانغا ئوخشاش، ئۇيقۇسىزلىقنىڭمۇ زەررى بار. ئەگەر بىر كىشى 72 سائەت ئۇخلىمىسا، يەنى ئۈچ كېچە ـ كۈندۈز ئۇخلىمىسا، ھالاك بولىدۇ (ئۆلىدۇ). ئەمدى ھەر نەرسە ئۆلچەم بىلەن بولۇشى كېرەك. ھامام (مۇنچا) دىن چىققاندىن كېيىن، ئۆز ئۆيۈڭدە ئازراق ئۇخلاشنىڭ زەررى يوق، بەلكى ھوزۇرلۇقتۇر. تۇيۇپ ئالىملىرى دېگەنكى: بىر كېچە ـ كۈندۈز 24 سائەت، ئۇنى ئۈچكە بۆلۈش كېرەك؛ ئىككى ئۆلۈشنى ئويغاقلىق ۋاقتىغا، بىر ئۆلۈشنى ئۇخلاشقا سەرپ قىلىش كېرەك. يەنى سەككىز سائەتنى تائەت ـ ئىبادەتكە ۋە ئۆزىنىڭ مەنپەئىتىگە سەرپ قىلغاي؛ سەككىز سائەتنى يېمەك ـ ئىچمەككە، زەۋق ـ ساپا (ئارام ئېلىش) قا سەرپ قىلغاي؛ سەككىز سائەتنى ئۇخلاپ ئارام ئېلىشقا سەرپ قىلغاي. شۇنداق بولغاندا، ئون ئالتى سائەت ئىچىندە بەدەنگە تەسىر قىلغان زەخمەت ۋە مۇشەققەتلەرگە تاقابىل راھەت بولىدۇ، بەدەن ئەسلىگە كېلىدۇ. ئاقىللارچە ۋە ھۆكۈما، تۇيۇپلارچە تىرىكلىك قىلىش ئەنە شۇدۇر. لېكىن، جاھىللار مۇنداق قىلمايدۇ، ھايۋانغا ئوخشاش ئون

ئىككى سائەت ئۇخلايدۇ. ئون ئىككى سائەت ئويغاقلىقتا يۈرىدۇ. يەنى ئەتىگەندىن ئاخشامغىچە ئويغاق يۈرىدۇ، ئاخشامدىن ـ ئەتىگىچە ئوخلايدۇ. هورۇن ـ خوشياقماسلار بۇلاردىنمۇ يامانراقتۇر. كۈندۈزنى ئۈچ هەسسە قىلىپ، ئىككى هەسسىسىنى ئۇخلاپ ئۆتكۈزىدۇ بىر هەسسىسىنى ئويغاقلىق بىلەن ئۆتكۈزىدۇ. بۇلارنىڭ زىيىنى هەممىسىدىن ئارتۇق بولىدۇ. تەڭرى تائالانىڭ كېچىنى يارىتىشىدىكى سەۋەب هەر بىر هايات (جان) ئىگىسى كېچىدە ئۇخلاپ راهەت تاپسۇن ۋە ئادەم پەرزەنتلىرى كۈندۈزدىكى جەۋرى ـ جاپادىن كېچىسى ئارام ئېلىپ راهەت ئالسۇن دېگەنلىكتۇر. راهەت ئۇيقۇ بىلەن بولىدۇ، ئۇخلىمىسا راهەت هاسىل بولمايدۇ. چۈنكى، هاياتقا سەرمايە بولغان نەرسىنىڭ بىرى جان ۋە بىرى بەدەندۇر. بەدەن مۇقام (جاننىڭ تۇرار ئورنى) ۋە جان بەدەندە ئورۇن ئالغۇچىدۇر. بەدەن جانغا ماكان (ئورۇن) بولغان ئىكەن، جان بەدەننى ئۆزىگە خىزمەت قىلدۇرىدۇ. جاننىڭ خىزمىتى هەرىكەتلىنىش بىلەن تەنگە راهەت يەتكۈزۈشتۇر. بۇ ئىككىسىنىڭ ئۈچ خاسىيىتى بار. جاننىڭ ئۆزىگە خاس ۋەزىپىسى هايات، هەرىكەت ۋە يېنىكلىكتۇر. بەدەننىڭ ۋەزىپىسى ئۆلۈم، جىمجىتلىق ۋە ئېغىرلىقتۇر. بۇنىڭغا پاكىت شۇكى، بەدەن جان بىلەن تىرىك كۆرۈنىدۇ، ئەگەر جان كەتسە بەدەن ئۆلۈك — جەسەت بولىدۇ. بەدەننى هەرىكەتلەندۈرگۈچى جاندۇر. جان كەتكەندىن كېيىن جىمجىتلىق ۋە ئېغىرلىق كۆپىيىدۇ. مۇنداق بولغاندا بەدەن بىلەن جان بىر يەردە سۆهبەتداش بولىدۇ. دائىم جان بەدەننى ئۆز خۇسۇسىيىتى بىلەن تەربىيىلەيدۇ. جان بەدەننى بەزىدە خىزمەت قىلدۇرىدۇ، بەزىدە راهەت ئالدۇرىدۇ، جاننىڭ بەدەنگە تەئەللۇق بىر مۇنچە هەمسۆهبەتلىرى بار. بۇ هەمسۆهبەتلەرنىڭ ۋاقتى خۇش ـ گۈزەل ئۆتۈش ئۈچۈن ئۇنىڭغا تاشقى هېسسىي ئەزالارنىڭ ياردىمى كېرەك. ئاڭلاش، كۆرۈش، سۆزلەش ۋە سىلاپ تۇتۇپ كۆرۈش — زەۋق دېيىلىدۇ. يەنە بىرى تىل بىلەن تاتلىق ـ ئاچچىقنى تېتىپ بىلىش قاتارلىقلار. بەدەن بىر ئۆيگە ئوخشايدۇ، بەدەن ئۆيى ئۇيقۇ بىلەن مەشغۇل بولسا، تاشقى هېسسىي ئەزالار بەدەنگە بىرىكىپ هەرىكەتسىز بولىدۇ. ئەمما، جانغا تەئەللۇق يەنە بىر قانچە خىزمەتكار بار: ئۇلار ئورتاق هېس، خىيال، پىكىر، خاتىرە كۈچى. بۇلار ئىچكى هېس دېيىلىدۇ. بەدەن ئۇيقۇ بىلەن هەرىكەتتىن توختاش سەۋەبلىك بۇ ئىچكى ئورتاق هېسلاردا ئۆزگىرىش بولمايدۇ. مەسىلەن، ئىچكى هېستىن بىرى پىكىر، يەنە بىرى مۇهاپىرەت (خاتىرە كۈچى). مەلۇمكى، بۇلارنىڭ پائالىيىتى بەدەنگە تەئەللۇق ئەمەس. ئەگەر بەدەنگە تەئەللۇق بولسا ئىدى، ئۇيقۇ بىلەن پائالىيىتى يوقىلاتتى، چۈش كۆرمەيتتى ۋە كۆرگەن چۈشى خاتىرىدە قالمايتتى. تاشقى هېسسىي ئەزالار بەدەنگە تەئەللۇق بولمىسا ئىدى، ئۇخلىغان ئادەم ئويغاق ئادەمگە ئوخشاش بولاتتى ۋە راهەت، ئارام ئېلىشلار هاسىل بولمايتتى. تەڭرى هىكمەتسىز نەرسىلەرنى ياراتمىغان. بۇلارنىڭ هەممىسىنى بىلگەندىن كېيىن، كۈندۈزى ئۇخلاشتىن ساقلىنىش لازىم. ئەگەر ئۇيقۇ بەك تەقەززا قىلسا، ئازغىنا يېتىپ ئارام ئېلىپ تۇرۇپ كېتىش كېرەك، چۈنكى ئۇخلاش — كېچىگە تەئەللۇقتۇر. كىشى كۈندۈزى ئۇخلىسا، كۈندۈزنى كېچە قىلغانغا ئوخشاش بولىدۇ. بۇ، ئىلمىي هاياتقا، هىكمەتكە مۇۋاپىق ئەمەستۇر. يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرىدە كۈندۈزى بىر سالقىن يەردە ئارام ئېلىپ، كۈن ئېگىلگەندىن كېيىن تاشقىرىغا چىقىپ ئۆز پائالىيىتىنى داۋاملاشتۇرۇش لازىم. سۆزلىرىمنىڭ خۇلاسىسى شۇكى، ئادەم — ئۆمرىنىڭ كۆپرەكىنى ئۇيغاقلىقتا ئۆتكۈزۈشى، بەلكى تۈننىڭ مەلۇم مىقدارىنى ئويغاقلىقتا ئۆتكۈزۈشى كېرەك. ئۇيقۇ — ئۆلۈمگە ئوخشاشتۇر. ئۆلۈم بىلەن ئۇيقۇنىڭ پەرقى: ئۆلۈك ئۆزى خالىغان كىشىنى يېنىغا كەلتۈرۈپ ياتقۇزۇشقا قادىر ئەمەس. ئەمما هايات ئىگىسى (تىرىك) ئادەم سۆيگەن كىشىسىنى يېنىغا كەلتۈرۈشكە ئىمكانىيەتلىك. مۇمكىن بولسا ئۇيقۇ ۋاقتىدا ئۈلپەتدىشىڭ ـ هەمراهىڭ بىر دىلبەر نازىنىن ۋە ساڭا مېهرىبان، پىداكار گۈل يۈزلۈك بولسۇنكى، ئۇنىڭ بىلەن ئارام ئالساڭ ئارام ـ راهىتىڭ ساڭا يېڭى روھ بېغىشلايدۇ. بۇ، سېنىڭ گۈل يۈزلۈك هالال ـ قانۇنىي شەرئى جۈپتۈڭ بولۇشى كېرەك. بۇ ئىش يۇقىرىقىدەك بولمىسا، تىرىكنىڭ ئۇيقۇسى ئۆلۈكتىن پەرقلىق بولمايدۇ.

ئەي ئوغۇل، كېچىسى ئارام ئېلىپ ئۇخلىساڭ، قۇياش چىقماستىن بۇرۇن ئۇيغىنىشنى ئادەت قىل. تەڭرى پەرمانلىرىنى ئادا قىل.

ئەۋلاد گۈرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولياز ملار ئامبىرى

ئون تۆتىنچى باب. مال ـ مۈلۈك، بايلىق ھاسىل قىلىش ھەققىدە

ئەي ئوغۇل، مال ـ مۈلۈك، بايلىق ھاسىل قىلىشقا تىرىشقىن. لېكىن، مال ـ مۈلۈكلەر ھالال-توغرا يولدىن ھاسىل قىلىنىشى لازىم. مال ـ مۈلۈك، بايلىق ھاسىل قىلىمەن دەپ خەتەرلىك ئىشلارغا دۇچار بولما. ھەر قاچان ھالال ـ توغرا، خەۋپسىز يولدىن ھاسىل قىلغايسەن، ھالال ـ توغرا، خەۋپسىز يول بىلەن مال ـ مۈلۈك، بايلىق يىغساڭ، ئۆزەڭدە قالىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن نۇرغۇن ساۋاپلىق ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا ئىمكانىيەت تاپسەن. ئەگەر ھارامدىن بايلىق ھاسىل قىلساڭ ئاقىۋىتى بۇ مال ـ مۈلۈك، بايلىقلار قولدىن كېتىدۇ ۋە ئۇنىڭ ژاباڭى (جازاسى) ساڭا قالىدۇ. ھالال يول بىلەن ھاسىل قىلغان مال-مۈلكۈڭنى ساقلاپ، توغرا يولدا سەرپ ئەتكىن، ئورۇنسىز سەرپ قىلما، ئىسراپ قىلىپ يوقىتىۋەتمە. ئەخمەقلەرنىڭ يولىغا ماڭما، چۈنكى مال ـ مۈلكۈڭنى ساقلاش — ئۇنى توپلاشتىن مۈشكۈل. كۆپ كىشىلەر مال ـ دۇنيا يىغىپ، ساقلاش يولىنى بىلمەيدۇ. ئەگەر ھاجىتىڭگە زۆرۈر كەلسە، ئۆز يېنىڭدىن ئۆزەڭ قەرز ئېلىپ، يەنە ئۆز ئورنىغا قويۇشقا تىرىشقىن، خىراجىتىڭنى ئىرادەڭگە قاراپ ھېساب بىلەن قىل، بەلكى خىراجىتىڭ ئىرادەڭدىن كەم بولسۇن. مەسىلەن، ساڭا كۈندە ئون كويىچەن كېرەم بولىدىغان بولسا، توققۇز كويىنى خىراجىتىڭگە سەرپ قىلىپ، بىر كويىنى تېجەپ، سەرمايەڭگە قوشۇپ قوي، شۇنداق بولغاندا ھېچقاچان مۇھتاج بولمايسەن ياكى ئۈمىد قىلغان نەرسە قولۇڭغا كىرگۈچە سەرمايەڭنى خىراجەت قىلىپ تۇرالايسەن. ئەگەر خىراجىتىڭنى ئىرادەڭدىن كۆپەيتىۋەتسەڭ، ھەر قانچە كۆپ خەزىنە بولسىمۇ يەتمەيدۇ. ئەي ئوغۇل، كۆڭلۈڭنى بىر نەرسىگە تامامەن باغلىما، تۇيۇقسىز بىر ھادىسە، سەۋەب بىلەن سەن كۆڭۈل باغلىغان نەرسە قولۇڭدىن كەتسە غەم ـ قايغۇغا قالمىغايسەن. مال ـ مۈلكۈڭ كۆپ بولغان تەقدىردە كەمبەغەللىكنى ئۇنتۇما. خىراجىتىڭنى ھېساب بىلەن قىل. چۈنكى، خىراجىتىنى ھېسابلاپ ئىشلەتكەن ئاز ئاقچىسى بار ئادەم خىراجىتىنى بىلمەي، ھېسابلىماي سەرپ قىلغان بايدىن ئارتۇق. خىراجىتىنى بىلىپ ـ ھېسابلاپ قىلغان ئادەمنىڭ ھەر قاچان قولىدا ئازمۇ ـ كۆپمۇ مۈلكى بولىدۇ. ھېسابلىماي خىراجەت قىلغان كىشى تېز مۇھتاجلىققا دۇچار بولىدۇ. مال ـ مۈلكى بار چاغدا ئىسراپ قىلمىسا مۇھتاجلىققا چۈشمەيدۇ. «كىشى مال ـ مۈلكى بار چاغدا ئورۇنسىز ئىسراپ قىلىپ، كېيىن، دوستىغا مۇھتاج بولغاندىن، ئىسراپ قىلماي دۈشمىنىگە قالدۇرغان ئەلا». دۈشمەنگە قالسا قالسۇنكى، دوستقا مۇھتاج بولما!

دانالار ئېيتقانكى: «جەمئىي قىلغىن ماللارنى، ياخشى ئاسراپ ساقلىغىن.
دۈشمىنىڭگە قالسا قالسۇن، دوستقا مۇھتاج بولمىغىن».

قولۇڭغا بىر نەرسە كەلسە، بۇ ئاز ئىكەن، بۇنىڭدىن نېمە ھاسىل بولار؟ دېمە. ئاز نەرسىنى ساقلىيالمىغان كىشى كۆپ نەرسىنى ساقلىيالمايدۇ. بىر دوستۇڭ ياكى بىر كىشى مال ـ مۈلكىنى ياكى بىرەر خىزمىتىنى تاپشۇرسا ۋە ئامانەت قىلسا، ئۆز مال ـ مۈلكۈڭ، ئۆز ئىشىڭغا ئوخشاش كۆزۈپ ساقلا ۋە بېجىرگىن، بەلكى ئۆز مۈلكۈڭ، ئۆز ئىشىڭدىن ياخشىراق ـ ئارتۇقراق مۇھاپىزەت قىلغىن ۋە بېجىرگىن. سېنىڭ مال ـ مۈلكۈڭنىمۇ تەڭرى ساقلايدۇ. خەلق ئارىسىدا ئىشەنچلىك ئامانەت ساقلىغۇچى ۋە دىندارلىق بىلەن مەشھۇر بولسەن، ئەي ئوغۇل، ھورۇن ـ خوشياقماس، لەقۋا بولما. چۈنكى ھورۇنلۇق، ئاجىزلىق ۋە خوشياقماسلىق قاتتىق نومۇستۇر، ئۇ بەختسىزلىكنىڭ ئالامىتىدۇر. جاپاسى كۆپ ئىشنىڭ پايدىسىمۇ كۆپ بولىدۇ. مۇشەققىتى ئاز بولغان ئىشنىڭ پايدىسىمۇ ئاز بولىدۇ. مۇشەققەت چېكىپ، غەيرەت قىلىپ بىر نەرسە ھاسىل قىلساڭ توغرا يولغا سەرپ قىل، مۇشەققەتلىرىڭ زايا بولمىسۇن، قەدىرلىك نەرسەڭنى قەدىرلىك ئادەمنىڭ سورىسا ئايىما ۋە قىزغانما. چۈنكى، ھەر قانداق قەدىرلىك نەرسەڭ بولسا، ئۆزەڭ بىلەن بىر قەبرىگە بىللە بارمايدۇ. قولۇڭدا بار نەرسىگە قانائەت قىل، چۈنكى قانائەت بىر خەزىنىدۇركى، ھېچقاچان تۈگىمەيدۇ. كۆپ ھېرىس (ئاچكۆز، تويماس)، تاماگەر بولما، خەلق بىلەن ياخشى مۇئامىلىدە بولۇپ، تاتلىق سۆزلۈك، گۈزەل ئەخلاقلىق بولغىن. خەلققە شەپقەت

قىلغۇچى - مېھرىبان بول، خەلق تەرىپىدىن ساقلا ياخشى بىر ئىش بۇيرۇلسا، ئۇنى بېجىرىشكە ئىجتىھات قىل، خەلق بۇيرۇغان ياخشى ئىشقا قارشىلىق كۆرسەتمە، ئالەمدە نامىڭ ياخشىلىق بىلەن مەشھۇر بولىدۇ. ياخشى ئىش قىلمىغان ئادەمنىڭ خەلق ئارىسىدا ھۆرمىتى بولمايدۇ. قانائەتچان بولغان، خەلققە يۈك بولمىغان، يەنى خەلققە ئېھتىياجىنى چۈشۈرمىگەن ئادەم خەلق ئارىسىدا ئېتىبارلىق بولىدۇ، سۆزى ھەممىگە مەقبۇل بولىدۇ، ھەر قانچە باي بولسىمۇ قانائەتسىز كىشىنىڭ ئېتىبارى بولمايدۇ، ئەمەلىيەتتە مۇنداق ئادەم گاداي ھېسابلىنىدۇ، سۆزى مەقبۇل بولمايدۇ، ھەر نەرسىنىڭ بىر زىننىتى بار؛ بايلارنىڭ زىننىتى ۋە ببزنكى يوقسۇللارغا خەيرى - ئېھسان، مەدەتكارلىق قىلىشتۇر. ھەر كىشىنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ ئىنئام - ئېھسان قىلىشقا تىرىشقىن، سەدىقە ۋە زاكات بېرىشتە ببخىللىق قىلما، بۇ ئىشلاردا ئىسراپچىلىقمۇ قىلما. ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ئاللا ياخشى كۆرمەيدۇ. ئاللا تائالا ئىسراپچىلىقنى مەنئى قىلىپ: «يەڭلار ۋە ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار» دېگەن. ئەلۋەتتە ئاللاتائالا ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ياقتۇرمايدۇ. سەن ھېچقاچان ئىسراپ قىلغۇچىلاردىن بولما، ھەتتا ئىسراپخورلار بىلەن ھەمسۆھبەتتىمۇ بولما. چۈنكى، ئاپەت كەلسە بىر سەۋەب بىلەن كېلىدۇ؛ كەمبەغەلچىلىكىنىڭ بىر سەۋەبى ئىسراپچىلىق. بۇ، ئاپەتتۇر. كىشى ئۆزىگە لازىم ۋە زۆرۈر بولغان ئورۇنغا سەرپ قىلسا، بۇ ئىسراپ بولمايدۇ. بىھۇدە ۋە شەرىئەتكە خىلاپ ئورۇنغا سەرپ قىلسا، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە زىيانكار بولىدۇ. ئىسراپچىلىق —ئىقتىسادىي نەرسىلەردىلا ئەمەس، بەلكى سۆزدە، يۈرۈش - تۇرۇشتا، يېمەك- ئىچمەكتە، ئۆي ئىشلىرىدا، كىيىم - كېچەك، ۋاقىتتا بولىدۇ. ھەممە ئىشتا مۆتىدىل (نورمال) بولۇش كېرەك. ئەي ئوغۇل، «ئىسراپ بولىدۇ» دەپ تىرىكچىلىكتە تارلىق، ببخىللىقنى ئادەت قىلما، ئۆزەڭدىن قىزغانما (ئۆزەڭگە ببخىللىق قىلما). ئاچچىق ھالەت بىلەن تۇرمۇش كەچۈرمە. تۇرمۇشنى ئىمكانىيەت، ئىقتىدارىڭغا يېتىشچە خۇش ئۆتكۈزگىن، ئۆز جېنىڭنى ئاسرا، جېنىڭدىن ئەزىز نەرسەڭ يوق. نەسىھەتىمنىڭ خۇلاسىسى شۇكى، ئىسراپخورمۇ، ببخىلمۇ بولما، مال - مۈلكۈڭدىن بىرەر نەرسىنى بىر كىشىگە ئامانەت قويساڭ، ئىسراپخور ئادەمگە تۇتتۇرما. ببخىل، باي ئادەمگە ئامانەت قويساڭ بولىدۇ. چۈنكى، ئىسراپخور ئادەم گەرچە مۇھتاج بولمىسىمۇ، سېنىڭ ئامانەت قويغان مۈلكۈڭنى زايا قىلىۋېتىش ئېھتىمالى بار. ئەمما ببخىل سېنىڭ مېلىڭنىمۇ ئۆز مۈلكىدەك ساقلايدۇ. يەنە قىمارۋاز، ھاراق - شاراپ ئىچكۈچى كىشىلەرگە ئامانەت قويما. ئەي ئوغۇل، دۇنيادا ئىككى نەرسە بار: بىرى راھەت بىرى مېھنەت، خەلق بۇ ئىككى نەرسىنىڭ بىرىدىن قاچىدۇ، بىرىنى ئىزلەيدۇ ئەمما ھەر ئىككىسى ئادەم بىلەن بىللە مەۋجۇتدۇر، يەنى ئادەمدىن ئايرىلمايدۇ. چۈنكى، مېھنەت - جاپاسىز راھەت بولمايدۇ، راھەتسىز مېھنەت بولمايدۇ. بۇ نەرسىلەر بىر - بىرىگە تايىنىدۇ. بىراۋغا راھەت بولغان نەرسە ئىككىنچى بىراۋغا مېھنەت بولۇپ دۇچكېلىدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىچە، بىر كىشىگە دۇنيا جەھەتتىن مۇشەققەت ۋە جاپا كەلسە، كېيىن بارلىق راھەتنى كۆرىدۇ. ئەمما مېھنەت - مۇشەققەت تارتماي راھەتكە ئېرىشسە، يوقسۇللۇق مېھنىتىنى تارتىدۇ. بۇگۈنكى مېھنەت — ئەتىنىڭ راھىتىدۇر. بۇگۈنكى راھەت — ئەتە مېھنەتكە ئايلىنىدۇ. دۇنيا ۋە ئاخىرەت ئەھۋالىنىمۇ شۇنىڭغا قىياس قىلىش كېرەك. ئەي ئوغۇل، دۇنيادا راھەتلىك ئۆتەي دېسەڭ، ھۇنەر - كەسىپ ۋاستىسى بىلەن ھالالدىن (توغرا يولدىن) ھاسىل قىلغان نەرسەڭنىڭ بىر مىقدارىنى تۇرمۇشۇڭغا سەرپ قىلىپ، يەنە بىر مىقدارىنى ئىقتىساد قىلىپ ساقلا، ئېھتىياجلىق كۈنلىرىڭدە ئىشقا يارايدۇ. ئەگەر ئۆزەڭنى باشقۇرالمايمەن دېسەڭ، يوقالماس، چىرىماس بىر نەرسە ئېلىپ ساقلا. كېرەك بولغاندا باھاسى كېممەيدىغان بولسۇن. مەسىلەن، لەئىل - ياقۇت، ئىنجۇ، ئالتۇن، كۈمۈش ياكى يەر، سۇ، ئورمان، ئۆي - ئىمارەتكە ئوخشاش نەرسىلەر. مۇنداق نەرسىلەر ساقلىنىپ قالىدۇ. ئېھتىياجلىق بولغاندا سېتىپ خىراجىتىڭگە سەرپ قىلىسەن. ئېھتىياجلىق بولساڭمۇ ئابرويىڭغا نۇقسان يېتىدىغان نەرسىنى ساتما، خەلق ئىچىدە ھۆرمىتىڭ بۆزۈلمىسۇن. ئەي ئوغۇل، قەرز ئېلىشقا ھەۋەس قىلما، ئۆسۈم بىلەن قەرزدار بولما. بۇ ئىشلار ئادەمنى خارلىققا ئېلىپ بارىدۇ. ھۆرمەتسىز قىلىپ قويىدۇ. چۈنكى، كىمگە قەرزدار بولساڭ، ئۇنىڭغا قۇل بولسەن ۋە ئۆز - ئۆزەڭگە زۇلۇم قىلغان بولسەن. شۇنداقلا

ئەۋلاد گۈرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

كىشىگە قەرز پۇل بەرمە. خوشۇسەن دوستۇڭغا قەرز بەرمە. چۈنكى، دوستۇڭ ئۆزىنى بىلىپ ۋاقتىدا بەرمىسە، تەكرار سوراش كېرەك بولىدۇ، سورىساڭ رەنجىيدۇ، دوستلۇق بۇزۇلىدۇ. ئەگەر دوستۇڭغا قەرز بەرسەڭ ئۆزەڭنىڭ دەپ بىلمە، ئۆزى بەرسە سەرپ قىل، بەرمىسە سوراپ ئىلىپ دوستلۇققا نۇقسان يەتكۈزمە. دوستنى دۈشمەن قىلىش— نادانلارنىڭ ئىشى. ئەي ئوغۇل، ئومۇمەن قولۇڭدىن كەلگەن ياخشىلىقنى ياخشىلىق قىلىشقا سازاۋەر ئادەملەردىن ئايىما. كىشىنىڭ مال ـ مۈلكىدىن تامايىڭ بولمىسۇن. مۇنداق سۈپەت بىلەن ئۆزەڭنى تۈتالىسالمايسەن، خەلق ئارىسىدا ئىپپەت (نومۇس) لۇق، ئىشەنچلىك تونۇلۇپ، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە مەدھىيلەشكە ئېرىشىسەن.

ئون بەشىنچى باب. ئامانەت ساقلاش ھەققىدە

ئەي ئوغۇل، بىر كىشى ساڭا ئامانەت قويۇشنى خالىسا ئامانەتنى ئالما. ئامانەتنى قوبۇل قىلىپ، ئۆزەڭگە بالا يۇكلىمە. چۈنكى، ئامانەتنى ساقلىماق بىر بالايىئاپەتتۇر. بۇ ئىش 3 ھالدىن خالى بولمايدۇ: بىرى، ئامانەتنى ئۆز مال ـ مۈلكۈڭدىن ئارتۇق كۆرۈپ ساقلاش ئۈچۈن جەۋرى ـ جاپا چېكسەن ۋە ئىگىسى تەلەپ قىلغاندا تاپشۇرۇپ بېرىش مەجبۇرىيىتىنى ئۈتەيسەن، يەنە بىرى، نىيەت (ئىدىيەڭ) بۇزۇلسا، خام تاماگەرلىك قىلىپ ئامانەتنى ئىنكار قىلىسەن ياكى ئامانەت بىرەر سەۋەب بىلەن زايا بولسا، جاۋابكارلىق ۋە ئۇياتقا قالىسەن. بۇ ئۈچ ھالنى ساڭا بايان قىلايكى: بىرىنچى، ئامانەتنى ياخشى ساقلاپ، ئىگىسى تەلەپ قىلغاندا تاپشۇرسالمايسالمايسالماي

— ئۇنداق بولسا نېمە ئۈچۈن بۇ ئالتۇننى ئېلىپ كەتمەيسىلەر؟

— ئەگەر بۇ ئالتۇنلارنى، — دەپتۇ ئوغرى، — ئۆز ھۈنىرىم بىلەن ئالغان بولسام بەرمەي ئېلىپ كېتىۋېرەتتىم. ئەمما سىز ماڭا ئامانەت قويدىڭىز، ئامانەتكە خىيانەت قىلىش— مەرتلىك ئەمەس ـ دە!

— سېنىڭ مۇرۇۋۋىتىڭ ئۈچۈن، — دەپتۇ باي، — بۇ يۈز سەر ئالتۇننى ساڭا بەردىم، ساڭا ھالال بولسۇن.

ئەي ئوغۇل، سەن دىندارلىق ۋە ھەققانىيەتنىڭ ئېگىسىمەن دەپ يۈرۈپ، ئامانەتكە خىيانەت قىلىشنى قانداقمۇ راۋا كۆرىسەن. ئىككىنچى، مۇبادا بىراۋنىڭ ئامانىتى قولۇڭدا زايا بولۇپ يوقالسا، ئامانەت ئېگىسىگە «ئامانىتىڭ يوقالدى» دەپ قانداقمۇ ئېيتالايسەن؟ ھەر قانچە دەلىل ـ ئىسپات كۆرسەتسەڭمۇ ئىشەنمەيدۇ. خىيانەتكارلىق بىلەن تۆھمەتلىنىسەن ياكى قازى ـ ھاكىملار ئالدىدا نېمە ئۈچۈن ياخشى ساقلىمىدىڭ، دېيىلىپ، ئامانەتنى تۆلەشكە مەجبۇر بولىسەن. ئۈچىنچى، ئەگەر ئامانەتكە خىيانەت قىلساڭ، ھۆكۈمەت سېنى قىمىناپ ئىقرار قىلدۇرۇپ تۆلىتىدۇ، خەلق ئارىسىدا بەتنامغا قالىسەن. ئەگەر ئۆزەڭدە قالسا، ياخشى ئاقىۋەت كۆرمەيسەن. تەڭرى ئالدىدا قارا يۈز بولىسەن. ئەي ئوغۇل، بىر كىشىگە ئامانەت قويۇشنى خالىساڭ، ھەرگىز ئادەم يوق يەردە بەرمە. مېنىڭ مال ـ مۈلكۈمنىڭ بارلىقىنى كىشىلەر بىلمەسۇن دېمە. ھەر قاچان كىشىگە ئامانەت قويساڭ بىر قانچە دىيانەتلىك، ئىناۋەتلىك مۇسۇلمان كىشىلەرنى گۇۋاھ قىلىپ ئامانەت قويغىن، ئامانىتىڭنى ھۇججەتسىزمۇ قايتۇرۇپ ئالالايسەن. ھەر قانداق ئىشىڭنى پۇختا ئىشلە، سەل چاغلىما، قەسەم قىلىشنى ئادەت قىلما، راست ئىش ئۈچۈن بولسىمۇ قەسەم قىلما. چۈنكى خەلق ئارىسىدا «قەسەم ئىچىش» بىلەن شۆھرەت چىقارمىغايسەن. ئەگەر سەن يوقسۇل بولساڭ، قەسەم ئىچسەڭمۇ ئىشەنمەيدۇ.

ئەي ئوغۇل، كىشىلەرنى ئالدىغۇچى بولما. ئالدانغۇچىمۇ بولما. كىشىنى ئالدىماق ۋە كىشىگە ئالدامانىقنىڭ ھەر ئىككىسى يامان ئىش. ئېلىش بېرىشتە كىشى كۆپ ئالدىنىدۇ ياكى ئالدايدۇ. بۇنىڭدىن ئەلۋەتتە ساقلىنىش لازىم.

ئون ئالتىنچى باب. ئۆي ـ جاي ۋە باغچا سېتىۋېلىش ھەققىدە

ئەي ئوغۇل، ئۆز مۈلكۈڭ ئۈچۈن ئۆي ـ جاي ئالماقچى بولساڭ، ئۆي ـ جاي كاسات (ئەرزان) بولغاندا سېتىۋال، باھاسى ئۆسكەندە سات. چۈنكى كىشىلەرنىڭ ئۆز پايدىسىنى كۆزلىتىشى ئەيىبلىنىك ئەمەس. ھەر نەرسە سېتىۋالساڭ ياخشىسىنى ئال. ياخشى نەرسىدە پايدا ئۈمىدى بار، پايدىسىنى بىلمەي تۇرۇپ بىر نەرسە ئالما. ھەر ئىشتا پايدانى كۆزلەت، بېپەرۋا بولما. ئالىملار دېگەنكى: «بەلگىلەش — تىجارەتنىڭ يېرىمى». بىر نەرسىنىڭ پايدا ـ زىيىنىنى ئالدىن بەلگىلەش لازىم. ھەر نەرسە ئالساڭ پايدىلىقمۇ، زىيانلىقمۇ، ئۆز سەرمايەڭگە قاراپ بەلگىلە، يەنى ئاز نەرسىدىن كۆپ پايدىنى ئۈمىد قىلما. ئاز پايدىغا رازى بولمىغان ئادەم كۆپ زىيانغا ئۇچرايدۇ. كۆپ زىيان تارتقان كىشى تېز كەمبەغەل بولىدۇ. كۆپ پايدا ئېلىشنى ئۈمىد قىلغان نەرسىدىن زىيان تارتمايمەن دېسەڭ، ھەسەتخور ـ كۆندەش بولما، تاماخورلۇق قىلما. ھەر ئىشتا سەۋرى قىل، ئالدىرىما، سەۋرى — ئىككىنچى ئەقىلدۇر. ھەر قانداق ئىشىڭدا بېپەرۋا بولما، بېپەرۋالىق — ئەخمەقلىقتۇر. ھەر قانداق ئىشتا ئۆزەڭنى تاشلىۋەتمە، ھەر قانداق ئىشىنىڭ ئالدى ـ ئارقىسىنى ھېسابلاپ قىل. ئالدىراڭغۇلۇق قىلىپ كېيىن پۇشايمان يېمە. بىر ئىشىنىڭ يولى باغلانسا، ئېچىشقا تىرىشمەن، ئۇنىڭ سەۋەبلىرىنى تەتقىق قىل. سالماقلىق بىلەن ئىشلە. ئالدىراش، ئۆزىنى تاشلىۋېتىش بىلەن يامان ئىش ياخشىلىققا ئۆزگەرمەيدۇ.

ئەي ئوغۇل، بۇ نەسىھەتلەرنى بىلگىنىڭدىن كېيىن، ئۆي ـ جاي ئېلىشنى نىيەت قىلساڭ شۇنداق ئورۇندىن ئېلىشىڭ كېرەككى، قوشنىلىرى ياخشى كىشىلەر بولسۇن. شەھەر چېتىدىن ئالما، ئىلاج بولسا، شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئال. قوشنىلىرىغا دىققەت قىل. خەلق ئىچىدە «ئالدى بىلەن قوشنىنى

ئەۋلاد گۈرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

كۆرۈپ ئاندىن ئۆي ـ جاي ئال» دېگەن گەپ بار. ئويلانماي ئۆي، ـ جاي ئالساڭ، قوشنىلىرىڭ يامان چىقىپ قالسا، ئۆي ـ جايىڭنى تاشلاپ قېچىشقا مەجبۇر بولىسەن. شۇنداق ئۆي ـ جاي باغچا ئالغىنىكى، مەھەللەڭدە ئۇلۇغ، دانىشمەن ئادەملەر، تۆرە ـ ئىشانلار بولمىسۇن. پادىشاھلارغا مەنسۇپ ئادەملەر بولمىسۇن. قوشنىلىرىڭ ئەخلاقلىق، ئىنساپلىق، ياخشى كىشىلەر بولسۇن. ئەگەر ياخشى قوشنىلىرى بار جايدىن ئۆي ـ جاي، باغچا سېتىۋېلىپ شۇ يەردە تۇرۇپ قالساڭ، قوشنىلىرىڭغا ناھايىتى ھۆرمەت قىل. قوشنىلارغا ھۆرمەت قىلىش — قوشنىلارنىڭ ھەققىدۇر. مەھەللە ئادەملىرى ۋە قوشنىلىرىڭ بىلەن گۈزەل، ياخشى تىرىكچىلىك قىل. قوشنىلىرىڭ ئاغرىپ قالسا يوقلاپ تۇرغىن، ۋاپات بولسا ئۇلۇمىنى ئۇزىتىش مۇراسىملىرىغا قاتناشقىن، ياخشى ئىشلىرىنى قوللا، خۇشاللىقىغا خۇشال بول، قايغۇلىرىغا قايغۇلۇق بول. قولۇڭدىن كەلگىنىچە ياخشىلىق قىل. يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىمەك قاتارلىق نەرسىلەردە قوشنىلىرىڭدىن قىزغانما. ئەگەر قوشنىلىرىڭ بىلەن يۇقىرىقىدەك تۇرمۇش كەچۈرسەڭ، شۇ مەھەللىنىڭ ئۇلۇغ ئادىمى سەن بولىسەن. قوشنىلىرىڭنىڭ بالىلىرىنى كۆرسەڭ، شەپقەت ۋە مېھرىۋانلىق كۆرسەت، قېرىلىرىغا ھۆرمەت قىل. مەھەللە جامائىتىنىڭ مەسچىتىگە بار، چەت مەھەللە مەسچىتلىرىگە بارما. مەھەللىنىڭ ئىمام ۋە پېشۋالىرىغا ھۆرمەت قىل. سەن خەلق ئالدىدا ياخشى مۇئامىلىدە بولساڭ، خەلقمۇ سەن بىلەن ياخشى مۇئامىلىدە بولىدۇ. خەلقە يامانلىق قىلساڭ، يامانلىققا تاقابىل مۇئامىلىدە بولىدۇ. يامان ھەرىكەتتە بولما، يامان سۆزلەرنى سۆزلىمە. ھەر كىم يامان ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولسا، يامان ئىشقا دۇچكېلىدۇ. يامان سۆز سۆزلىسە، يامان سۆز ئاڭلايدۇ. خەلق ئىچىدە ئۇنىڭ غەيۋىتى سۆزلىنىدۇ بىر شەھەردە ۋەتەن تۇتۇپ تۇراي دېسەڭ، چوڭ شەھەردە تۇر. بۇ شەھەرنىڭ ھاۋاسى، سۇيى ياخشى، تەبىئىتىگە مۇۋاپىق بولسۇن. ئالغان ئۆي ـ جايىڭنىڭ ئېھاتىسى (ئەترابى) مۇستەھكەم بولسۇن. كىشىنىڭ ئۆيلىرىگە قارىتا تەنە ـ تاپىلىرىڭ بولمىسۇن، چۈنكى، قوشنىلىرىڭ سەندىن رەنجىپ قالمىسۇن، ۋارىسلار ئارىسىدا تەقسىم قىلىنمىغان ئۆي ـ جاي، باغچىلارنى ئالما. چۈنكى، دەۋاسىز، شەك ـ شۈبھىسىز بولغان ئۆي ـ جاي، باغچا ساڭا مۇلۇك بولىدۇ. ئالغان ئۆي ـ جاي، باغچىلىرىڭنىڭ ئىمارىتىنى تۈزەپ ياخشىلاشقا تىرىشقىن. بىنالىرىڭنى ياخشىلىسالىڭ قىممىتى ئارتۇق بولىدۇ. چۈنكى، خاراب بولغان ئۆي ـ جاي، باغچا سەھراغا ئوخشايدۇ، ھەر قانچە زور سەھراغا ئىگە بولساڭمۇ مەھسۇلاتى، پايدىسى يوقىرى بولمايدۇ.

ئون يەتتىنچى باب. خوتۇن ئېلىش ھەققىدە

بىلگىنكى، ھەر قاچان خوتۇن ئالساڭ خوتۇنۇڭنى ھۆرمەت قىل ۋە ھەر قانچە قەدىرلىك نەرسەڭ بولسىمۇ ساڭا ئىتائەت قىلغان، ئاقكۆڭۈل، توغرا يوللۇق خوتۇنۇڭ ۋە ئوغلۇڭدىن ئايىما، قىزغانما، خوتۇن ئېلىشتا خوتۇنىنىڭ مال ـ مۈلكىدىن، پۇلىدىن بىر نەرسە ئېلىشنى ئىزلىمە ۋە خوتۇنىنىڭ تولىمۇ گۈزىلىنى ئىزلىمە. چۈنكى، گۈزەللەر كۆپىنچە ھاللاردا ئويناش (ئاشنا تۇتۇش) نى ئىزلەيدۇ. ئالغان خوتۇنۇڭ شۇنداق بولسۇنكى، يارىماس ئادەملەردىن يۈزى پاك ۋە دىنى پاك بولسۇن، قۇرامى ئوتتۇرا ياشلىق ۋە خوتۇنلۇققا، ئۆي تۇتۇشقا لاياقەتلى بولسۇن. ئۆي ئىشلىرىنى بىلمىدىغان، ئۆزىنىڭ ھالال يولدىشىنى سۆيگۈچى، ھايالىق، نومۇسلۇق، ئۆزىنى ھارامدىن ساقلىغۇچى بولسۇن. بۇ سۈپەتكە لايىق بولغان خوتۇن يامان ئىشلاردىن ئۆزىنى ساقلىغۇچى بولىدۇ. يەنە، ئۆز مەرتىۋەڭدىن يۇقىرى، ئۆزەڭدىن باي خوتۇننى ئالما، تاكى خوتۇنۇڭ ئالدىدا تۆۋەن ئورۇندا بولمىغايسەن. ئەگەر ئەرگە تەگمىگەن قىزنى ئېلىش مۇمكىن بولسا، قىز ئېلىش ئەۋزەل، ئەردىن قالغان تۇل خوتۇننى ئالما. چۈنكى، قىزنىڭ كۆڭلىدە سېنىڭ مۇھەببىتىڭدىن باشقا ئەرنىڭ مۇھەببىتى بولمايدۇ، باشقىلارنىمۇ ساڭا ئوخشاش دەپ بىلىدۇ، باشقىلارنى تاما قىلمايدۇ، ئارزۇ قىلمايدۇ. ھەر خوتۇنكى، ئاقىلە (ئەقىللىق) بولمىسا، ساڭا تىل ئۇزىتىپ، سەندىن ئارتۇقلۇق ـ ئۈستۈنلۈكنى دەۋا قىلىدۇ. مۇنداق خوتۇندىن قېچىش كېرەك. ئالىملار ئېيتقانكى: «ئەر

كىشى بىر بۇلاققا ئوخشايدۇ، ئەقىللىق ۋە تەدبىرلىك خوتۇن يەرگە ئوخشايدۇ». ئەر كەسىپ قىلىپ تاپقان نەرسىلەر يەرگە سۇ يىغىلىپ كۆل بولغاندەك خوتۇن قولىغا يىغىلىدۇ. لېكىن، خوتۇن سېنى باشقۇرۇپ، سېنىلىق رىزق - ئوزۇق ۋە تەسەۋۋۇرلىرىڭنى قولىغا ئېلىۋالمىسۇن، توسالغۇ بولمىسۇن. ئەگەر خوتۇن سېنىلىق ئىگىلىكىڭنى ئېلىۋېلىپ، سېنى ئىگە قىلمىسا ۋە ئۆز مال - مۈلكۈڭگە سۈزۈلۈك ئۆتمىسە، خوتۇنلىق قولىغا قاراپ قالساڭ، بۇ ئەرلىك ئورنىڭنى يوقاتقىنىڭدۇر. سەن خوتۇن بولسەن، خوتۇنلۇك ئەر بولىدۇ. بۇھال ساڭا بۇ دۇنيادا، خوتۇنغا ئۇ دۇنيادا خارلىق كەلتۈرىدۇ. كىشى ئۆزىنىلىك خوتۇنىدىن مەغلۇپ بولسا، بۇ غەيرەتسىزلىكتۇر. مەشھۇر ئىسكەندەر زۇلقەرنەينىگە: «ئىران شاھى دارانىلىك قىزى شۇنچىلا گۈزەل نازىنىن تۇرسا، نېمە ئۈچۈن ئۇنى ئالمايسەن؟» دېيىلگەندە، ئىسكەندەر: «بۇ، چولۇق ئەيب ئىشتۇر، مەن پۈتۈن ئالەم ئەرلىرىدىن غەلىبە قىلدىم، بىر خوتۇن ماڭا غالىپ كەلسە، ماڭا ھۆكۈمرانلىق قىلسا، بۇ، ئەر ئۈچۈن كۆتىرىپ تۇرۇشقا بولمىدىغان ئىش ئەمەس» دەپ جاۋاب بەرگەن.

ئەي ئوغۇل، خوتۇنلۇك بالاغەتكە يەتكەن، ئەقىللىق بولۇشى لازىم. ئۇ، ئۆي تۈتۈش يوللىرىنى بىلسۇن. بەك ياش، بويىغا يېتەر - يەتمىگەن كىچىك قىزنى ئالما. چۈنكى، مەرت ئادەملەر خوتۇننى ئۆي ئىشلىرىنى (ئائىلىنى) ياخشىلاش ئۈچۈن ئالىدۇ. پەقەت جىما (شەھۋانىي ئارزۇ) ئۈچۈنلا ئالمايدۇ. ئالغان قىز، خوتۇنلۇك ئاتا - ئانىسىنىلىك، مەكتەپنىلىك توغرا تەربىيىسىنى ئالغان، ئۆي تۈتۈش تەدبىرلىرىنى ئۆگەنگەن بولسۇن. مۇنداق قىز، خوتۇن قولۇڭغا كىرەر بولسا، ئۇنى ئېلىشتا بىپەرۋالىق قىلما، ھېچ ۋاقىت خوتۇنۇڭغا يامانلىق قىلما. خوتۇنلۇك ۋە ئائىلە تاۋابىتىگىنى خۇش تۈتۈشۇلۇك كىرەك. خوتۇنۇڭمۇ سېنى ئاتا - ئانىسى ئورنىدا كۆرۈپ مۇھەببەت باغلىسۇن. ساڭا ئىززەت ۋە ھۆرمەت قىلسۇن. ساڭا ئۇنىڭدىن ياخشى دوست بولمايدۇ. ئەگەر خوتۇنۇڭغا قاتتىقلىق ۋە ئەخلاقسىزلىق قىلساڭ، ساڭا ئۇنىڭدىن ئارتۇق دۈشمەن بولمايدۇ. يات دۈشمەندىن ساقلىنىش مۇمكىن، ئەمما خوتۇنلۇك بىلەن ئوتتۇراڭدا دۈشمەنلىك بولسا ساقلىنىش مۇشكۈل.

ئەي ئوغۇل، ئەگەر قىز ئالساڭ غايەت مۇشتاق بولۇپ، ھەر كىچىسى جىما قىلما، خوتۇنلۇك «ئەرلەرنىڭ ئادىتى ھەر كىچىسى جىما قىلىش ئىكەن» دەپ، بۇنىڭغا ئادەتلىنىپ قالمىسۇن. مۇبادا ساڭا بىر زۆرۈرىيەت كېلىپ قالسا ياكى سەپەرگە كەتسەڭ، سەن قايتىپ كەلگىچە ھەر كىچىسى جىماغا ئادەتلەنگەن خوتۇن ئۈچۈن يالغۇزلۇق ئېغىر كېلىدۇ. يەنى ئادىتى بويىچە ھەر كىچىسى جىما قىلدۇرۇشنى ئىزلەيدۇ. مۇنداق ۋەقە يۈز بېرىشتىن تەڭرى ئۆز پاناھىدا ساقلىسۇن. ھەر ھالدا ئەرلىك غورۇرىنى ساقلىغايسەن. غەيرەتسىز ۋە ھىممەتسىز قاتارغا كىرىپ قالما. ھەر كىمنىڭ غەيرىتى يوق بولىدىكەن، دىنىمۇ يوقتۇر. «كىمنىڭ غەيرىتى يوقتۇر، دىنى ھەم يوقتۇر» دېيىلگەن ھىكمەتلىك سۆز بار. ھەقىقىي سادىق ھەم مېھرىبان، ياخشى سۈپەتلىك خوتۇنلۇك بولسا، ئوغۇل، قىز پەرزەنتىنى قانداق تەربىيىلەش كېرەك؟

ئون سەككىزىنچى باب. پەرزەنت تەربىيىلەش ھەققىدە

ئەي ئوغۇل، ئەگەر پەرزەنتلىك بولسا، بىرىنچى زۆرۈر ئىش ياخشى ئىسىم قويۇش. چۈنكى، پەرزەنتىنىڭ ئاتىسى ئۈستىدىكى ھەقلەردىن بىرى، پەرزەنتىگە گۈزەل - ياخشى مەنالىق ئىسىم قويۇشتۇر. ئىككىنچى، ئىمكانىيەت بولسا، بالىنى ئەقىللىق ۋە مېھرىبان تەربىيىچى خوتۇنغا تاپشۇرۇش. ئوغۇل بولسا، خەتنە قىلدۇرۇش لازىم. ئاندىن كېيىن بىر مۇئەللىمگە تاپشۇرۇپ ئوقۇتۇش كېرەك. ئۇنىڭدىن تاشقىرى بىر ماھىر ئۇستازغا تاپشۇرۇپ، ھەربىي تەلىم - تەربىيە ئالدۇرغايسەن. جۈملىدىن ئاتقا مىنىش، ئوق ئېتىش، نەيزە سانجىش، قىلىچ چېپىشنى، سىلتىق ئېتىش قاتارلىقنىمۇ ئۆگىتىش كېرەك. بۇ پەنلەرنى ئۆگەنگەندىن كېيىن، سۈدا ئۇزۇشنى ئۆگەتكەيسەن.

ئەي ئوغۇل، مەن ئون يېشىمدا ئىدىم (ئاپتور ئۆزىگە قارىتىدۇ)، مېنى ئاتام ئەبۇ مەنزەر ئىسمىلىك

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بىر كىشىگە تاپشۇرۇپ، ھەربىي مەشقلەرنى ئۆگەتكەنىدى. بىر كۈنى ئۇ ئۇستازىم كېلىپ ئاتامغا: بۇ ئوغۇلغا ھەربىي تەربىيىدىن ھەممە پەننى ئۆگەتتىم. ئەمدى شىكار (ئوۋ) غا چىقىشقا بۇيرۇسىڭىز، ئۆگەنگەن ھۇنەرلىرىنى سىزگە كۆرسەتسۇن، دېدى. ئاتام ئاتلىنىپ شىكارغا چىقتى. مەن ئۆگەنگەن ھۇنەرلىرىمنى ئاتامغا كۆرسەتتىم. ئاتام مەزكۇر ئۇستازىمغا مۇكاپات بېرىپ، تون ـ سەرپاي كىيدۈردى. ئاتام ئۇستازىم ئەبۇ مەنزەرگە: «ئەي ئەبۇ مەنزەر، ھەممە ھۇنەرلەرنى ئوغلۇمغا ئۆگىتىپسەن، ياخشى ئۆگىنىپتۇ، بۇ ھۇنەرلەرنىڭ ھەممىسىدىن زۆرۈر بىر ھۇنەر قاپتۇ. ئۇ ھۇنەر سۇ ئۈزۈش بولۇك ماھارەت، ھۇنەرلەرنى ئوغلۇم قىلمىسا باشقىلار قىلسىمۇ بولىدۇ، ھەر كىم سۇ ئۈزۈشنى ئۆزى بىلمىسە، باشقا كىشى ئۇنىڭ ئۈچۈن قىلىپ بەرمەيدۇ. باشقىلار قىلسا ئوغلۇمغا پايدىسى يوق. سوقۇش ۋاقىتلىرىدا ياكى سەپەردە ھەر كىشى سۇ ئۈزۈشنى ئۆزى بىلمىسە، كىشىلەرنىڭ بىلگىنى ئۇنىڭغا پايدا يەتكۈزمەيدۇ» دېدى. شۇندىن كېيىن ئاتام ئوستا بىر كېمىچىنى تاپتۇرۇپ كېلىپ، ماڭا سۇ ئۈزۈشنى ئۆگەتتى. ئاخىرى بەيتۇللاغا بېرىپ ھەج قىلىش ئارزۇسى كۆڭلۈمگە چۈشۈپ شام (سۈرىيە) يولى بىلەن ھىجاز (بەيتۇللا) تەرەپكە ماڭدىم. دىجلە دەريالىنى كېچىپ مۇسىل شەھىرىگە بارغاندا، ئۇستىمىزگە ئەرەبلەر باستۇرۇپ كېلىپ، بارلىق مال ـ مۈلۈكلىرىمىزنى تالان ـ تاراج قىلدى. ئاخىرى مۇسىل ئارقىلىق ئۆز مەملىكىتىمىزگە قايتقىدەك خىراجىتىمىز ـ پۇلىمىز بولمىغانلىقتىن، بىر كېمىگە ئولتۇرۇپ دىجلە دەريالىنى بىلەن باغدادقا قاراپ يۈزلەندۇق. دەريادا بىر گىرداپ (قاينام ـ دولقۇن) دۇچكېلىپ، كېمە غەرق بولدى. كېمىمىزدە يىگىرمە ئىككى كىشى بار ئىدى، كېمىدە مەن ۋە بەسرى خەلقىدىن بىر قېرى ئادەم، مېنىڭ بىر خىزمەتكارىم قالدۇق. چۈنكى، بۇ ئۇچ كىشى سۇ ئۈزۈشنى بىلگەنلىكىمىز ئۈچۈن ھايات قالدۇق، باشقىلار سۇ ئۈزۈشنى بىلمىگەنلىكىدىن غەرق بولۇپ ھالاك بولدى. شۇ بالادىن قۇتۇلۇپ، ئاتامنىڭ مۇھەببىتى كۆڭلۈمدە تېخىمۇ زىيادە بولدى. ئاتامغا كۆپلەپ دۇئا، سەدىقە، خەيرىيەت قىلدىم، قېرى ئاتام بېشىمغا قانداق كۈنلەرنىڭ كېلىشىنى بىلگەن ئىكەن دەپ ئويلىدىم. تىرىكچىلىكتە لازىم بولىدىغان بارلىق ئىلىم ـ ھۇنەرلەرنى پەرزەنتكە ئۆگىتىش لازىم. چۈنكى، دۇنيادا ئادەم تۇرلۇك قاينام ـ دولقۇنلار (ھادىسىلەر) غا ئۇچراشتىن خالى بولالمايدۇ، بېشىغا نېمىلەرنىڭ كېلىشىنى بىلەلمەيدۇ. ھايات جەريانى شۇنداق ئىكەن، ھەر نەرسىنى ئۆگەنسەڭ بىر كۈنى ساڭا ئىسقاتىدۇ. ئۆگىنىشكە تېگىشلىك ھۇنەرلەرنى پەرزەنتىگە ئۆگىتىشنى قولدىن بەرمىگىن. ئەگەر ئۇستاز ئوغلۇڭغا ئەدەب بەرسە — ئۇرسا، ئوغلۇڭغا ئىچ ئاغرىتىپ كەتمە. ئۇستازىڭنىڭ تەربىيىسىنى قوللا، ئۇستازىدىن رەنجىمە. چۈنكى، بالىلار بوش قويۇۋېتىلسە ئىلىم ـ ھۇنەر ئۆگىنەلمەيدۇ. بالىلارنى ئۇرماق مېۋىلىك كۆچەتكە سۇ بەرگەنگە ئوخشايدۇ. ئەگەر ئۆز ئىختىيارىغا قويۇۋەتسەڭ بىر نەرسە ئۆگىنەلمەيدۇ. كەلگۈسىدە قولغا كېلىدىغان نەتىجە ـ پايدىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلمەيدۇ. بىھۇدە ھاۋايى ـ ھەۋەسكە بېرىلىپ كېزىپ يۈرۈپ، ئۆمرىنى زايا كەتكۈزىدۇ.

سەن پەرزەنتىگە غەيرەتلىك ـ ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈشۈڭ لازىم. ھەر قاچان سەندىن قورقسۇن. ئەگەر سەندىن پۇل، ماددىي نەرسە تەلەپ قىلسا ئايىما، پەرزەنتلىرىڭ ئاتام ئۆلسە مال ـ مۈلكى ماڭا مىراس قالاتتى دەپ ئۆلۈمىڭنى تىلىمىسۇن، پەرزەنتىگە بەرگەن پۇل، كىيىم ۋە باشقا نەرسىلەر، يىگۈزگەن تاماق ھۇنەر ـ ئىلىم ئۆگەنسۇن دېگەن نىيەت بىلەن بولۇش كېرەك، ئەگەر مۇنداق مەقسەتتە بولمىسا، چاڭ ـ توزاڭ بولۇپ زايا كەتكەن بولىدۇ. يەنە شۇنى بىلىش كېرەككى «ئوغلۇمنىڭ قابىلىيىتى بار» دەپ ھۇنەر ـ ئىلىم ئۆگىتىشتە بوشاڭلىق قىلما. ئەگەر سەن ئۇنىڭغا تەربىيە بەرمىسەڭ، بىر كۈنلىرى زامان ئۇنىڭغا ئەدەب ـ تەربىيە بېرىدۇ. بىراۋغا «ئاتا ـ ئانىسى تەربىيە بەرمىسە، كېچە ـ كۈندۈز ئۇنىڭغا ئەدەب بېرىدۇ» دېگەن گەپ بار. ئاتا ـ ئانىدىن ئايرىلىپ قالغاندا، كېچىلەردە، كۈندۈزلەردە ئاچ ـ يالىڭاچ قالغاندا ئەدەب ئۆگىنىدۇ. مېنىڭ بوۋام شۇنداق ئېيتقانىكى: «ھەر كىشىگە ئاتا ـ ئانىسى ئەدەب ـ تەربىيە ئۆگەتمىسە، زامان ئۇنىڭغا تۇرلۇك جەۋرى ـ جاپالار ئارقىلىق تەربىيە بېرىدۇ.» پەرزەنتلەرنى تەربىيىلەش — ئاتا ـ ئانىلىق مەجبۇرىيەتتۇر. بالىلار ئاجىزدۇر. كىچىك، بالىلىق ۋاقتىدا تەبىئىي خۇلقىنى ئاشكارا

قىلالمايدۇ، ئۆسۈپ يېتىشكەندە نېمە قىلىشنى بىلمەيدۇ. تولۇق ئادەم بولۇپ يېتىشكەندە ئەخلاقسىزكى ياخشى - يامان تەرەپلىرى ئاشكارىلىنىدۇ. سېنىڭ مەسئۇلىيىتىڭ ئەدەب، ئىلىم - ھۈنەر ئۆگىتىش. ھەتتا بايلار ۋە پادىشاھلار (ھۆكۈمرانلار) نىڭ بالىلىرىغىمۇ ئىلىم، ھۈنەر لازىم. باي ھۆكۈمرانلارمۇ ھۈنەر، ئىلىم ئۆگىنىپ، ئۇ ھۈنەر بىلەن كەسىپ قىلسا ئەيىب ئەمەس، بەلكى بايلىقى، ئابروىي بولسا، نۇر ئۈستىگە نۇر قوشۇلىدۇ. بىر ۋاقتى كەلگەندە بايلار، ھۆكۈمرانلار ھۈنىرى يوقلۇق سەۋەبىدىن يېپىرىم ئاقچىغا، بىر پارچە نانغا مۇھتاج بولىدۇ. ئەمما، ئىلىم - ھۈنەرنىڭ مېۋىسى مەڭگۈلۈكتۇر.

تارىخىي رىۋايەتلەردە بايان قىلىنىشىچە، ئىران شاھى كۈشناسىپ بىر زامانىدا ۋەتىنىدىن ئايرىلىپ، مۇساپىر بولۇپ قۇستانتېنىيە (ئىستامبول) شەھىرىگە كېلىپ قاپتۇ. قولىدا دۇنيالىقتىن بىر نەرسىسى يوق ئىكەن. تىلەمچىلىك قىلىشقا نومۇس قىپتۇ. ئۇ ياش ۋاقتىدا ئاتىسىنىڭ ساراىيىدا ئىشلىگەن تۆمۈرچىلەرنىڭ ھۈنىرىنى كۆرۈپ كۆزى پىشىپ قالغان ئىكەن (ھەۋەس قىلىپ تۆمۈرچىلەر يېنىدا كۆرەك بېسىش، بازغان سوقۇشنى ئۆگىنىۋالغان ئىكەن). بۇ ياقا يۇرتتا تۆرمۇشنىڭ غۇربەتچىلىك ئاچچىقىنى تېتىپتۇ. ئىلاجسىزلىقتىن تۆمۈرچىنىڭ يېنىغا كېلىپ، مەن كۆرەك بېسىشنى، بازغان سوقۇشنى بىلىمەن، دەپتۇ. تۆمۈرچى ئۇنى كۆرەك بېسىش خىزمىتىگە ئاپتۇ. كۈشناسىپ بۇ تۆمۈرچىنىڭ يېنىدا ئىشلەپ تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ، كىشىگە تازا مۇھتاج بوپتۇ. كۈشناسىپ ئۆز مەملىكىتىگە قايتىپ كېلىپ تەختكە ئولتۇرغاندىن كېيىن: «باي بولسۇن، كەمبەغەل بولسۇن، ئەھلى دۆلەت بولسۇن بارلىق ئادەم ئەۋلادىغا ئىلىم، ھۈنەر ئۆگىتىشنى ئەيىب كۆرمىسۇن» دەپ پەرمان چۈشۈرۈپتۇ. باي، كەمبەغەل بولسۇن، ھەركىم ئەۋلادىغا ھۈنەر ئۆگىتىشى لازىم. ۋاقتى كەلگەندە يولداشلىرىنىڭ كۆپلىكى ۋە باتۇرلىقى كارغا كەلمەي قالىدۇ. ھۈنەر بولسا، باشقا كۈن چۈشكەندە ئەسقاتىدۇ. ھەزرىتى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام: «كىشىنىڭ قولىدا ھۈنىرى بولسا، كەمبەغەلچىلىك - يوقسۇللۇقتىن ئامان بولىدۇ» دېگەنىدى.

ئەي ئوغۇل، ھەر قاچان ئوغلۇڭ ئۆسۈپ كامالەتكە يەتسە ئۇنىڭغا دەققەت قىل، قابىلىيىتى بولۇپ، قولىدىن ئىش كەلگۈدەك بولسا ۋە ھۈنەر - كەسىپكە بېرىلىپ، بايلىقىنىڭ سەۋەبلىرىنى بىلىشكە مەشغۇل بولسا، ئۇنى ئۆيلەندۈرۈش كويىدا بول. مۇڭاپىق، پاك خوتۇندىن بىرنى ئېلىپ بەر، ئۇستۇڭدىكى ئاتلىق ھەققى ئادا بولسۇن. ئەگەر ئوغلۇڭنىڭ قولىدىن ئىش كەلمەس بولۇپ، تۆرمۇش، دۆلەت ھاسىل قىلىش بىلەن مەشغۇل بولمىسا، ئۆيلەندۈرسەن دەپ بىر كىشىنىڭ قىزىنى بالاغا قويما. ئۇلار بىر - بىرى بىلەن خۇش مۇئامىلە قىلىپ ئىناق تۆرمۇش كەچۈرمەي، باش ئاغرىقى قىلىپ ساڭا خاپىلىقتىن باشقا نەرسە كەلتۈرمەيدۇ. مۇنداق ئوغۇلنى ئۆز ھالىغا قوي، ئۆزىنى تۆزەتكەندە ئۆيلەنسۇن. زامان ئۇنى كۆزەتسۇن!

قىز بالىنىڭ تەربىيىسى يەنە ئالاھىدىدۇر. ئەگەر قىز بالاڭ بولسا، ئالدى بىلەن ئۇنى ئېپەپتلىك، ئوقۇمۇشلۇق بىر تەربىيىچىگە تاپشۇر، ئاندىن كېيىن بىر مۇئەللىمگە ئوقۇشقا بەر، زۆرۈرى ئىلىملەرنى ئۆگەنسۇن. ھالال - ھارامنى پەرق ئەتسۇن، ھەق - ناھەقنى بىلىۋالسۇن. تولۇق بالاغەتكە يەتسە، كېچىكتۈرمەي دەرھال تۆرمۇشقا چىقارغىن. «قىز بالا ئەردە بولغىنى ياخشى، ئەردە بولمىسا گۆردە بولغىنى ياخشى» دېگەن بىر تەمسىل بار. لېكىن قىز بالاڭ ئۆيۈڭدە، يېنىڭدا بولغاندا مېھىر - شەپقەت ۋە مەرھەمەتنى ئايىما، قىز بالا ئاتا - ئانىنىڭ ئالدىدا ئەسىرگە ئوخشايدۇ، ئۇنىڭ ئاتا - ئانىغا يۆلىنىشتىن باشقا چارىسى يوق. ئەمما، ئوغۇل بالا ئاتا - ئانىسىدىن شەپقەت كۆرمىسىمۇ بىر ئامال قىلىپ كۈن كەچۈرىدۇ. قولۇڭدىن كېلىشىچە تەييارلىق كۆرۈپ، قىزىڭنى ياخشى تەربىيىلەنگەن، ئوبدان، مۇمىن بىر كىشىگە نىكاھلاپ بەر. ئەگەر قىزىڭ باكىرە (توي قىلمىغان) بولسا، توي قىلمىغان يىگىتكە بېرىشىڭ لازىم. توي قىلمىغان قىزنى توي قىلىپ تۇل قالغان ئەرگە بەرمىگەن ياخشى. چۈنكى، قىز - ئوغۇل ھەر ئىككىلىسى قىز، يىگىتلىك ھالىتىدە توي قىلىشسا، بىر - بىرىگە مۇھەببىتى مۇستەھكەم، ئىناق بولىدۇ. ئوغۇل - قىزنىڭ ئائىلىلىرى تەڭ دەرىجىدە بولغىنى ياخشى. قىزىڭغا ياخشى لايىق تېپىلغاندا تويلۇق ئۈچۈن كۆپ مال تەلەپ قىلما. قىزىنى مالغا ساتقانلاردىن بولما! قىزىڭنى ئەرنىڭ ئادەمگەرچىلىكى، مۇرۇۋۋەتى، شەپقىتىگە تاپشۇر.

ئابدۇرىشىت ئىسلامى تەرجىمىسى